This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कविकुलगुरू कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल.क्र. m-2867 विषय धर्मशास्त्र

नाव श्रीमद् भागवता बारावा

लेखक/लिपीकार स्कंद

पृष्ठ 21 काळ – पुर्ण/ अपुर्ण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अथश्रीमद्भागवतद्वादशस्कंधप्रारंभः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगुरुगणेशांबिकाभ्योनमः जयंतिश्रीपरानंदकृपाऽपांगलसदृशः यानित्यमनुवर्तंतेसंपदोविगतादृशः १ उक्तस्त्रयोदशाध्यायैर्द्वादशेत्वाश्रयः सतः
अधिष्ठानावधित्वाभ्यामाश्रयश्चेश्वरः सतः २ उक्तोलयावधित्वेनप्राकृतात्यंतिकेलये अधिष्ठानतयाचोक्तोमहापुरुषवर्णने ३ तत्रादौषड्भिरध्या
यैः शुकः प्राहपरीक्षिते शेषैस्तत्राखिलान्याहसूतः पृष्टोऽथसत्रिभिः ४ स्वाश्रयश्रवणेकार्योनविलंबोमनीषिणा इत्यतत्कालवैषम्यंचतुर्भिस्तावदुच्य
ते ५ तत्रतुप्रथमेभाविमागधान्वयभूमिपान् कलिप्रभावतःप्राहसंकरादिमलीमसान् ६ एवंभूतेसोमवंशेमुकुंदस्वैरक्रीडावर्णिताव्यासपुत्रैः वंशा-
भावीवर्ण्यतेकृष्णभक्तिमुक्त्वामुक्त्यैवर्त्मनास्तीतिवक्तुम् ७ तदेववैवस्वतमनुवंशेसोमवंशप्रस्तावेनश्रीकृष्णावतारचरितानिसप्रपंचमनुवर्णितानि अथ-
इदानींभाविसोमवंशः कलौविजातीयसंकरादिमलीमसोवैराग्यद्वाराश्रीकृष्णैकभक्तिनिगमनायानुवर्ण्यते तत्रतुसोमवंशशाखवास्तु चिरकालानुवर्तितयामा

श्रीकृष्णायनमः राजोवाच स्वधामानुगतेकृष्णेयदुवंशविभूषणे कस्यवंशोऽभवत्पृथ्व्यामेतदाचक्ष्वमेमुने १ श्रीशुकउ॰
योंऽत्यः पुरंजयोनामभविष्योबारहद्रथः तस्यामात्यस्तुशुनकोहत्वास्वामिनमात्मजम् प्रद्योतसंज्ञंराजानंकर्त्तायत्पालकः सुतः २
विशाखयूपस्तत्पुत्रोभविताराजकस्ततः नंदिवर्धनस्तत्पुत्रः पंचप्रद्योतनाइमे ३ अष्टत्रिंशोत्तरशतंभोक्ष्यंतिपृथिवींनृपाः शिशुनागस्त
तोभाव्यः काकवर्णस्तुतत्सुतः क्षेमधर्मातस्यसुतः क्षेत्रज्ञः क्षेमधर्मजः ४ विधिसारः सुतस्तस्याजातशत्रुर्भविष्यति दर्भकस्तत्सुतो
भावीदर्भकस्याजयः स्मृतः ५ नंदिवर्धनआजेयोमहानंदिः सुतस्ततः शिशुनागादशैवैतेषष्ट्युत्तरशतत्रयम् ६ समाभोक्ष्यंतिपृथिवीं
कुरुश्रेष्ठकलौनृपाः महानंदिसुतोराजन्शूद्रीगर्भोद्भवोबली ७ महापद्मपतिः कश्चिन्नंदः क्षत्रविनाशकृत् ततोनृपाभविष्यंतिशूद्र
प्रायास्त्वधार्मिकाः ८ सएकछत्रांपृथिवीमनुल्लंघितशासनः शासिष्यतिमहापद्मोद्वितीयइवभार्गवः ९ तस्यचाष्टौभविष्यंतिसु-
माल्यप्रमुखाः सुताः यइमांभोक्ष्यंतिमहींराजानःस्मशतंसमाः १० नवनंदान्द्विजः कश्चित्प्रपन्नानुद्धरिष्यति तेषामभावेजगतींमौ
र्याभोक्ष्यंतिवैकलौ ११ सएवचंद्रगुप्तंवैद्विजोराज्येऽभिषेक्ष्यति तत्सुतोवारिसारस्तुततश्चाशोकवर्धनः १२ गधवंशोऽनुक्रम्यते तत्रपू-
रोर्वंशेउपरिचरोवसुस्तस्यबृहद्रथस्तस्यजरासंधस्तस्यसहदेवः पुत्रोऽभूदित्युक्तंनवमस्कंधे तत्रैवसहदेवान्मार्जारिस्ततः श्रुतश्रवाइत्यादयोरिपुंजयो
ताविंशतिर्भाविनोराजानोनिरूपिताः १ तत्रराजापृच्छति इदानींतदुपरितनंवंशंसंकरादिदोषैःप्रपंचयति योंऽत्यइति रिपुंजयएवपुरंजयः स्वामि
नंपुरंजयंहत्वास्वपुत्रंप्रद्योतसंज्ञंराजानंकरिष्यति यस्यपालकोनामसुतोभविष्यति २ प्रद्योतनाः प्रद्योतसंज्ञाः ३ ४ ५ ६ ७ नंदोनामकश्चित्
महापद्मसंख्यायाः सेनायाः धनस्यवापतिर्भविष्यति अतएवमहापद्मइत्यपितस्यनाम ८ एकमेवछत्रंयस्यांतांपृथिवींशासिष्यतिपालयिष्यति क्षत्रो
त्सादनेदृष्टांतः भार्गवः परशुरामइव ९ समाः संवत्सरान् १० नवनंदान्नंदंचतत्पुत्रांश्चेत्येवंनवप्रपन्नान्शरणागतान्विश्वस्तान्विख्यातान्वा द्विजः कौ
टिल्यवात्स्यायनादिपर्यायश्चाणक्यः उद्धरिष्यति उन्मूलयिष्यति मौर्याः मौर्यसंज्ञाः ११ कथंभोक्ष्यंतितदाह सएवेति चंद्रगुप्तंमौर्यप्रथमम् १२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१३ तेषांप्रथमोदशरथः पराशरादिभिरुक्तोऽप्यनुसंधेयः तेनसहमौर्यादशसप्तत्रिंशच्छतोत्तरंसप्तत्रिंशदुत्तरंशतंसमाः १४ १५ १६ बृहद्रथस्यसेनापतिः
पुष्पमित्रोनामस्वामिनंहत्वाराज्यंकरिष्यति सचशुंगानांप्रथमः ततोऽग्निमित्रादयोनवेत्येवंशुंगादशवर्षशताधिकंद्वादशाधिकंवर्षशतम् १७ कथंका
ण्वान्यास्यतितदाह शुंगमिति परस्त्रीकामिनंदेवभूतिनामानंशुंगंहत्वातदमात्योवसुदेवनामाकण्वोराज्यंकरिष्यति १८ काण्वानांचतुर्थःसुशर्मा

सुयशाभवितातस्यसंगतःसुयशसःसुतः शालिशूकस्ततस्तस्यसोमशर्माभविष्यति १३ शतधन्वाततस्तस्यभवितातद्बृहद्रथः मौ
र्याह्येतेदशनृपाः सप्तत्रिंशच्छतोत्तरम् समाभोक्ष्यंतिपृथिवींकलौकुरुकुलोद्वह १४ अग्निमित्रस्ततस्तस्मात्सुज्येष्ठोऽथभविष्यति वसु
मित्रोभद्रकश्चपुलिंदोभवितासुतः १५ ततोघोषःसुतस्तस्माद्वज्रमित्रोभविष्यति ततोभागवतस्तस्माद्देवभूतिरितिश्रुतः १६ शुंगा
दशैतेभोक्ष्यंतिभूमिंवर्षशताधिकम् ततःकाण्वानियंभूमिर्यास्यत्यल्पगुणानृप १७ शुंगंहत्वादेवभूतिंकण्वोमात्यस्तुकामिनम्
स्वयंकरिष्यतेराज्यंवसुदेवोमहामतिः १८ तस्यपुत्रस्तुभूमित्रस्तस्यनारायणःसुतः काण्वायनाइमेभूमिंचत्वारिंशच्चपंचच शतानि
त्रीणिभोक्ष्यंतिवर्षाणांचकलौयुगे १९ हत्वाकाण्वंसुशर्माणंतद्भृत्योवृषलोबली गांभोक्ष्यत्यंध्रजातीयःकंचित्कालमसत्तमः २०
कृष्णानामाऽथतद्भ्राताभवितापृथिवीपतिः श्रीशांतकर्णस्तत्पुत्रःपौर्णमासस्तुतत्सुतः २१ लंबोदरस्तुतत्पुत्रस्तस्माद्विविकलोनृपः
मेघस्वातिश्चविकलादटमानस्तुतस्यच २२ अनिष्टकर्माहालेयस्तलकस्तस्यचात्मजः पुरीषभीरुस्तत्पुत्रस्ततोराजासुनंदनः २३ चको-
रोनवमोयत्रशिवस्वातिररिंदम तस्यापिगोमतीपुत्रःपुरीमान्भविताततः २४ मेदशिराःशिवस्कंदोयज्ञश्रीस्तत्सुतस्ततः विजयस्तत्सु
तोभाव्यश्चंद्रविज्ञःसलोमधिः २५ एतेत्रिंशन्नृपतयश्चत्वार्यब्दशतानिच षट्पंचाशच्चपृथिवींभोक्ष्यंतिकुरुनंदन २६ सप्ताभीराआवभृ
त्यादशगार्दभिनोनृपाः कंकाःषोडशभूपालाभविष्यंतिचलोलुपाः २७ ततोष्टौयवनाभाव्याश्चतुर्दशचपुष्कसाः भूयोदशगुरुंडाश्च-
मौनाएकादशैवतु २८ एतेभोक्ष्यंतिपृथिवींदशवर्षशतानिच नवाधिकांचनवतिंमौनाएकादशक्षितिम् २९ भोक्ष्यंत्यब्दशतान्यंग-
त्रीणितैःसंस्थितेततः किलिकिलायांनृपतयोभूतनंदोऽथवंगिरिः ३० शिशुनंदिश्चतद्भ्रातायशोनंदिःप्रवीरकः इत्येतेवैवर्षशतंभवि
ष्यंत्यधिकानिषट् ३१

इमेवसुदेवादयः काण्वायनावर्षाणांत्रीणिशतानिपंचचत्वारिंशद्वर्षाणिचभूमिंभोक्ष्यंति १९ काण्वानामंतिमंसुशर्माणं-
हत्वाबलीनामातद्भृत्योगांभोक्ष्यति २० २१ २२ २३ यत्रयेषुबहुसंज्ञेषुअष्टसुनवमःशिवस्वातिनामाभविता २४ २५ २६ आवभृत्याः अवभृतिर्नग-
रीतद्राजानः २७ २८ एतेआभीरादयोमौनव्यतिरिक्ताः पंचषष्टिनृपाःएकोनशताधिकंवर्षसहस्रंपृथिवींभोक्ष्यंति ततःपूर्वोक्ताएवैकादशमौनाः २९
त्रीण्यब्दशतानिक्षितिंभोक्ष्यंति तैःसंस्थितेतेषुमौनेषुमृतेषुकिलिकिलायांपुर्यांनृपतयोभविष्यंतीत्युत्तरेणान्वयः ३० अधिकानिचषड्वर्षाणि ३१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेषांभूतनंदादीनांयथायथंबाल्हिकानामानस्त्रयोदशस्रुताभविष्यंति अथपुष्पमित्रोनामान्योराजन्यःअस्यचदुर्मित्रोनामपुत्रः ३२ तथाआंध्राःकौशलाःवै
दूरपतयःनिषधाश्च एतेचतत्तद्देशनामभिःप्रख्यातास्तुल्यकालाःखंडमंडलेषुभूपाः ततएतेभ्योबाल्हिकेभ्यएवभाव्याभविष्यंति ३३ ततश्चमागधानांतु
राजाविश्वस्फूर्जिर्नामभविता सचपूर्वोक्तात्पुरंजयात्परःपुरंजयादितिप्रसिद्धःसन्वर्णान्ब्राह्मणादीन्पुलिंदयदुमद्रकसंज्ञान्म्लेच्छप्रायान्करिष्यति
अपरानितिपाठेअन्यान्पुलिंदादिसंज्ञान्वर्णान्करिष्यतीत्यर्थः ३४ सचएवंकृत्वाअब्रह्मभूयिष्ठाअत्रैवर्ण्यप्रचुराःसतीः प्रजाःस्थापयिष्यति पालयिष्य
ति सचपद्मवत्यांपुरि अनुगंगांगंगाद्वारमारभ्यप्रयागपर्यंतंगुप्तांपालितांमेदिनींभोक्ष्यति ३५ तदनंतरंचसौराष्ट्रादिदेशवर्तिनोद्विजाःव्रात्याउपनयनरहि-

तेषांत्रयोदशस्रुताभवितारश्चबाल्हिकाः पुष्पमित्रोऽथराजन्योदुर्मित्रोऽस्यतथैवच ३२ एककालाइमेभूपाःसप्तांध्राःसप्तकौशलाः वैदूर
पतयोभाव्यानैषधास्ततएवहि ३३ मागधानांतुभविताविश्वस्फूर्जिःपुरंजयः करिष्यत्यपरोवर्णान्पुलिंदयदुमद्रकान् ३४ प्रजाश्चाब्र-
ह्मभूयिष्ठाःस्थापयिष्यतिदुर्मतिः वीर्यवान्क्षत्रमुत्साद्यपद्मवत्यांसवैपुरि अनुगंगामाप्रयागंगुप्तांभोक्ष्यतिमेदिनीम् ३५ सौरा
ष्ट्रावंत्याभीराश्चशूद्राअर्बुदमालवाः व्रात्याद्विजाभविष्यंतिशूद्रप्रायाजनाधिपाः ३६ सिंधोस्तटंचंद्रभागांकौंतींकाश्मीरमंडलम्
भोक्ष्यंतिशूद्राव्रात्याद्याम्लेच्छाश्चाब्रह्मवर्चसः ३७ तुल्यकालाइमेराजन्म्लेच्छप्रायाश्चभूभृतः एतेऽधर्मानृतपराःफल्गुदास्तीव्र-
मन्यवः ३८ स्त्रीबालगोद्विजघ्नाश्चपरदारधनाहृताः उदितास्तमितप्रायाअल्पसत्वाल्पकायुषः ३९ असंस्कृताःक्रियाहीनारजसात-
मसावृताः प्रजास्तेभक्षयिष्यंतिम्लेच्छाराजन्यरूपिणः ४० तन्नाथास्तेजनपदास्तच्छीलाचारवादिनः अन्योऽन्यतोराजभिश्चक्षयं
यास्यंतिपीडिताः ४१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेप्रथमोऽध्यायः १ श्रीशुकउवाच ततश्चानुदिनंधर्मः-
सत्यंशौचंक्षमादया कालेनबलिनाराजन्नंक्ष्यत्यायुर्बलंस्मृतिः १ वित्तमेवकलौनृणांजन्माचारगुणोदयः धर्मन्यायव्यवस्था-
यांकारणंबलमेवहि २ दांपत्येऽभिरुचिर्हेतुर्मायैवव्यावहारिके स्त्रीत्वेपुंस्त्वेचहिरतिर्विप्रत्वेसूत्रमेवहि ३

ताभविष्यंति ३६ अब्र-
ह्मवर्चसः वेदाचारशून्याः ३७ इमेचम्लेच्छप्रायाभूभृतःतुल्यकालाभविष्यंति किंच एतेसर्वेअधर्मानृतपराःअधर्मेअनृतेचपरिनिष्ठिताःफल्गु-
दाअल्पदातारः ३८ उदितास्तमितप्रायाःहर्षशोकादिबहुलाः ३९ असंस्कृताःगर्भाधानादिसंस्काररहिताःप्रजाःभक्षयिष्यंतिधनाद्यपहारा-
दिनापीडयिष्यंति ४० किंच तन्नाथाःतेनाथायेषांतेजनपदादेशवर्तिनोमनुष्याः तच्छीलाचारवादिनःतेषामिवशीलमाचारोवादश्चतद्वंतः ४१
इतिद्वादशेटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ द्वितीयेतुकलेर्दोषद्रष्टौकल्क्यवतारतः अधर्मिष्ठेजनेनष्टेपुनःकृतयुगागमः १ कलिधर्मान्प्रपंचयति ततश्चे- २
त्यादिना १ धर्मन्याययोःव्यवस्थायांबलमेव २ दांपत्येभार्यापतिभावेअभिरुचिरेवहेतुःनकुलगोत्रादिः व्यावहारिकेक्रयविक्रयादौ स्त्रीत्वेपुंस्त्वे
चतयोःश्रैष्ठ्येरतिकौशलमेवहेतुः नकुलमाचारोवा ३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आश्रमाणांख्यातौज्ञानेलिंगमेवदंडाजिनादिकंहेतुर्नत्वाचारविशेषः अन्योन्यापत्तिकारणंच आश्रमादाश्रमांतरप्राप्तौचकारणम् यद्वा बहूदकहंसा-
दीनामन्योऽन्यापत्तौनमस्कारादिव्यवहारेकारणम् अवृत्त्यामुद्रार्पणादिदानासामर्थ्येतन्न्यायदौर्बल्यंपराजयः चापलंवचः बहुभाषणम् ४ असा
धुत्वेचौर्याद्यभियोगे प्रसाधनमलंकारः ५ दूरेवर्तमानंवार्ययनंजलाशयस्तीर्थंनतुगुर्वादि स्वार्थः पुरुषार्थः ६ ७ ८ आच्छिन्नाअपहृतादाराद्र-
विणानिचयासांताः अष्टिबीजम् ९ १० ११ क्षीयमाणेष्वित्यादीनामित्थंकलौगतप्रायइतिपंचमेनान्वयः क्षीयमाणेषुअल्पप्रायेषु १२ दस्युप्रायेषुचौर
तुल्येषु चौर्यानृतवृथाहिंसाद्यानानावृत्तयोयेषांतेषु १३ छागप्रायासूप्रमाणतः क्षीरतश्चअजातुल्यासु १४ स्थास्नुषुवृक्षेषु विद्युत्प्रायेषुतडिद्वहुलेषु भू

लिंगमेवाश्रमख्यातावन्योऽन्यापत्तिकारणम् अवृत्त्यान्यायदौर्बल्यंपांडित्येचापलंवचः ४ अनाढ्यतैवासाधुत्वेसाधुत्वेदंभएवतु
स्वीकारएवचोद्वाहेस्नानमेवप्रसाधनम् ५ दूरेवार्ययनंतीर्थंलावण्यंकेशधारणम् उदरंभरतास्वार्थःसत्यत्वेधार्ष्ट्यमेवहि ६ दा-
क्ष्यंकुटुंबभरणंयशोर्थेधर्मसेवनम् एवंप्रजाभिर्दुष्टाभिराकीर्णेक्षितिमंडले ७ ब्रह्मविट्क्षत्रशूद्राणांयोबलीभवितानृपः प्रजा
हिलुब्धैराजन्यैर्निर्घृणैर्दस्युधर्मभिः ८ आच्छिन्नदारद्रविणायास्यंतिगिरिकाननम् शाकमूलामिषक्षौद्रफलपुष्पाष्टिभोज-
नाः ९ अनावृष्ट्याविनंक्ष्यंतिदुर्भिक्षकरपीडिताः शीतवातातपप्रावृड्हिमैरन्योऽन्यतःप्रजाः १० क्षुत्तृड्भ्यांव्याधिभिश्चैवसंतापे
नचिंतया त्रिंशद्विंशतिवर्षाणिपरमायुःकलौनृणाम् ११ क्षीयमाणेषुदेहेषुदेहिनांकलिदोषतः वर्णाश्रमवतांधर्मेनष्टेवेदप-
थेनृणाम् १२ पाखंडप्रचुरेधर्मेदस्युप्रायेषुराजसु चौर्यानृतवृथाहिंसानानावृत्तिषुवैनृषु १३ शूद्रप्रायेषुवर्णेषुछागप्रायासुधे
नुषु गृहप्रायेष्वाश्रमेषुयौनप्रायेषुबंधुषु १४ अणुप्रायास्वोषधीषुशमीप्रायेषुस्थास्नुषु विद्युत्प्रायेषुमेघेषुशून्यप्रायेषुसद्मसु
१५ इत्यंकलौगतप्रायेजनेषुखरधर्मिणि धर्मत्राणायसत्त्वेनभगवानवतरिष्यति १६ चराचरगुरोर्विष्णोरीश्वरस्याखिला-
त्मनः धर्मत्राणायसाधूनांजन्मकर्मापनुत्तये १७ शंभलग्राममुख्यस्यब्राह्मणस्यमहात्मनः भवनेविष्णुयशसःकल्किःप्रादु
र्भविष्यति १८ अश्वमाशुगमारुह्यदेवदत्तंजगत्पतिः असिनासाधुदमनमष्टैश्वर्यगुणान्वितः १९ विचरन्नाशुनाक्षोण्यांहयै
नाप्रतिमद्युतिः नृपलिंगच्छदोदस्यून्कोटिशोनिहनिष्यति २०

न्यप्रायेषुधर्मादिरहितेषुसद्मसुगृहेषु १५ जनेषुखरधर्मिणिदुःसहचेष्टितेक-
लौगतप्रायेसमाप्तप्राये १६ एतत्प्रपंचयतिचतुर्भिः चराचरगुरोःईश्वरस्यैवधर्मत्राणेहेतुः गुरुत्वेश्वरत्वयोरुपादानम् अखिलस्यविश्वस्यात्मनः का
रणस्येति एवंभूतस्यविष्णोर्जन्मसाधूनांधर्मत्राणाय धर्मत्राणप्रयोजनमाह कर्मापनुत्तयेमोक्षाय १७ शंभलग्रामेमुख्यस्यप्रधानस्यनाम्नाविष्णु-
यशसोब्राह्मणस्यभवनेगृहे १८ धर्मत्राणप्रकारमाह अश्वमिति असाधवोदस्यवस्तेयेनतमश्वमारुह्यअसिनादस्यून्कोटिशोनिहनिष्यतीत्युत्तरेणा
न्वयः असाधुदमनइतिपाठेकल्किविशेषणम् १९ तत्प्रपंचः आशुनाशीघ्रगामिनातेनहयेनअश्वेनक्षोण्यांपृथिव्यांविचरन् अणिमाद्यष्टैश्वर्याणि
गुणाश्चसत्यसंकल्पादयःतैरन्वितःनृपलिंगच्छदःराजवेषच्छन्नान् २०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ततश्चपुनःकृतयुगप्रवृत्तिंवक्तुमाह अथेतिसार्द्धाभ्याम् तेषांपौरजानपदानांमनांसिविशदानिभविष्यंति तत्रहेतुः वासुदेवस्यांगरागेणचंदनादिनाऽति पुण्यगंधोऽनिलस्तंस्पृशंतीतितथातेषाम् २१ स्थविष्ठःस्थूलः २२ कृतयुगप्रवृत्तिमाह यदाऽवतीर्णइति प्रजानांसूतिःप्रसूतिः २३ तदवतारकालोपल- क्षणमाह यदाचंद्रश्चेति तिष्यःपुष्यः अयमर्थः चंद्रसूर्यबृहस्पतीनांयदापुष्यनक्षत्रेयोगः तदातत्कृतयुगंभविष्यति यद्यपिचप्रतिद्वादशाब्दंकर्करा- शौबृहस्पतौवर्तमानेद्वित्रास्वमावास्यासुतेषांत्रयाणामपिपुष्ययोगःसंभवति तथाऽपितेषांसहप्रवेशोऽत्रविवक्षितः समेष्यंतीतिवचनात् अ- तोनातिप्रसंगः २४ एवंनवमस्कंधमारभ्यानुक्रांतंवैवस्वतमनोर्वंशद्वयंनिगमयति येऽतीताइति उद्देशतः संक्षेपतः २५ कलियुगावांतरविशेषंवक्तुमा ह आरभ्येत्यादिना वर्षसहस्रंपचदशोत्तरंशतंचेतिकयापिविवक्षयाऽवांतरसंख्येयंपरीक्षिन्नंदयोरंतरंद्वाभ्यांन्यूनंवर्षाणांसार्धसहस्रंभवति परी- क्षित्समकालंमागधंमार्जारिमारभ्यरिपुंजयांताविंशतिराजानः सहस्रसंवत्सरंभोक्ष्यंतीत्युक्तंनवमस्कंधे येबार्हद्रथभूपालाभाव्याः साहस्रवत्सरमि

अथतेषांभविष्यंतिमनांसिविशदानिवै वासुदेवांगरागातिपुण्यगंधाऽनिलस्पृशाम् पौरजानपदानांवैहतेष्वखिलदस्युषु २१ तेषां प्रजाविसर्गश्चस्थविष्ठःसंभविष्यति वासुदेवेभगवतिसत्वमूर्तौहृदिस्थिते २२ यदाऽवतीर्णोभगवान्कल्किर्धर्मपतिर्हरिः कृतं भविष्यतितदाप्रजासूतिश्चसात्विकी २३ यदाचंद्रश्चसूर्यश्चतथातिष्यबृहस्पती एकराशौसमेष्यंतितदाभवतितत्कृतम् २४ येऽतीतावर्तमानायेभविष्यंतिचपार्थिवाः तेतउद्देशतःप्रोक्तावंशीयाःसोमसूर्ययोः २५ आरभ्यभवतोजन्मयावन्नंदाभिषेचनम् एतद्वर्षसहस्रंतुशतंपंचदशोत्तरम् २६ सप्तर्षीणांतुयौपूर्वौदृश्येतेउदितेदिवि तयोस्तुमध्येनक्षत्रंदृश्यतेयत्समंनिशि २७ तेनैवऋषयोयुक्तास्तिष्ठंत्यब्दशतानिच तेत्वदीयेद्विजाःकालअधुनाचाश्रितामघाः २८ विष्णोर्भगवतोभानुःकृष्णाख्योऽसौदिवंगतः तदाऽविशत्कलिर्लोकंपापेयद्रमतेजनः २९ यावत्सपादपद्माभ्यांस्पृशन्नास्तेरमापतिः तावत्कलिर्वैपृथिवींपराक्रांतुंनचाशकत् ३०

ति ततःपरंपंचप्रद्योतनाःअष्टत्रिंशोत्तरंशतम् शिशुनागाश्चषष्ट्युत्तरशतत्रयंभोक्ष्यंतिपृथिवीमित्यत्रैवोक्तत्वात् २६ कलेःप्रवृत्तिंवृद्धिंचनिरूपयितुं- कालज्ञानोपलक्षणमाह सप्तर्षीणांत्विति अयमर्थः प्रागग्रशकटाकारंताराससकंसप्तर्षिमंडलम् तत्रकिंचिदुन्नतेषाऽग्रस्थानीयोमरीचिः ततःपश्चा दानम्रयुगकंधराकारोवसिष्ठःसभार्यः ततःपश्चादीषदुन्नतेषामूलस्थानीयोऽगिराः ततःपश्चाच्चतुरस्रताराचतुष्केईशानेऽत्रिः ततोदक्षिणतःपुलस्त्यः पुलस्त्यात्पश्चिमतःपुलहः ततउत्तरतःक्रतुः एवंस्थितेतेषांमध्येयौपूर्वौउदयसमयेप्रथममुदितौपुलहक्रतुसंज्ञौतयोस्तुमध्येतयोस्तुपूर्वयोस्तुमध्ये- यत्समंदक्षिणतःवामदेशावस्थितमश्विन्यादिषुयदन्यतमंनक्षत्रंदृश्यते २७ तेनतथैवयुक्तानृणामब्दशतंतिष्ठंति तेचद्विजाःत्वदीयेकालेऽधुनाम- घाःआश्रितावर्तंते २८ यदाविष्णोर्भानुःभातीतिभानुःशुद्धसत्वात्मकोदेहःदिवंवैकुंठंगतःतदाकलियुगमविशत् यद्यस्मिन्युगेजनःपापेरमतइतिक ३

लियुगस्यलक्षणम् २९ ननुश्रीकृष्णेपृथिव्यांवर्तमानेपिसंध्यारूपेणकलिःप्रविष्टएवासीत् सत्यम् तथापितावत्तस्यपराक्रमोनाभवदित्याह यावदिति पराक्रांतुमभिभवितुम् ३०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अतोयथोक्तएवकलिप्रवेशकालइत्याह यदादेवर्षयइतिद्वादशाब्दशतात्मकइति दिव्येनमानेनसंध्यांशाभ्यांसहयोद्वादशाब्दशतात्मकःसकलिः तदा संध्यामतिक्रम्यप्रविष्टइत्यर्थः ३१ कलेःप्रवेशमुक्त्वातस्यवृद्धिकालमाह यदेति तदाप्रद्योतनात्प्रभृतिवृद्धिंगच्छन्नंदात्प्रभृत्यपिवृद्धिंगमिष्यतीत्यर्थः ३२ ननुयदाकलेर्लिंगमुपलब्धंतदैवप्रविष्टइतियुक्तंततःपूर्वमेवप्रवेशःततःपरंवृद्धिरित्यत्रकिंप्रमाणंतत्राह यस्मिन्निति प्रतिपन्नंप्रविष्टमितिज्ञातम् पुराविदःपूर्वज्ञातारः ३३ कलेरनंतरंकृतयुगप्रवेशमाह दिव्याब्दानामिति चतुर्थेकलौप्रवेशेनाब्दपरिमितेनांशेनापिसहातीतेसतीत्यर्थः कृतयुगप्रवेश-चिन्हमाह यदानृणांमनःआत्मप्रकाशकंभविष्यतितदेति ३४ राजवंशोक्तांस्थितिंब्राह्मणादिवंशेष्वप्यतिदिशति इत्येषइति यथायाभिरुच्चनी-चावस्थाभिस्तास्ताअवस्थाः वंशाइतिवापाठः ३५ एतत्कीर्तनस्यवैराग्योपयोगितामाह एतेषामिति नामैवलिंगंज्ञापकंयेषांतेषांकथामात्रेणैवाव

यदादेवर्षयःसप्तमघास्यविचरंतिहि तदाप्रवृत्तस्तुकलिर्द्वादशाब्दशतात्मकः ३१ यदामघाभ्योयास्यंतिपूर्वाषाढांमहर्षयः तदानं-दात्प्रभृत्येषकलिर्वृद्धिंगमिष्यति ३२ यस्मिन्कृष्णोदिवंयातस्तस्मिन्नेवतदाऽहनि प्रतिपन्नंकलियुगमितिप्राहुःपुराविदः ३३ दिव्याब्दानांसहस्रांतेचतुर्थेतुपुनःकृतम् भविष्यतियदानृणांमनआत्मप्रकाशकम् ३४ इत्येष मानवोवंशोयथासंख्यायतेभु-वि तथाविट्शूद्रविप्राणांतास्ताज्ञेयायुगेयुगे ३५ एतेषांनाममलिंगानांपुरुषाणांमहात्मनाम् कथामात्रावशिष्टानांकीर्तिरेवस्थिता भुवि ३६ देवापिःशंतनोर्भ्रातामरुश्चेक्ष्वाकुवंशजः कलापग्रामआसातेमहायोगबलान्वितौ ३७ ताविहेत्यकलेरंतेवासुदेवानुशि-क्षितौ वर्णाश्रमयुतंधर्मंपूर्ववत्प्रथयिष्यतः ३८ कृतंत्रेताद्वापरंचकलिश्चेतिचतुर्युगम् अनेनक्रमयोगेनभुविप्राणिषुवर्तते ३९ राजन्नेतेमयाप्रोक्तानरदेवास्तथाऽपरे भूमौममत्वंकृत्वांऽतेहित्वेमांनिधनंगताः ४० कृमिविड्भस्मसंज्ञांतेराजन्नाम्नोऽपियस्यच भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः ४१ कथंसेयमखंडाभूःपूर्वैर्मेपुरुषैर्धृता मत्पुत्रस्यचपौत्रस्यमत्पूर्वावंशजस्यच ४२ तेजोऽ-बन्नमयंकायंगृहीत्वाऽत्मतयाऽबुधाः महीममतयाचोभौहित्वांऽतेऽदर्शनंगताः ४३

शिष्टानांकीर्तिरेवस्थिता नतुराज्यंपुत्रादयोवा ३६
कलावुत्सन्नानांराजवंशादीनांपुनःप्रवृत्तिप्रकारमाह देवापिःसोमवंशजः मरुस्तुसूर्यवंशजः कलापग्रामोनामयोगिनामावासःप्रसिद्धः ३७ ३८ इममेवप्रकारंप्रतिचतुर्युगंदर्शयति कृतमिति ३९ एतेषांनाममलिंगानामित्यादियदुक्तंतत्प्रपंचयति राजन्नितिपंचभिः ४० ममत्वंकृत्वेत्यनेनसूचितांभूतद्रोहप्रवृत्तिंनिंदति कृमीति राजन्नाम्नःराजेतिनामयस्यतस्यापिदेहस्यांतेक्रमयोविष्ठाभस्मेतिवासंज्ञाभविष्यति तत्कृतेतदर्थंयोभूतध्रुक्भूतेभ्योद्रुह्य-तिसकिंस्वार्थंवेद कुतइत्यपेक्षायांहेतुत्वेनभूतद्रोहंविशिनष्टि यतोभूतद्रोहान्निरयोभवति ४१ ममत्वप्रकारंप्रपंचयति कथमिति सेयमखंडाभूःमे पूर्वजैर्धृतासतीइदानींमत्पूर्वांचसतीमत्पुत्रादेःकथंस्यादित्येवम् ४२ उभौमहींकायंच अदर्शनंमृत्युम् ४३ ७ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उपसंहरति येयेइति तेसर्वेचकथास्कृक्रियमाणास्कृकथामात्राः कालेनकृताः ४४ इतिद्वादशेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ तृतीयेभूमिगीतैश्वरा
ज्यदोषादिवर्ण्यते कलौचदोषभूयिष्ठेदोषहंत्रीहरेर्नतिः १ देहेऽहंतांभूमौचममतांकुर्वंति अतोऽबुधाइत्युक्तंतदेवभूमिगीतैःप्रपंचयति दृष्ट्वेत्यादिना –
आत्मनिपृथिव्यांजयेव्यग्रानुद्युक्तान् हासप्रकारमेवाह अहोइति १ येनकामेनफेनोपमेपिंडेदेहेविश्रंभितोविश्वासंनीतायेतेषांनरेंद्राणामेषकामोमो
घएवस्यात् २ काममेवदर्शयतिद्वाभ्याम् पूर्वमिति इंद्रियार्थलंपटस्यनराज्यप्राप्तिःस्यादितिप्रथममिंद्रियषड्वर्गंनिर्जित्यराजमंत्रिणोजेष्यामः व
शीकरिष्यामः सचिवाअमात्याः करींद्राहस्तिपाः तांश्चजेष्यामः कंटकान्प्रतिपक्षान् अस्यअपास्य अथकंटकानितिवापाठः ३ इतिएवंकेचित् आ-

येयेभूपतयोराजन्भुंजंतिवसुमोजसा कालेनतेकृताःसर्वेकथामात्राःकथासुच ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कं
धेद्वितीयोऽध्यायः २ श्रीशुकउवाच दृष्ट्वात्मनिजयेव्यग्रान्नृपान्हसतिभूरियम् अहोमांविजिगीषंतिमृत्योःक्रीडनका
नृपाः १ कामएषनरेंद्राणांमोघःस्याद्विदुषामपि येनफेनोपमेपिंडेयेऽतिविश्रंभितानृपाः २ पूर्वंनिर्जित्यषड्वर्गंजेष्यामोराजमंत्रि-
णः ततःसचिवपौराप्तकरींद्रानस्यकंटकान् ३ एवंक्रमेणजेष्यामःपृथ्वींसागरमेखलाम् इत्याशाबद्धहृदयानपश्यंत्यंतिकेंऽतक
म् ४ समुद्रावरणांजित्वामांविशंत्यब्धिमोजसा कियदात्मजयस्यैतन्मुक्तिरात्मजयेफलम् ५ यांविसृज्यैवमनवस्तत्सुताश्चकुरू
द्वह गतायथागतंयुद्धेतांमांजेष्यंत्यबुद्धयः ६ मत्कृतेपितृपुत्राणांभ्रातृणांचापिविग्रहः जायतेह्यसतांराज्येममताबद्धचेतसाम् ७
ममैवेयंमहीकृत्स्नानतेमूढेतिवादिनः स्पर्द्धमानामिथोघ्नंतिम्रियंतेमत्कृतेनृपाः ८ पृथुःपुरूरवागाधिर्नहुषोभरतोऽर्जुनः मांधातास-
गरोरामःखट्वांगोधुंधुहारघुः ९ तृणबिंदुर्ययातिश्चशर्यातिःशंतनुर्गयः भगीरथःकुवलयाश्वःककुत्स्थोनैषधोनृगः १० हिरण्यकशि
पुर्वृत्रोरावणोलोकरावणः नमुचिःशंबरोभौमोहिरण्याक्षोऽथतारकः ११ अन्येचबहवोदैत्याराजानोयेमहेश्वराः सर्वेसर्वविदःशू-
राःसर्वेसर्वजितोऽजिताः १२ ममतांमय्यवर्तंतकृत्वोच्चैर्मर्त्यधर्मिणः कथावशेषाःकालेनह्यकृतार्थाःकृताविभो १३ कथाइमा-
स्तेकथितामहीयसांविताय लोकेषुयशःपरेयुषाम् विज्ञानवैराग्यविवक्षयाविभोवचोविभूतीर्नतुपारमार्थ्यम् १४ यस्तूत्तमश्लो
कगुणानुवादःसंगीयतेऽभीक्ष्णममंगलघ्नः तमेवनित्यंशृणुयादभीक्ष्णंकृष्णेऽमलांभक्तिमभीप्समानः १५

शाबद्धहृदयाः ४ एवं-
केचित्मांपुनर्जित्वाऽप्यतितृष्णायाअब्धिंविशंति तदेवमिंद्रियजयेनयेराज्यंसाधयितुमिच्छंतितेऽतिमंदाइत्याह कियदिति ५अतः अंतकंनपश्यं-
तीत्युक्तंतदेवाह यामिति कुरूद्वहेतिभूमिगीतंकथयन्शुकःसंबोधयति कुलोद्वहेतितुपाठःसुगमः ६ अबुद्धयइत्युक्तंतत्प्रपंचयति मत्कृतइति ७ ८
रामोनामकश्चित् यद्वा लोकदृष्ट्यादाशरथिरेवनिर्दिष्टः ९ १० लोकंरावयतिरोदयतीतिलोकरावणः ११ १२ मयिउच्चैर्ममतांकृत्वायेअवर्तंततेकालेनकथाऽ
वशेषाःकृताः विभोइतिसंबोधनंकुरूद्वहेतिवत् १३ राजवंशानुकथनस्यतात्पर्यमाह कथाइमाइति विज्ञानंविषयासारताज्ञानंततोवैराग्यंतयोर्विवक्षया परेषांमृ
तानांवचोविभूतीःवाग्विलासमात्ररूपाःनतुपारमार्थ्यंपरमार्थयुक्तंकथनंनभवतीत्यर्थः १४ कस्तर्हिपुरुषाणामुपादेयःपरमार्थस्तमाह यस्त्विति नित्यमल्पहंतत्राप्यभीक्ष्णं १५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कलिदोषोपचयेसतिभक्तेरसंभवंमन्यमानः पृच्छति केनोपायेनेति विधमिष्यंतिनाशयिष्यंति यथायथावत् १६ कलियुगेकःपरोधर्मइतिबुभुत्सयापृच्छति युगानीतिब्रूहीत्यनुषंगः आत्यंतिकजिज्ञासयापुनःपृच्छति प्रलयकल्पयोःसंहारस्थितिकालयोः नचायंबहिर्मुखःप्रश्नइत्याह कालस्येति १७ तत्रयुगधर्मांस्तावदाह कृतइति तज्जनैस्तत्कालीनैर्जनैः दानमरागद्वेषतयाअभयदानम् तदेवप्रथमस्कंधेशौचशब्देनोक्तम् विभोःसंपूर्णस्यधर्मस्य १८ तदानींतनजनानाह संतुष्टाइति मैत्राः भूतमैत्रीयुक्ताः श्रमणाः आत्माभ्यासवंतः १९ २० ब्रह्मोत्तराः ब्राह्मणाधिकाः २१ अनृतेनअसत्यं हिंसयादया असंतोषेणतपः विग्रहेणदानमिति यथासंख्यंयोज्यम् हिंसाऽतुष्ट्यनृतद्वेषैरित्ययंक्रमोनविवक्षितः धर्मस्यार्द्धक्रसतिक्षीयते अधर्मस्यलक्षणैश्चि

राजोवाच केनोपायेनभगवन्कलेर्दोषान्कलौजनाः विधमिष्यंत्युपचितांस्तन्मेब्रूहियथामुने १६ युगानियुगधर्मांश्च मानंप्रलयकल्पयोः कालस्येश्वररूपस्यगतिंविष्णोर्महात्मनः १७ श्रीशुकउ० कृतेप्रवर्ततेधर्मश्चतुष्पात्तज्जनैर्धृतः सत्यंदयातपोदानमितिपादाविभोर्नृप १८ संतुष्टाःकरुणामैत्राःशांतादांतास्तितिक्षवः आत्मारामाःसमदृशःप्रायशःश्रमणाजनाः १९ त्रेतायांधर्मपादानांतुर्यांशोहीयतेशनैः अधर्मपादैरनृतहिंसाऽसंतोषविग्रहैः २० तदाक्रियातपोनिष्ठानातिहिंस्रानलंपटाः त्रैवर्गिकास्त्रयीवृद्धावर्णाब्रह्मोत्तरानृप २१ तपःसत्यदयादानेष्वर्धंह्रसतिद्वापरे हिंसातुष्ट्यनृतद्वेषैर्धर्मस्याधर्मलक्षणैः २२ यशस्विनोमहाशालाःस्वाध्यायाध्ययनेरताः आढ्याःकुटुंबिनोहृष्टावर्णाःक्षत्रद्विजोत्तमाः २३ कलौतुधर्महेतूनांतुर्यांशोऽधर्महेतुभिः एधमानैःक्षीयमाणोह्यंतेसोऽपिविनंक्ष्यति २४ तस्मिन्लुब्धादुराचारानिर्दयाःशुष्कवैरिणः दुर्भगाभूरितर्षाश्चशूद्रदासोत्तराःप्रजाः २५ सत्वंरजस्तमइतिदृश्यंतेपुरुषेगुणाः कालसंचोदितास्तेवैपरिवर्तंतआत्मनि २६ प्रभवंतियदासत्वेमनोबुद्धींद्रियाणिच तदाकृतयुगंविद्याज्ज्ञानेतपसियद्रुचिः २७ यदाकर्मसुकाम्येषुभक्तिर्भवतिदेहिनाम् तदात्रेतारजोवृत्तिरितिजानीहिबुद्धिमन् २८ यदालोभस्त्वसंतोषोमानोदंभोऽथमत्सरः कर्मणांचापिकाम्यानांद्वापरंतद्रजस्तमः २९ यदामायाऽनृतंतंद्रानिद्राहिंसाविषादनम् शोकोमोहोभयंदैन्यंसकलिस्तामसःस्मृतः ३० यस्मात्क्षुद्रदृशोमर्त्याःक्षुद्रभाग्यामहाशनाः कामिनोवित्तहीनाश्चस्वैरिण्यश्चस्त्रियोऽसतीः ३१ दस्यूत्कृष्टाजनपदावेदाःपाखंडदूषिताः राजानश्चप्रजाभक्षाःशिश्नोदरपराद्विजाः ३२

द्वैः पादैरित्यर्थः २२ यशस्विनःकीर्तिप्रियाःक्षत्रद्विजोत्तमाःक्षत्रियब्राह्मणप्रधानाः २३ कलौधर्मपादानांतुर्यांशश्चतुर्थांशोऽवशिष्यते २४ शूद्रदासोत्तराःशूद्रकैवर्तादिप्रधानाः २५ युगानामेवंभूतवैषम्येकारणमाह सत्वमितिपंचभिः २६ मनश्चबुद्धिश्चेंद्रियाणिचसत्वेयदाप्रभवंति अतिशयेनवर्तंते २७ यदाकर्मादिषुभक्तिःप्रीतिस्तदारजोवृत्तिप्रधानंत्रेतायुगमितिजानीहि २८ काम्यानांकर्मणांविषयेयदाप्रीतिस्तदारजस्तमःप्रधानंद्वापरंजानीहि २९ विषादनंदुःखम् ३० कलिदोषान्प्रपंचयति यस्मादित्यादिना यस्मात्कलेर्हेतोः क्षुद्रदृशःमंदमतयःक्षुद्रभाग्याःअल्पभाग्याः महाशनाः बह्वाहाराः वित्तहीनाअपिकामिनश्च स्वैरिण्यःपुंश्चल्यःअसतीःअसत्यः ३१ दस्यवःउत्कृष्टाःप्रचुरायेषुते ३२ छ छ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अव्रताविहिताचारशून्याः अशौचाः शौचशून्याश्च बटवाब्रह्मचारिणोभविष्यंति कुटुंबिनश्चगृहस्थाः स्वयंभिक्षाटनपराभविष्यंति नतुभिक्षांदास्यंति तपस्विनोवनस्थावनंहित्वाग्रामवासाभविष्यंति न्यासिनोयतयः अतिधनादिलोलुपाभविष्यंति ३३ पुनरपिस्त्रीणांस्वभावमाह ह्रस्वकायाइति कटुकभाषिण्यः अप्रियवादिन्यः चौर्यंचमायाकपटमुरुचसाहसंयासांताः ३४ किंच किराटाः वणिजः पणायिष्यंतिक्रयविक्रयादिव्यवहारंप्रवर्तयिष्यंति किंच सर्वेजनाः अनापद्यपिजुगुप्सितांनिंदितांवार्तांवृत्तिंसाधुमंस्यंते ३५ सर्वोत्तममपिपतिंद्रव्यहीनंभृत्यास्त्यक्ष्यंति पतयश्चविपन्नंरोगादिभिर्व्यापाराक्षमंकौलंकुलपरंपरायातंत्यक्ष्यंति अपयस्विनीर्दुग्धदोहाः ३६ सौरतंस्मरतनिमित्तंसौहृदंयेषांते अतएवननंदारोऽत्रभार्याभगिन्यः श्यालाः

अव्रताबटवोशौचाभिक्षवश्चकुटुंबिनः तपस्विनोग्रामवासान्यासिनोह्यर्थलोलुपाः ३३ ह्रस्वकायामहाहाराभूर्यपत्यागतह्रियः शश्वत्कटुकभाषिण्यश्चौर्यमायोरुसाहसाः ३४ पणायिष्यंतिवैक्षुद्राः किराटाःकूटकारिणः अनापद्यपिमंस्यंतेवार्तांसाधुजुगुप्सिताम् ३५ पतिंत्यक्ष्यंतिनिर्द्रव्यंभृत्याअप्यखिलोत्तमम् भृत्यंविपन्नंपतयःकौलंगाश्चापयस्विनीः ३६ पितृभ्रातृसुहृज्ज्ञातीन्हित्वासौरतसौहृदाः ननंदृश्यालसंवादादीनाःस्त्रैणाःकलौनराः ३७ शूद्राःप्रतिगृहीष्यंतितपोवेषोपजीविनः धर्मंवक्ष्यंत्यधर्मज्ञाअधिरुह्योत्तमासनम् ३८ नित्यमुद्विग्नमनसोदुर्भिक्षकरपीडिताः निरन्नेभूतलेराजन्ननावृष्टिभयातुराः ३९ वासोन्नपानशयनव्यवायस्नानभूषणैः हीनाःपिशाचसंदर्शाभविष्यंतिकलौप्रजाः ४० कलौकाकिणिकेऽप्यर्थेविगृह्यत्यक्तसौहृदाः त्यक्ष्यंतिचप्रियान्प्राणान्हनिष्यंतिस्वकानपि ४१ नरक्षिष्यंतिमनुजाःस्थविरौपितरावपि पुत्रान्सर्वार्थकुशलान्क्षुद्राःशिश्नोदरंभराः ४२ कलौनराजन्जगतांपरंगुरुंत्रैलोक्यनाथानतपादपंकजम् प्रायेणमर्त्याभगवंतमच्युतंयक्ष्यंतिपाखंडविभिन्नचेतसः ४३ यन्नामधेयंम्रियमाणआतुरःपतन्स्खलन्वाविवशोगृणन्पुमान् विमुक्तकर्मार्गलउत्तमांगतिंप्राप्नोतियक्ष्यंतिनतंकलौजनाः ४४ पुंसांकलिकृतान्दोषान्द्रव्यदेशात्मसंभवान् सर्वान्हरतिचित्तस्थोभगवान्पुरुषोत्तमः ४५ श्रुतःसंकीर्तितोध्यातःपूजितश्चादृतोऽपिवा नृणांधुनोतिभगवान्हृत्स्थोजन्मायुताशुभम् ४६ यथाहेम्निस्थितोवह्निर्दुर्वर्णंहंतिधातुजम् एवमात्मगतोविष्णुर्योगिनामशुभाशयम् ४७ विद्यातपःप्राणनिरोधमैत्रीतीर्थाभिषेकव्रतदानजप्यैः नात्यंतशुद्धिंलभतेंऽतरात्मायथाहृदिस्थेभगवत्यनंते ४८ भार्याभ्रातरः तैःसंवादोमं

त्रालोचनंयेषांते ननंदुरितिवापाठः ३७ ३८ ३९ पिशाचसंदर्शाःपिशाचसदृशाः ४० काकिणिकेविंशतिवराटकमात्रेऽप्यर्थेविषयभूतेविगृह्यवैरंकृत्वा ४१ ४२ महांतमनर्थमाह द्वाभ्याम् कलाविति त्रिलोकनाथैरवनतंनमस्कृतंपादपद्मंयस्यतम् नयक्ष्यंति नपूजयिष्यंति पाखंडैर्विभिन्नमन्यथाकृतंचेतोयेषांते ४३ विवशोगृणन्सन् विमुक्ताःकर्मरूपाअर्गलाःप्रतिबंधाःयस्यसः ४४ तदेवंकलिदोषान्प्रपंच्यप्रस्तुतंतन्निस्तारोपायमाह पुंसामितिषड्भिः द्रव्यदेशात्मभिःसंभवोयेषांतान् चित्तस्थः चित्तेस्फुरितः ४५ ४६ अयमेवोपायोनान्यइतिसदृष्टांतमाह यथेति धातुजंताम्रादिसंश्लेषजातंहेम्नोदुर्वर्णंमालिन्यंतत्रस्थितोवह्निरेवहरति नतुतोयादि एवंयोगिनामपिविष्णुरेव नतुयोगादिकमित्यर्थः ४७ एतदेवविवृणोति विद्येति विद्यादेवतोपासना ४८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४९ आत्मभावंस्वस्वरूपम् ५० इदानींकलिंस्तौतिद्वाभ्याम् कलेर्दोषनिधेराजन्निति तत्सर्वंहरिकीर्तनादेवकलौभवति ५१ ५२ इतिद्वादशेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ३ चतुर्थेतुचतुर्धोक्तालयानैमित्तिकादयः तत्रसंसारनिस्तारोहरिकीर्त्यैवववर्ण्यते १ कलिदोषनिवर्तकंहरिनामसंकीर्तनादिकंसएवचकलौपरमोधर्मइतिप्रश्नद्वयस्योत्तरमुक्तम् यच्चान्यत्पृष्टंप्रलयकल्पयोर्मानंब्रूहीति तदिदानींतृतीयस्कंधोक्तकालानुवादपूर्वकंनिरूपयति कालइति सकालःपरमाणुर्वैयोभुंक्तेपरमाणुताम् इत्यादिनाकालःकथितः चत्वारित्रीणिद्वेचैकंकृतादिषुयथाक्रमम् संख्यातानिसहस्राणिद्विगुणानिशतानिचेतियुगमानंकथितम् १ तत्रकल्पमानमाह चतुर्युगेति यत्रचतुर्दशमनवःक्रमेणभवंति २ प्रलयस्तुचतुर्विधः नैमित्तिकःप्राकृतआत्यंतिकोनित्यश्चेति तत्रनैमित्तिकंप्रल

तस्मात्सर्वात्मनाराजनहृदिस्थंकुरुकेशवम् म्रियमाणोह्यवहितस्ततोयासिपरांगतिम् ४९ म्रियमाणैरभिध्येयोभगवान्परमेश्वरः आत्मभावंनयत्यंगसर्वात्मासर्वसंश्रयः ५० कलेर्दोषनिधेराजन्नस्तिह्येकोमहान्गुणः कीर्तनादेवकृष्णास्यमुक्तसंगःपरंव्रजेत् ५१ कृतेयत्ध्यायतोविष्णुंत्रेतायांयजतोमखैः द्वापरेपरिचर्यायांकलौतद्धरिकीर्तनात् ५२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ श्रीशुकउवाच कालस्तेपरमाण्वादिर्द्विपरार्द्धावधिर्नृप कथितोयुगमानंचशृणुकल्पलयावपि १ चतुर्युगसहस्रंचब्रह्मणोदिनमुच्यते सकल्पोयत्रमनवश्चतुर्दशविशांपते २ तदंतेप्रलयस्तावान्ब्राह्मीरात्रिरुदाहृता त्रयोलोकाइमेतत्रकल्पंतेप्रलयायहि ३ एषनैमित्तिकःप्रोक्तःप्रलयोयत्रविश्वसृक् शेतेऽनंतासनोविश्वमात्मसात्कृत्यचात्मभूः ४ द्विपरार्द्धेत्वतिक्रांतेब्रह्मणःपरमेष्ठिनः तदाप्रकृतयःसप्तकल्पंतेप्रलयायवै ५ एषप्राकृतिकोराजन्प्रलयोयत्रलीयते आंडकोशस्तुसंघातोविघातउपसादिते ६ पर्जन्यःशतवर्षाणिभूमौराजन्नवर्षति तदानिरन्नेह्यन्योऽन्यंभक्षमाणाःक्षुधार्दिताः क्षयंयास्यंतिशनकैःकालेनोपद्रुताःप्रजाः ७ सामुद्रंदैहिकंभौमंरसंसांवर्तकोरविः रश्मिभिःपिबतेघोरैःसर्वंनैवविमुंचति ८ ततःसंवर्तकोवन्हिःसंकर्षणमुखोत्थितः दहत्यनिलवेगोत्थःशून्यान्भूविवरानथ ९

यंमानसहितमाह तदंतइतिद्वाभ्याम् तावान्चतुर्युगसहस्रप्रमाणःसैवब्राह्मीरात्रिः ३ नैमित्तिकत्वंदर्शयति यत्रयदाविश्वसृक्श्रीनारायणःविश्वमात्मसात्कृत्यस्वस्मिन्उपसंहृत्यशेते आत्मभूर्ब्रह्माचतस्मिन्शेते तयोरभेदविवक्षयावाब्रह्मणएवानंतासनत्वमुक्तम् ब्रह्मणोनिद्रांनिमित्तीकृत्यप्रवर्तमानोलोकत्रयप्रलयोनैमित्तिकइत्यर्थः ४ प्राकृतिकंप्रलयमाहद्वाभ्याम् द्विपरार्द्धेतुब्रह्मणआयुषिसप्तप्रकृतयःमहदहंकारपंचतन्मात्राणि ५ संघातोमहदादिकार्यभूतःप्रकृतीनांतत्कार्यब्रह्मांडस्यचप्रलयात्प्राकृतिकइत्यर्थः विघातकारणेउपसादितेसति ६ तदेवाह पर्जन्यइत्यादिना बुद्धींद्रियार्थरूपेणेत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ७ सामुद्रादिकंसर्वंरविःपिबते आकर्षति ८ अनिलवेगोत्थःवायुवेगोद्भूतःअनिलवेगोवाइतिपाठेअनिलेनवेगोयस्यसः वाःरविणारश्मिभिःपीतमुदकंचदहतीत्यर्थः अनिलवेगोवैइतितुपाठःस्फुगमः भूविवरान्पातालादीन् शून्यान् रविणादैहिकरसाकर्षणात्प्राणरहितान् ९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शिखाभिर्ज्वालाभिः १० किंचिदधिकंवर्षाणांशतंसंवर्तकः प्रलयहेतुः परोवायुर्वाति तदारजसावृतंखंधूम्रंभवति ११ रभसस्वनैः तीव्रगर्जितैः ब्रह्मांडविव-
रांतरंब्रह्मांडविवरमध्यगतंविश्वमेकोदकमेकार्णवोदकव्याप्तंभवति १२ उदप्लवेउदकेनाप्लावितेसतिप्रलयत्वायअभावाय १३ १४ १५ भूतादिस्ता
मसोऽहंकारः गुणैः वृत्तिभिःसह १६ अव्याकृतंप्रधानम् १७ तस्यतुलयोनास्तीत्याह नतस्येति कालावयवैरहोरात्रादिभिः गुणाः भावविकाराः परि
णामः विपरिणामः अव्यक्तमस्तित्वविकारशून्यम् नित्यंसर्वदैकरूपम् वृद्धिरहितमित्यर्थः अव्ययमपक्षयशून्यम् सर्वबहेतुकारणमिति १८ किंच
वागादिगोचरस्यसविशेषस्यविकाराभवंति इदंतुनतथेत्याह नयत्रेतिद्वाभ्याम् लोककल्पः लोकरूपः सन्निवेशोरचनाविशेषः १९ स्वप्नजाग्रत्स्वप्न-
जागरावस्थायुक्तंसुषुप्तवत्इंद्रियाभावात् शून्यसादृश्येहेतुः अप्रतर्क्यंनपुनःशून्यमेवेत्याह तदिति २० उपसंहरति लयइति शक्तयःसत्वादयः २१ आ-

उपर्यधःसमंताच्चशिखाभिर्वन्हिसूर्ययोः दह्यमानंविभात्यंडंदग्धगोमयपिंडवत् १० ततःप्रचंडपवनोवर्षाणामधिकंशतम् प
रःसंवर्तकोवातिधूम्रंखंरजसावृतम् ११ ततोमेघकुलान्यंगचित्रवर्णान्यनेकशः शतंवर्षाणिवर्षंतिनदंतिरभसस्वनैः ततएकोद
कंविश्वंब्रह्मांडविवरांतरम् १२ तदाभूमेर्गंधगुणंग्रसत्यापउदप्लवे ग्रस्तगंधातुपृथिवीप्रलयत्वायकल्पते १३ अपांरसमथोतेजस्ता-
लीयंतेथनीरसाः ग्रसतेतेजसोरूपंवायुस्तद्रहितंतदा १४ लीयतेचानिलेतेजोवायोःखंग्रसतेगुणम् सवैविशतिखंराजंस्ततश्चनभ
सोगुणम् १५ शब्दंग्रसतिभूतादिर्नभस्तमनुलीयते तैजसश्चेंद्रियाण्यंगदेवान्वैकारिकोगुणैः १६ महान्ग्रसत्यहंकारंगुणाःसत्वा
दयश्चतम् ग्रसतेऽव्याकृतंराजन्गुणान्कालेननोदितम् १७ नतस्यकालावयवैःपरिणामादयोगुणाः अनाद्यनंतमव्यक्तंनित्यंकार
णमव्ययम् १८ नयत्रवाचोनमनोनसत्वंतमोरजोवामहदादयोऽमी नप्राणबुद्धींद्रियदेवतावानसन्निवेशःखलुलोककल्पः १९ नस्वप्न-
जाग्रन्नचतत्सुषुप्तंनखंजलंभूरनिलोऽग्निरर्कः संसुप्तवच्छून्यवदप्रतर्क्यंतन्मूलभूतंपदमामनंति २० लयःप्राकृतिकोह्येषपुरुषा-
व्यक्तयोर्यदा शक्तयःसंप्रलीयंतेविवशाःकालविद्रुताः २१ बुद्धींद्रियार्थरूपेणज्ञानंभातितदाश्रयम् दृश्यत्वाव्यतिरेकाभ्यामाद्यंतवद-
वस्तुयत् २२ दीपश्चक्षुश्चरूपंचज्योतिषोनपृथग्भवेत् एवंधीःखानिमात्राश्चनस्युरन्यतमादृतात् २३

त्यंतिकंलयमाह बुद्धींद्रियेतिद्वाद
शभिः आत्यंतिकलयोमोक्षः सचब्रह्मज्ञानेनसर्वप्रपंचलयात्मकः नचप्रपंचस्यात्मवत्सत्यत्वेलयःसंभवतीतिज्ञानरूपाद्ब्रह्मणः पृथक्भूतस्यतस्यासत्व-
मुपपादयति बुद्धिश्चेंद्रियाणिच अर्थाश्चेत्येवंग्राहककरणग्राह्यरूपेणतेषामाश्रयंज्ञानमेवभाति नपृथक् तत्रहेतुमाह दृश्यत्वाव्यतिरेकाभ्यामिति अतो
यदाद्यंतवत्तदवस्तु अत्रैवंप्रयोगः विमतंसन्नभवति दृश्यत्वात्कारणाव्यतिरेकात् आद्यंतवत्त्वाच्चरज्जुसर्पादिवदिति २२ तत्राव्यतिरेकंदृष्टांतेनप्रपंचयति
दीपइति दीपचक्षूरूपाणांतेजोविशेषाणांतेजसोयथानव्यतिरेकः तथाधीःकर्त्रीखानिकरणानि मात्राविषयाः ऋताद्ब्रह्मणः पृथक्नस्युः ब्रह्मकार्यत्वात् ६
नन्वेवंकार्यकारणयोरभेदेकार्यासत्त्वेकारणस्याप्यसत्त्वंप्रसज्येतेतत्राह अन्यतमादिति कार्यादत्यंतव्यतिरेकाद्ब्रह्मणः प्रपंचाद्ब्रह्मणोऽस्तिव्यतिरेकः प्रपं-
चस्यतुततोनास्तिव्यतिरेकइत्यर्थः २३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यदातुबुद्धेरसत्त्वंतदातदवस्थानांसुतरामसत्त्वमित्याशयेनाह बुद्धेरिति ननुविश्वतैजसप्राज्ञानामेताअवस्थानबुद्धेरित्याशंक्याह मायामात्रमिति इदंवि-
श्वतैजसप्राज्ञरूपम् २४ आद्यंतवत्त्वादित्यस्यहेतोरसिद्धिमाशंक्यसावयवत्वेनसाधयति यथेति अवयवीति यत्सावयवंतदाद्यंतवत् घटादिवदित्य
र्थः अतउदयाप्ययादाद्यंतवत्त्वाद्विश्वंसन्नभवतीत्यर्थः यद्वा पृथगेवागमापायित्वाद्विश्वंमिथ्या ब्रह्मतुतदवधित्वात्सत्यमित्यनेनसाध्यते दृष्टांतस्तु
पूर्वोक्तएवरज्जुसर्पवदिति यथाजलधराव्योम्नीतिदृष्टांतस्त्वागमापायितदवधित्वमात्रे नतुमिथ्यात्वे २५ अन्यतमाहृतादितिप्रतिज्ञातंकारणस्य
सत्यत्वमुपपादयति सत्यमिति अवयवः कारणंप्रोक्तः वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमित्यादिश्रुतिभिः अत्रयुक्तिमपिदर्शयति वि
नेति अंगहेराजन् हियस्मात् अर्थेनावयविनाविनापृथगेवावयवाः प्रतीयेरन् यथापटस्यावयवाः तंतवः पटात्पृथक्प्रतीयंतेतद्वदिति २६ ननुका
र्याभावेकारणत्वंब्रह्मणःकुतोघटेत सत्यम् तदपिनातीवसत्यमित्याह यदिति सामान्यंकारणंविशेषःकार्यंतद्रूपेणान्योऽन्यापाश्रयात् परस्परापेक्ष
त्वेननिरूपणासहत्वादित्यर्थः अतःकारणत्वमवधित्वंव्यापकत्वमित्यादिकमपियत्परोक्षत्वादाद्यंतवत्तत्सर्वमवस्तुइत्यर्थः यद्वा तत्रैवहेत्वंतरमेतत् यदु

बुद्धेर्जागरणंस्वप्नःसुषुप्तिरितिचोच्यते मायामात्रमिदंराजन्नानात्वंप्रत्यगात्मनि २४ यथाजलधराव्योम्निभवंतिनभवंतिच ब्र-
ह्मणीदंतथाविश्वमवयव्युदयाप्ययात् २५ सत्यंह्यवयवःप्रोक्तः सर्वावयविनामिह विनार्थेनप्रतीयेरन्पटस्येवांगतंतवः २६ य
त्सामान्यविशेषाभ्यामुपलभ्येतसभ्रमः अन्योन्यापाश्रयात्सर्वमाद्यंतवदवस्तुयत् २७ विकारःख्यायमानोऽपिप्रत्यगात्मानमं
तरा ननिरूप्योऽस्त्यणुरपिस्याच्चेच्चित्समआत्मवान् २८ नहिसत्यस्यनानात्वमविद्वान्यदिमन्यते नानात्वंछिद्रयोर्यद्वज्ज्योति
षोर्वातयोरिव २९ यथाहिरण्यंबहुधासमीयतेनृभिःक्रियाभिर्व्यवहारवर्त्मसु एवंवचोभिर्भगवानधोक्षजोव्याख्यायतेलौकिकवै
दिकैर्जनैः ३०

पलभ्येतसभ्रमः सामान्यविशेषरूपत्वात् स्वप्नवत् अन्योऽन्यापाश्रयादितीदमपिहेत्वंतरंगुणगुणीतिविशेषणविशेष्यव्याप्य-
व्यापकत्वादिरूपेणपरस्पराधीनसिद्धत्वात्तथाभूतस्वप्नवदितिनिगमनेम् अतोयदाद्यंतवत्तत्सर्वमवस्त्वित्यर्थः २७ तदेवमनेकैर्हेतुभिःप्रपंचस्या-
सत्त्वंप्रसाधितम् तत्रशंका ननुप्रपंचस्यापिप्रकाशमानत्वादात्मवत्सत्त्वंकिंनस्यादितितत्राह विकारइति ख्यायमानःप्रकाशमानोऽपिविकारःप्रपं
चःप्रत्यगात्मप्रकाशंविनाअणुमात्रोऽपिननिरूप्योऽस्ति तंविनानिरूप्यःस्याच्चेत्तर्हिसोऽपिचित्समःस्यात् चिद्रूपेणात्मनासमःस्वप्रकाशोभवेत् त
थाचसतिसोप्यात्मवत्स्यात् एकरूपःस्यादित्यर्थः २८ कुतइत्यतआह नहीति ननुसत्यस्याप्यात्मनोजीवब्रह्मरूपंनानात्वमस्त्येवतत्राह यद्येवंना
नात्वंमन्यतेतर्हिअविद्वान् कथंतर्हितयोर्भेदव्यवहारःउपाधिकृतइत्याह नानात्वमिति तत्रछिद्रयोर्घटाकाशमहाकाशयोरिवेतिपरिच्छेदापरिच्छे-
ददृष्टांतः ज्योतिषोराकाशजलस्थयोःसूर्ययोरिवेतिउपाधिकृतविकारसदसद्भावेवातयोर्बाह्यशरीरस्थवाय्वोरिवेतिक्रियाभेदे २९ ब्रह्मणएवप्रपंच
व्यवहारालंबनत्वंदृष्टांतेनस्पष्टयति यथेति क्रियाभिस्तत्तद्रचनाभेदैर्बहुधाकटककुंडलादिरूपेणलौकिकवैदिकैर्वचोभिर्जनैरहंकारोपहितैः ३०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नन्वहंकारस्यकथंब्रह्मस्वरूपावरणेनभेदव्यवहारहेतुत्वंतस्यस्वकारणभूतब्रह्मावरकत्वासंभवादावरणेवास्वस्यापिप्रकाशासंभवादित्याशंक्यसदृष्टांतमाह
यथेति अर्करश्मयएवमेघरूपेणपरिणतावर्षंति अग्नौप्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइत्यादिवचनात् त-
स्मादर्कप्रभवः अर्केणैवदर्शितःप्रकाशितश्च तमःस्वरूपभूतार्कदर्शनप्रतिबंधकोभवति अहमहंकारः ब्रह्मगुणः ब्रह्मकार्यभूतः तद्दीक्षितस्तेनैवप्रका-
शितश्च आत्मनोजीवस्यात्मबंधनः ब्रह्मस्वरूपदर्शनप्रतिबंधकोभवति ३१ अतएवाहंकारनाशेस्वरूपदर्शनंभवतीतितेनैवदृष्टांतेनाह घनइति आत्म
नः उपाधिः जिज्ञासयाविचारेण तर्हितदा अनुस्मरेत् ब्रह्माहमितिपश्यतीत्यर्थः ३२ सोऽयमात्यंतिकः प्रलयइत्युपसंहरति यदैवमिति विवेकहेतिना-
ज्ञानशस्त्रेणअहंकारमेवात्मबंधनम् अच्युतपरिपूर्णमात्मानमनुभवतीत्यर्थः ३३ नित्यप्रलयमाह नित्यदेति ३४ कुतइत्यतआह कालेति परिणामि
नांनदीप्रवाहप्रदीपज्वालादीनांयाउच्चनीचावस्थास्ताः कालरूपस्रोतसोवेगेनाशुक्रियमाणस्यदेहादेर्दृश्यमानाः तद्वदेवनित्यदाजन्मप्रलयहेतवोभवंति ३५

यथाघनोऽर्कप्रभवोऽर्कदर्शितोह्यर्कांशभूतस्यचचक्षुषस्तमः एवंत्वहंब्रह्मगुणस्तदीक्षितोब्रह्मांशकस्यात्मनआत्मवस्तुनः ३१
घनोयदाऽर्कप्रभवोविदीर्यतेचक्षुःस्वरूपंरविमीक्षतेतदा यदाह्यहंकारउपाधिरात्मनोजिज्ञासयानश्यतितर्ह्यनुस्मरेत् ३२ यदैव-
मेतेनविवेकहेतिनामायामयाहंकरणात्मबंधनम् छित्वाऽच्युतात्मानुभवोऽवतिष्ठतेतमाहुरात्यंतिकमंगसंप्लवम् ३३ नित्यदासर्वभू-
तानांब्रह्मादीनांपरंतप उत्पत्तिप्रलयावेकेसूक्ष्मज्ञाःसंप्रचक्षते ३४ कालस्रोतोजवेनाशुक्रियमाणस्यनित्यदा परिणामिनामव-
स्थास्ताजन्मप्रलयहेतवः ३५ अनाद्यंतवताऽनेनकालेनेश्वरमूर्तिना अवस्थानैवदृश्यंतेवियतिज्योतिषामिव ३६ नित्योनैमित्ति-
कश्चैवतथाप्राकृतिकोलयः आत्यंतिकश्चकथितःकालस्यगतिरीदृशी ३७ एताःकुरुश्रेष्ठजगद्विधातुर्नारायणस्याखिलसत्वधा-
म्नः लीलाकथास्तेकथिताःसमासतः कार्त्स्न्येननाजोप्यभिधातुमीशः ३८ संसारसिंधुमतिदुस्तरमुत्तितीर्षोर्नान्यःप्लवोभगव-
तःपुरुषोत्तमस्य लीलाकथारसनिषेवणमंतरेणपुंसोभवेद्विविधदुःखदवार्दितस्य ३९ पुराणसंहितामेतामृषिर्नारायणोऽव्ययः
नारदायपुराप्राहकृष्णद्वैपायनायसः ४० ननुदेहःप्रतिक्षणंप्रध्वंसीप्रतिक्षणमवस्थाभेदस्यविद्यमानत्वात् प्रदीपादिवदित्यनुमानम् यदिप्रतिक्ष

णमवस्थाभवंतितर्हिकिंनदृश्यंते अतोहेतुरसिद्धइत्याशंक्याह अनाद्यंतवताकालेनजायमानाअवस्थानैवलक्ष्यंते आकाशेगच्छतांज्योतिषांचंद्रादीनां-
गमनावस्थाविशेषाः यथानैवलक्ष्यंतेतद्वत् अतोयथातेषांप्रदेशांतरप्राप्त्याप्रतिक्षणंगत्यवस्थाःकल्प्यंतेतद्वत् अत्रापितारुण्यादिदर्शनेनमध्यवर्तिन्योऽ
वस्थाःकल्प्यंतइतिनहेतुरसिद्धइत्यर्थः ३६ उपसंहरति नित्यइति ३७ पुराणार्थमुपसंहरति एताइति लीलाविषयाःकथा अजोब्रह्माऽपिकार्त्स्न्येना
भिधातुंनेशः ३८ ननुयदिसाकल्येनाभिधातुंनशक्यंतेतर्हिकिंतदभिधानेनतत्राह संसारेति विविधंदुःखमेवदवोदावानलः तेनार्दितस्यपीडितस्यात्त-
उत्तितीर्षोःपुंसःभगवतोयालीलास्तासांकथास्तासांरसःतन्निषेवणमंतरेणान्यःप्लवःतरणसाधनंनभवेत् उपायांतरासंभवात्तत्कथाश्रवणमेवयथाशक्तिनिषे
व्यमित्यर्थः ३९ श्रोतुरादरदार्ढ्यायसंप्रदायप्रवृत्तिमाह पुराणसंहितामितित्रिभिः ४०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सवैबादरायणःप्रीतःसन्मह्यमिमांसंहितांप्राहेतिपूर्वेणान्वयः ४१ असौसूतइतिपुरतःस्थितमंगुल्यानिर्दिश्याह नैमिषालयेनिमिषारण्यस्थाने ४२ इतिद्वा
दशेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमेतुसमासेनपरब्रह्मोपदेशतः राज्ञस्तक्षकसंदंशान्मृत्युभीतिनिवारणम् १ एतत्पुराणंशृण्वन्नभयंप्राप्नोतीत्यभिप्रेत्य
पुराणार्थमनुस्मारयति अत्रेति अयंभावः जगतःकर्ताब्रह्माऽपियस्यप्रसादजः प्रसादोऽत्ररजोवृत्तिर्हर्षः ततोजातत्वात् परतंत्रः सर्वसंहर्तारुद्रश्चयस्य
क्रोधसंभवः नतुस्वतंत्रः सविश्वस्यात्मानियंताभगवानत्रानुवर्ण्यते अतएवंभूतंभगवंतंशृण्वतःकुतोन्यस्माद्भयशंकेति १ त्वंपुनःकृतार्थएवेत्यनुस्मार
यति त्वंत्विति पशुबुद्धिमविवेकम् यस्मान्ननंक्ष्यसि कुतइत्यतआह नजातइति यथादेहःप्रागभूतएवाद्यजातोनंक्ष्यति नचैवंत्वंपूर्वनाभूः नचाद्यजातोऽ
सि अतोननंक्ष्यसि २ ननुबीजांकुरवत्स्वस्मात्पुत्ररूपेणस्वयमेवभवति यथाहश्रुतिः अंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजायसे आत्मावैपुत्रनामाऽसिस
जीवशरदःशतमिति ततःपुनरंकुरात्बीजमिवपौत्रादिरूपेणापिस्वयमेवभवति पितापुत्रेणपितृमान्योनियोनावितिश्रुतेः अतस्तेपुनश्यत्सकथंननंक्ष्या-
मीतिचेत्तत्राह नभविष्यसीति भूत्वापुत्रपौत्रादिरूपवान्बीजांकुरवन्नभविष्यसि यस्माद्देहादेर्व्यतिरिक्तस्त्वम् यथाऽनलःकाष्ठात् देहाद्देहोजायतेनात्मे

सवैमह्यंमहाराजभगवान्बादरायणः इमांभागवतींप्रीतःसंहितांवेदसंमिताम् ४१ एतांवक्ष्यत्यसौसूतऋषिभ्योनैमिषालये दी
र्घसत्रेकुरुश्रेष्ठसंपृष्टःशौनकादिभिः ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुकउवाच अ
त्रानुवर्ण्यतेऽभीक्ष्णंविश्वात्माभगवान्हरिः यस्यप्रसादजोब्रह्मारुद्रःक्रोधसमुद्भवः १ त्वंतुराजन्मरिष्येतिपशुबुद्धिमिमांजहि न
जातःप्रागभूतोऽद्यदेहवत्त्वंननंक्ष्यसि २ नभविष्यसिभूत्वात्वंपुत्रपौत्रादिरूपवान् बीजांकुरवद्देहादेर्व्यतिरिक्तोयथाऽनलः ३ स्व-
प्नेयथाशिरश्छेदंपंचत्वाद्यात्मनःस्वयम् यस्मात्पश्यतिदेहस्यततआत्माह्यजोऽमरः ४ घटेभिन्नेयथाऽकाशआकाशःस्याद्यथापु
रा एवंदेहेमृतेजीवोब्रह्मसंपद्यतेपुनः ५ मनःसृजतिवैदेहान्गुणाःकर्माणिचात्मनः तन्मनःसृजतेमायाततोजीवस्यसंसृतिः ६ स्ने-
हाधिष्ठानवर्त्यग्निसंयोगोयावदीयते ततोदीपस्यदीपत्वमेवंदेहकृतोभवः रजःसत्वतमोवृत्त्याजायतेऽथविनश्यति ७

तिभावः ३ जन्मादीनांदेहधर्मत्वंदृष्टांतेनप्रपंचयति स्वप्नेयथाऽत्मनःशिरश्छेदंस्वयंपश्यति एवंजागरणेऽपियथायस्माद्देहस्यपंचत्वादिकंपश्यति
ततस्तद्देवात्मनइदंभ्रममात्रम् वस्तुतश्चात्माऽजोऽमरश्चेत्यर्थः तदुक्तम् आत्मनःपितृपुत्राभ्यामनुमेयौभवाप्ययौ नभवाप्ययवस्तूनामभिज्ञोऽ
द्वयलक्षणइत्यादि ४ यस्माद्देहोपाधिकोऽयमात्मनोजन्मादिसंसारभ्रमः तस्मादुपाधिनिवृत्तौमुच्यतइतिसदृष्टांतमाह घटइति यथापुराघटोपाधेःपूर्व-
मिवपुनर्घटेभिन्नेतदंतर्वर्त्यवकाशःआकाशएवस्याद्यथा एवंदेहेमृतेतत्वज्ञानेनलीनेसति ५ ज्ञानेनलयंभावयितुंमायाकृतमात्मनोदेहाद्युपाधिसंबंध
प्रकारमाह मनइति मनआत्मनोदेहादीन्सृजति तच्चमनोमायासृजति ततोमायाद्युपाधिसमुदायाज्जीवस्यसंसृतिर्नवस्तुतः ६ एतदेवसदृष्टांतमाह
स्नेहेति दीपस्यज्योतिषःदीपत्वंज्वालारूपःपरिणामः तत्रतैलस्थानीयंकर्मतदधिष्ठानीयंमनःवर्तिस्थानीयोदेहःअग्निसंयोगस्थानीयश्चैतन्या-
ध्यासःदीपस्थानीयःसंसारइतियोज्यम् देहकृतःदेहनिबंधनः यद्वा देहकृतोमनसःनचात्मनः ७ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अतोदीपवत्संसारएवनश्यति नत्वात्माज्योतिर्वदित्याह नेति ननुतत्रप्रतीयमानः आत्माकुतइत्यतआह यइति व्यक्ताव्यक्तयोः स्थूलसूक्ष्मदेहयोः परःअन्यः अतः स्वयंज्योतिः परत्वंप्रपंचयति आकाशइवेति आधारोदेहादेः प्रपंचस्यध्रुवोनिर्विकारः नास्त्यंतउपमाचयस्यसोऽनंतोपमः ततोविभुः ८ अतस्त्व मेवंचिंतयेत्याह एवमिति आत्मस्थंदेहाद्युपाधिस्थितम् आमृशविचार्य अनुमानगर्भिण्याद्दृष्टदृश्यान्वयव्यतिरेकयुक्तया ९ एवंचसतित्वांतक्ष कोनदहेदित्याह चोदितइति तत्रहेतवः मृत्यवइति मृत्युहेतवः १० विमर्शप्रकारंदर्शयन् तक्षकादर्शनंदर्शयतिद्वाभ्याम् योऽहंसब्रह्मैव यद्ब्रह्मतदहमे वेतिसमीक्षन् तत्राहंब्रह्मेतिभावनयाजीवस्यशोकादिनिवृत्तिः ब्रह्माहमितिभावनयाचब्रह्मणः पारोक्ष्यनिवृत्तिर्भवतीतिव्यतिहारोदर्शितः निष्कलेनिरु पाधौआत्मनिब्रह्मणि ११ विषयुक्तैरानन्नैर्दशंतंग्रसंतंतक्षकंलेलिहानंसर्पम् यद्वा लेलिहानंजिह्वाभिरोष्ठप्रांतंसनिष्पेषमास्वादयंतम् आत्मनः पृथक्

नतत्रात्मास्वयंज्योतिर्योव्यक्ताव्यक्तयोःपरः आकाशइवचाधारोध्रुवोऽनंतोपमस्ततः ८ एवमात्मानमात्मस्थमात्मनैवामृशप्रभो बुद्ध्याऽनुमानगर्भिण्यावास्कंदेवानुचिंतया ९ चोदितोविप्रवाक्येननत्वांधक्ष्यतितक्षकः मृत्यवोनोपधक्ष्यंतिमृत्यूनांमृत्युमीश्वरम् १० अहंब्रह्मपरंधामब्रह्माहंपरमंपदम् एवंसमीक्षन्नात्मानमात्मन्याधायनिष्कले ११ दशंतंतक्षकंपादेलेलिहानंविषाननैः नद्रक्ष्य सिशरीरंचविश्वंचपृथगात्मनः १२ एतत्तेकथितंतातयथात्माप्रष्टवान्नृप हरेर्विश्वात्मनश्चेष्टांकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि १३ इति श्रीभा॰ महा॰ द्वा॰ प्रमाणलक्षणंनामपंचमोऽध्यायः ५ सूतउवाच एतन्निशम्यमुनिनाऽभिहितंपरीक्षिद्व्यासात्मजेन निखिलात्मदृशासमेन तत्पादपद्मसुपसृत्यनतेनमूर्ध्नाबद्धांजलिस्तमिदमाहसविष्णुरातः १ राजोवाच सिद्धोऽस्म्यनुगृहीतोऽ स्मिभवताकरुणात्मना श्रावितोयच्चमेसाक्षादनादिनिधनोहरिः २ नात्यद्भुतमहंमन्येमहतामच्युतात्मनाम् अज्ञेषुतापतप्तेषुभूते षुयदनुग्रहः ३ पुराणसंहितामेतामश्रौष्मभवतोवयम् यस्यांखलूत्तमश्लोकोभगवाननुवर्ण्यते ४ भगवंस्तक्षकादिभ्योमृत्युभ्योन बिभेम्यहम् प्रविष्टोब्रह्मनिर्वाणमभयंदर्शितंत्वया ५ अनुजानीहिमांब्रह्मन्वाचंयच्छाम्यधोक्षजे मुक्तकामाशयंचेतः प्रवेश्यविसृ जाम्यसून् ६ १२ हरेश्चेष्टाम् आत्मात्वंयत्पृष्टवान्तदेतत्तेकथितम् शिष्यस्यकृतार्थतापरीक्षणायपृच्छति किमिति १३ इतिद्वादशेटीकायांपंच मोऽध्यायः ५ षष्ठेपरीक्षितोमोक्षः सर्पहोमादितत्कृतात् वेदशाखाविभागोक्तौत्रिवेदिव्यासवर्णनम् १ एतत्पुराणंनिशम्यनिखिलात्माहरिस्तंपश्य ति निखिलंचात्मनिपश्यतीतितथातेन अतः समेननतेनअवनतेनमूर्ध्नातत्पादतलमुपसृत्यतत्पादौशिरसिनिधायेत्यर्थः १ सिद्धः कृतार्थोऽस्मि यतः अनुगृ हीतोऽस्मि अनुग्रहमेवाह यद्यस्मात्श्रावितः चशब्दात्प्राप्तिसाधनंच २ करुणात्मतामभिनंदतिद्वाभ्याम् नात्यद्भुतमिति ३ अश्रौष्मश्रुतवंतः भवतः सका शात् ४ सिद्धोऽस्मीत्युक्तंतदेवाविष्करोति भगवन्निति यतः त्वयादर्शितंब्रह्मप्रविष्टः कथंभूतम् अभयम् यतोनिर्वाणंकैवल्यरूपम् ५ किंभूयःश्रोतुमिच्छ सीतियदुक्तंतत्रसिद्धोऽहंनकिंचिच्छ्रोतुमिच्छामि केवलमनुज्ञांदेहीत्याह अनुजानीहीति वाचमित्युपलक्षणंसर्वेंद्रियाणाम् वाचंनियम्यकिंकरिष्यसितदाह मुक्ताः कामाशयाः तद्वासनायेनतच्चेतः अधोक्षजेप्रवेश्य असून्विसृजामि ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननुकिंप्राणत्यागेनकिंचित्कालंज्ञाननिष्ठोभवेतिचेत्तत्राह अज्ञानंचेति चकारात्तत्संस्काराश्च तच्चत्वत्कृपयैवेत्याह भवतेति ७ ८ आत्मनाबुध्याआत्मानंमनः आत्मनिप्रत्यक्प्रकाशेसमाधायपरमात्मानंदध्यौ अस्पंदासुः लीनप्राणः यथातरुः स्थाणुः ९ तमेवविशिनष्टि प्राक्कूलेप्रागग्रेबर्हिषिदर्भे १० तदेवंब्रह्मभूते तस्मिन्नृतक्षकागमनादिकंपिष्टपेषणमिवाभवदितिदर्शयति तक्षकइतित्रिभिः हेविप्राः ११ तंविषचिकित्सयापरीक्षिद्रक्षणेनद्रव्यार्जनायागच्छंतम् तत्रस्थालीदवदग्धवृक्षस्यभस्मीभूतस्यपुनरंकुरादिक्रमेणोत्थापनाद्विषहारिणंतदपेक्षितद्रविणैः संतर्प्यततोनिवर्त्यद्विजरूपेणतिरोहितः सन्नदशत् १२ तेन

अज्ञानंचनिरस्तंमेज्ञानविज्ञाननिष्ठया भवतादर्शितंक्षेमंपरंभगवतःपदम् ७ सूतउवाच इत्युक्तस्तमनुज्ञाप्यभगवान्बादरायणिः जगामभिक्षुभिःसाकंनरदेवेनपूजितः ८ परीक्षिदपिराजर्षिरात्मन्यात्मानमात्मना समाधायपरंदध्यावस्पंदासुर्यथातरुः ९ प्राक्कूलेबर्हिष्यासीनोगंगाकूलउदङ्मुखः ब्रह्मभूतोमहायोगीनिःसंगश्छिन्नसंशयः १० तक्षकःप्रहितोविप्राःक्रुद्धेनद्विजसूनुना हंतुकामोनृपंगच्छन्ददर्शपथिकश्यपम् ११ तंतर्पयित्वाद्रविणैर्निवर्त्यविषहारिणम् द्विजरूपप्रतिच्छन्नःकामरूपोदशन्नृपम् १२ ब्रह्मभूतस्यराजर्षेर्देहोहिगरलाग्निना बभूवभस्मसात्सद्यःपश्यतांसर्वदेहिनाम् १३ हाहाकारोमहानासीद्भुविखेदिक्षुसर्वतः विस्मितात्ह्यभवन्सर्वेदेवासुरनरादयः १४ देवदुंदुभयोनेदुर्गंधर्वाप्सरसोजगुः ववृषुःपुष्पवर्षाणि-विबुधाःसाधुवादिनः १५ जनमेजयःस्वपितरंश्रुत्वातक्षकभक्षितम् यथाजुहावसंक्रुद्धोनागान्सत्रेसहद्विजैः १६ सर्पसत्रेसमिद्धाग्नौदह्यमानान्महोरगान् दृष्ट्वेंद्रंभयसंविग्नस्तक्षकःशरणंययौ १७ अपश्यंस्तक्षकंतत्रराजापारीक्षितोद्विजान् उवाचतक्षकःकस्मान्नदह्येतोरगाधमः १८ तंगोपायतिराजेंद्रशक्रःशरणमागतम् तेनसंस्तंभितःसर्पस्तस्मान्नाग्नौपतत्यसौ १९ पारीक्षितइतिश्रुत्वाप्राहर्त्विजउदारधीः सहेंद्रस्तक्षकोविप्रानाग्नौकिमितिपात्यते २० तच्छ्रुत्वाजुहुवुर्विप्राःसहेंद्रंतक्षकंमखे तक्षकाशुपतस्वेहसहेंद्रेणमरुत्वता २१ इतिब्रह्मोदिताक्षेपैःस्थानादिंद्रःप्रचालितः बभूवसंभ्रांतमतिःसविमानःसतक्षकः २२ तंपतंतंविमानेनसहतक्षकमंबरात् विलोक्यांगिरसःप्राहराजानंतंबृहस्पतिः २३ नैषत्वयामनुष्येंद्रवधमर्हतिसर्पराट् अनेनपीतममृतमथवाअजरामरः २४ पुत्रकृत्यमिवजातमित्याह ब्रह्मभूतस्येति १३ तत्रक्षणंसर्वेषांदुःखंचततःपरमुत्सवंचाहद्वाभ्याम् हाहाकारइति १४ १५ प्रासंगिकमाह जनमेजयइत्यादि सर्पाभिचारसत्रेद्विजैःसहवर्तमानः यथावदाजुहाव जुहावेतिवा सर्वसर्पावाहनेकारणमाह संक्रुद्धइति १६ १७ १८ कस्मात्तक्षकोनदह्यतेइत्युक्ताःसंतोद्विजाऊचुः तमिति तेनइंद्रेण असौसर्पः १९ ऋत्विजःप्रतिप्राह सहेंद्रः इंद्रसहितः किमितिनपात्यते २० तद्राज्ञोवचःश्रुत्वाआजुहुवुः साक्षेपमाह्वानंदर्शयति तक्षकेति इहाग्नौआशुपत मरुत्वतामरुद्गणवताइंद्रेणसह २१ ब्राह्मणैरुक्तैराक्षेपैः परुषवाक्यैः सतक्षकः तक्षकेणसह २२ अंगिरसःपुत्रोबृहस्पतिःप्राह २३ २४ ७ ७ ७ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भवतुनामाजरामरः तथाऽपिपितृमारकंधक्ष्यामीतिचेत्तत्राह जीवितमिति गतिःपरलोकः अतोदुर्मरणाभिमित्तापितुर्दुर्गतिरनेनकृतेत्यपिनशंकनीयमि-
त्यर्थः २५ कथमन्यःसुखदुःखप्रदातानास्ति सर्पादीनामुपलभ्यमानत्वादितिचेत्तत्राह सर्पादिनाजंतुःपंचत्वंमृत्युमृच्छति प्राप्नोतीतियत्तु तदारब्धंक
मैवभुंक्तेस्वकर्मप्रयुक्ताएवसर्पादयोनस्वतंत्राइतिभावः २६ संस्थीयेतसमाप्यताम् अभिचारकंहिंसाफलं दिष्टंप्राचीनंकर्म अतःसर्पादिष्टप्रयुक्त
स्यतवाप्ययंनापराधइतिभावः २७ वाक्पतिंबृहस्पतिम् २८ ननुकथंविदुषामप्येवंसंमोहः यतोब्रह्मकोपात्परीक्षितोमृत्युःजनमेजयकोपात्सर्पा-
णामित्यादितत्राह सैषेति तस्यामहत्त्वंदर्शयति अलक्षणानलक्ष्यतइत्यलक्षणा अप्रतर्क्येत्यर्थः कासावितिअतंआह ययाऽस्यविष्णोरेवात्मभूता-
आत्मांशभूताः प्राणिनः गुणवृत्तिभिः क्रोधादिभिःसह भूतेषुदेहेषुमुह्यंति बाध्यबाधकतांव्रजंतीत्यर्थः ननुश्रवणादिनाबाधितयातयाकुतोमोहःस्या
त्तत्राह अबाधयाबाधितुमशक्यया २९ कथंतर्हिमायातत्कार्यनिवृत्तिरित्याशंक्यश्रीविष्णुस्वरूपनिरूपणपूर्वकंतद्भजनात्सर्वानर्थनिवृत्तिरितिशा-
स्त्रार्थमुपसंहरति नयत्रेतिपंचभिः दंभीति मायाकपटवानयंपुमानित्येवंभूतायांबुद्धावसकृदुल्लिख्यमानायासैत्यर्थः साआत्मवादेक्रियमाणेआत्मवा

जीवितंमरणंजंतोर्गतिःस्वेनैवकर्मणा राजंस्ततोऽन्योनान्यस्यप्रदातासुखदुःखयोः २५ सर्पचौराग्निविद्युद्भ्यःक्षुत्तृड्व्याध्यादि-
भिर्नृप पंचत्वमृच्छतेजंतुर्भुंक्तआरब्धकर्मतत् २६ तस्मात्सत्रमिदंराजन्संस्थीयेताभिचारकम् सर्पाअनागसोदग्धाजनैर्दिष्टंहिभु
ज्यते २७ इत्युक्तःसतथेत्याहमहर्षेर्मानयन्वचः सर्पसत्रादुपरतःपूजयामासवाक्पतिम् २८ सैषाविष्णोर्महामायाऽबाधयाल-
क्षणायया मुह्यंत्यस्यैवात्मभूताभूतेषुगुणवृत्तिभिः २९ नयत्रदंभीत्यभयाविराजितामायात्मवादेऽसकृदात्मवादिभिः नयद्विवा
दोविविधस्तदाश्रयोमनश्चसंकल्पविकल्पवृत्तियत् ३० नयत्रसृज्यंसृजतोभयोःपरंश्रेयश्चजीवस्त्रिभिरन्वितस्त्वहम् तदेतदुत्सादि
तबाध्यबाधकंनिषिध्यचोर्मीन्विरमेत्स्वयंमुनिः ३१ परंपदंवैष्णवमामनंतितद्यन्नेतिनेतीत्यतदुत्सिसृक्षवः विसृज्यदौरात्म्यमनन्यसौ-
हृदाहृदोपगुह्यावसितंसमाहितैः ३२ दिभिर्यत्राभयानविराजितानप्रकाशिता किंतुभीतेवस्वकार्यमोहादिकमकुर्वतीकथंचिद्वर्ततइतिप्रतिपादिते

त्यर्थः तदुक्तम् तस्मैनमोभगवतेवासुदेवायधीमहि यन्मायायादुर्जययामांब्रुवंतिजगद्गुरुम् विलज्जमानयायस्यस्थातुमीक्षापथेऽमुया विमोहिताविक
त्थंतेममाहमितिदुर्धियइति किंच यद्यस्मिन्तदाश्रयःमायाश्रयोविविधोवादोऽपिनास्ति विशेषविषयत्वाद्विवादानांतस्यविशेषातीतत्वादितिभावः संक-
ल्पविकल्पावृत्तयोयस्यतन्मनोऽपियत्रनास्ति संकल्पविकल्पानामपिविशेषविषयत्वात् ३० किंच सृज्यंकर्मसृजताकारकवर्गेणसहउभयोःसृज्यस्रष्ट्रोः
परंसाध्यंश्रेयःफलमपि अतस्त्रिभिःसृज्यस्रष्टृफलैरन्वितोजीवश्चअहंकारात्मकोयत्रनास्ति अतएवोत्सादितोनिरस्तौबाध्यबाधकौयस्मिन्तदेतत्स्वयमा
त्मस्वरूपमित्यर्थः तत्तस्मिन्नहंकारादीन्निषिध्यविरमेत् विशेषेणक्रीडेदित्यर्थः ३१ यतस्तद्वैष्णवंपदमामनंतीत्याह परमिति यदेतत्तदेवपरंवैष्णवंपदंस्वरूप-
मामनंति केअतत् आत्मव्यतिरिक्तमुत्सिसृक्षवः त्यक्तुमिच्छवः यतः अनन्यसौहृदाः नास्तिअन्यस्मिन्सौहृदंयेषांते कुतः दौरात्म्यंदेहाद्यहंभावंविसृज्य देहे-
अहंकाराभावात्अन्यत्रसौहृदंनास्ति अतस्त्यक्तुमिच्छवइत्यर्थः कथंनेतिनेतीत्येवमत्रविहृदनुभवमपिप्रमाणयति हृदोपगुह्यध्यानादिना ततःसमाहितैरवसि
तंनिश्चितम् यद्वा अवसितमवबुद्धमात्मतयागृहीतमित्यर्थः ३२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एवंभाषावधिकारिणोदर्शयति तएतदिति देहजमहमिति गेहजंममेति ३३ मास्युपायमाह अतिवादानिति ३४ शास्त्रसमाप्तौगुरुंप्रणमति नमइति कृष्णा
यव्यासाय अध्यगामधिगतवानस्मि ३५ इमांसंहितामध्यगामित्युक्तंतत्रपुराणसंहिताविभागंविशेषतोबुभुत्सुर्वेदविभागमपिप्रसंगात्पृथक्पृच्छ-
ति पैलादिभिरिति हेसौम्य ३६ तत्रप्रथमंवेदाविर्भावप्रकारमाह समाहितात्मनइत्यष्टभिः ब्रह्मणोहृदयआकाशस्तस्मान्नादोऽभूत् यःकर्णपुट
पिधानेश्रोत्रनिरोधादस्मदादिष्वपिविभाव्यते वितर्क्यते ३७ प्रसंगान्नादोपासकानांमोक्षफलमाह यस्यनादस्योपासनयाआत्मनोमलंधूत्वाअ-
पोह्य कथंभूतंमलंतमाह द्रव्यमधिभूतम् क्रियाअध्यात्मंकारकमधिदैवम् एवंत्रिधाभूताआख्यायस्येतितथातम् ३८ त्रिवृत्त्रिमात्रःकंठोष्ठा
दिभिरुच्चार्यमाणस्योंकारस्याक्षरसमाम्नायांतर्भावात् सूक्ष्मतयातंविशिनष्टि अव्यक्तःप्रभवोयस्यसः तदेवाह स्वराट्स्वतएवहृदिप्रकाशमानः
तमेवकार्येणलक्षयति यत्तदिति नपुंसकत्वंलिंगशब्दविशेषणत्वात् लिंगंगमकम् ३९ कोसौपरमात्मातमाह शृणोतीति इमंस्फोटम् अव्यक्तमोंका

तएतदधिगच्छंतिविष्णोर्यत्परमंपदम् अहंममेतिदौर्जन्यंनयेषांदेहगेहजम् ३३ अतिवादांस्तितिक्षेतनावमन्येतकंचन नचे-
मंदेहमाश्रित्यवैरंकुर्वीतकेनचित् ३४ नमोभगवतेतस्मैकृष्णायाकुंठमेधसे यत्पादांबुरुहध्यानात्संहितामध्यगामिमाम् ३५
शौनकउवाच पैलादिभिर्व्यासशिष्यैर्वेदाचार्यैर्महात्मभिः वेदाश्चकतिधाव्यस्ताएतत्सौम्याभिधेहिनः ३६ सूतउवाच
समाहितात्मनोब्रह्मन्ब्रह्मणःपरमेष्ठिनः हृद्याकाशादभून्नादोवृत्तिरोधाद्विभाव्यते ३७ यदुपासनयाब्रह्मन्योगिनोमलमात्मनः
द्रव्यक्रियाकारकाख्यंधूत्वायांत्यपुनर्भवम् ३८ ततोऽभूत्त्रिवृदोंकारोयोऽव्यक्तप्रभवःस्वराट् यत्तल्लिंगंभगवतोब्रह्मणःपरमात्मनः
३९ शृणोतियइमंस्फोटंसुप्तश्रोत्रेचशून्यदृक् येनवाग्व्यज्यतेयस्यव्यक्तिराकाशआत्मनः ४० स्वधाम्नोब्रह्मणःसाक्षाद्वाचकःपर-
मात्मनः ससर्वमंत्रोपनिषद्वेदबीजंसनातनम् ४१ तस्यह्यासंस्त्रयोवर्णाअकाराद्याभृगूद्वह धार्यंतेयैस्त्रयोभावागुणनामार्थवृत्तयः
४२

सप्त ननुजीवएवतंशृणोतुनेत्याह सुप्तश्रोत्रेकर्णपिधानादिनाअवृत्तिकेपिश्रोत्रेसतिजीवस्तुकरणाधीनत्वान्नतदाश्रोता तदुपलब्धिस्तुत-
स्यपरमात्मद्वारिकैवेतिभावः ईश्वरस्तुनैवंयतःशून्यदृक् शून्येऽपींद्रियवर्गेदृक्ज्ञानंयस्य तथाहि सुप्तोयदाशब्दंश्रुत्वाप्रबुध्यते नतदाजीवःश्रोता
लीनेंद्रियत्वात् अतोयस्तदाशब्दंश्रुत्वाजीवंप्रबोधयतिसयथापरमात्मैवतद्वत् कोऽसावोंकारस्तंविशिनष्टिसार्धेन येनवाक्बृहतीव्यज्यते यस्यच-
हृद्याकाशेआत्मनःसकाशाद्व्यक्तिःअभिव्यक्तिः ४० किंच स्वधाम्नःस्वस्याश्रयःकारणंयत्ब्रह्मतस्य किंच परमात्मांशभूतसमस्तदेवतावा-
चकोऽपीत्याशयेनाह सइति सर्वमंत्राणामुपनिषद्रहस्यंसूक्ष्मंरूपमित्यर्थः तत्रहेतुः वेदानांबीजंकारणम् बीजत्वेऽप्यविकारितामाह सनातनंसदे-
करूपम् तस्यब्रह्मरूपत्वात् ४१ इदानींततःसर्वप्रपंचोत्पत्तिप्रकारमाह तस्यहीति त्रयस्त्रिसंख्यायुक्ताभावाः यैरकारोकारमकारैर्धार्यंतेतत्कारण
त्वात् तानेवाह गुणाःसत्वादयः नामानिऋग्यजुःसामानि अर्थाभूर्भुवःस्वर्लोकाः वृत्तयोजाग्रदाद्याः ४२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ततस्तेभ्योवर्णेभ्यः अक्षराणांसमाम्नायंसमाहारम् तमेवाह अंतस्थाः यरलवाः ऊष्माणः शषसहाः स्वराअकाराद्याः स्पर्शाः काद्यः ह्रस्वदीर्घाश्च आदि
शब्दात् जिह्वामूलीयादयः तएवलक्षणंस्वरूपंयस्यतम् ४३ विभुः चतुर्मुखस्वरूपोभगवान् असृजदितिपूर्वस्यैवानुषंगः चातुर्होत्रविवक्षयाचत्वारोहो
त्रोपलक्षिताऋत्विजश्चतुर्होतारः तैरनुष्ठेयंहौत्राध्वर्यवादिकंकर्मचातुर्होत्रंतद्विवक्षया ४४ पुत्रान्मरीच्यादीन् तान्वेदान् ब्रह्मकोविदान्वेदोच्चार
णादिनिपुणान् ४५ एवंचतुर्युगेषुप्राप्ताः द्वापरादौद्वापरमादिर्यस्यतदंत्यांशलक्षणस्यकालस्यतस्मिन्द्वापरांतेवेदविभागप्रसिद्धेः शंतनुसमकाल-
व्यासावतारप्रसिद्धेश्च व्यस्ताविभक्ताः ४६ तत्रहेतुः क्षीणायुषोजनान् तर्हिपुरुषबुद्धिप्रभवत्वादनादरणीयंस्यादित्याशंक्याह हृदिस्थेति ४७ एवं-

ततोऽक्षरसमाम्नायमसृजद्भगवानजः अंतस्थोष्मस्वरस्पर्शह्रस्वदीर्घादिलक्षणम् ४३ तेनासौचतुरोवेदांश्चतुर्भिर्वदनैर्विभुः स
व्याहृतिकान्सोंकारांश्चातुर्होत्रविवक्षया ४४ पुत्रानध्यापयत्तांस्तु ब्रह्मर्षीन्ब्रह्मकोविदान् तेतुधर्मोपदेष्टारः स्वपुत्रेभ्यःसमादि
शन् ४५ तेपरंपरयाप्राप्तास्तत्तच्छिष्यैर्धृतव्रतैः चतुर्युगेष्वथव्यस्ताद्वापरादौमहर्षिभिः ४६ क्षीणायुषः क्षीणसत्वान्दुर्मेधान्वी-
क्ष्यकालतः वेदान्ब्रह्मर्षयोव्यस्यन्हृदिस्थाच्युतनोदिताः ४७ अस्मिन्नप्यंतरेब्रह्मन्भगवाँल्लोकभावनः ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालैर्या
चितोधर्मगुप्तये ४८ पराशरात्सत्यवत्यामंशांशकलयाविभुः अवतीर्णोमहाभागवेदंचक्रेचतुर्विधम् ४९ ऋगथर्वयजुःसाम्नांरा-
शीनुद्धृत्यवर्गशः चतस्रःसंहिताश्चक्रेमंत्रैर्मणिगणाइव ५० तासांसचतुरःशिष्यानुपाहूयमहामतिः एकैकांसंहितांब्रह्मन्नेकैकस्मैद
दौविभुः ५१ पैलायसंहितामाद्यांबह्वृचाख्यामुवाचह वैशंपायनसंज्ञायनिगदाख्यंयजुर्गणम् ५२ साम्नांजैमिनयेप्राहतथाछंदोगसं
हिताम् अथर्वांगिरसींनामस्वशिष्यायसुमंतवे ५३ पैलःस्वांसंहितामूचइंद्रप्रमितयेमुनिः बोष्कलायचसोप्याहशिष्येभ्यःसंहितांस्व
काम् ५४ चतुर्धाव्यस्यबोध्याययाज्ञवल्क्यायभार्गव पराशरायाग्निमित्रेइंद्रप्रमितिरात्मवान् ५५ अध्यापयत्संहितांस्वांमांडूकेय
मृषिंकविम् तस्यशिष्योदेवमित्रःसौभार्यादिभ्यऊचिवान् ५६ शाकल्यस्तत्सुतस्तांतुपंचधाव्यस्यसंहिताम् वात्स्यमुद्गलशालीय-
गोखल्यशिशिरेष्वधात् ५७

सामान्यतोवेदविभागक्रममुक्त्वावैवस्वतमन्वंतरेविशेषतोनिरूपयितुमाह अस्मिन्नपीति ४८ अंशोमायात-
स्यांशः सत्वंतस्यकलया अंशेन अवतीर्णः सन् ४९ चातुर्विध्यमेवाह ऋगिति ऋगादिमंत्राणांराशीन्वर्गशः तत्तत्प्रकरणभेदैरुद्धृत्य यथाऽनेकविध-
मणिराशेः मणिगणाः पद्मरागादयोविविच्योद्ध्रियंते तद्वदुद्धृतैर्मंत्रैश्चतस्रः ऋगादिसंहिताश्चक्रे ५० तासांसंहितानांमध्येएकैकाम् ५१ ऋक्समुदा
यरूपत्वात् बह्वृचाख्याम् नितरांप्रश्लेषेणगद्यमानत्वात्निगदाख्यम् ५२ छंदःसुगीयमानत्वात्छंदोगाख्यांसंहिताम् ५३ तत्रऋग्वेदशाखाविभा-
गमाह पैलइति स्वसंहितांद्विधाविभज्यइंद्रप्रमितयेबाष्कलायचऊचे ५४ सबाष्कलोऽपिस्वसंहितांचतुर्धाव्यस्यबोध्यादिभ्यः शिष्येभ्यआह हेभार्गव ५५
इंद्रप्रमितिरपिस्वांसंहितांमांडूकेयमध्यापयामास तस्यमांडूकेयस्यशिष्योदेवमित्रः ५६ तत्सुतः मांडूकेयसुतः शाकल्योवात्स्यादिषुपंचस्वधात् तानध्याप-
यामासेत्यर्थः ५७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तच्छिष्यः शाकल्यशिष्यः स्वसंहितांत्रेधाविभज्यचतुर्थंवैदिकपदार्थव्याख्यानरूपंनिरुक्तंचक्रेत्वाबलाकादिभ्यः चतुर्भ्योददौ ५८ बाष्कलिः पूर्वोक्तस्य बाष्कलस्यपुत्रः प्रतिशाखाभ्यः उक्तसर्वशाखाभ्यः बालायन्यादयस्तामादधुः अधीतवंतः ५९ ऋक्शाखोपसंहारपूर्वकंतच्छ्रवणफलमाह बह्वृचाइति एतच्छंदसामेतेषांछंदसाम् ६० यजुर्वेदेतैत्तिरीयशाखोत्पत्तिप्रस्तावमाह वैशंपायनशिष्याइत्यादिना चरकनामनिरुक्तिमाह यच्चेरुरिति यद्यस्मात्ब्रह्महत्यारूपमंहः क्षपयंतीतितत्तथातत् स्वगुरोरनुष्ठेयंव्रतंतच्चरणाच्चरकाइत्यर्थः ६१ तच्छिष्यः वैशंपायनशिष्यः अल्पसाराणामेतेषांचरितेन कियत् सुदुश्चरमहंचरिष्यामीति ६२ विप्राणामवमंत्राअवज्ञाकर्त्रा मत्तोऽधीतमाशुत्यजेति ६३ देवरातस्रुतोयाज्ञवल्क्यः ६४ छर्दितस्यादानंविप्ररूपेणानुचितमितितित्तिराः पक्षिविशेषाः भूत्वाआददुः ततश्चतैत्तिरीयाइतिप्रसिद्धाः सुपेशलाः अतिरम्याः बहुवचनमवांतरभेदविवक्षया ६५ काण्व-

जातूकर्ण्यश्चतच्छिष्यः सनिरुक्तांस्वसंहिताम् बलाकपैजवैतालविरजेभ्योददौमुनिः ५८ बाष्कलिः प्रतिशाखाभ्योवालखिल्याख्यसंहिताम् चक्रेबालायनिर्भज्यकासारश्चैवतांदधुः ५९ बह्वृचाः संहिताह्येताएभिर्ब्रह्मर्षिभिर्धृताः श्रुत्वैतच्छंदसांव्यासंसर्वपापैःप्रमुच्यते ६० वैशंपायनशिष्योवैचरकाध्वर्यवोऽभवन् यच्चेरुर्ब्रह्महत्यांहः क्षपणंस्वगुरोर्व्रतम् ६१ याज्ञवल्क्यश्चतच्छिष्यआहाहोभगवन्कियत् चरितेनाल्पसाराणांचरिष्येऽहंसुदुश्चरम् ६२ इत्युक्तोगुरुरप्याहकुपितोयाह्यलंत्वया विप्रावमंत्राशिष्येणमदधीतंत्यजाश्विति ६३ देवरातसुतः सोऽपिछर्दित्वायजुषांगणम् ततोगतोऽथमुनयोददृशुस्तान्यजुर्गणान् ६४ यजूंषितित्तिराभूत्वातल्लोलुपतयाददुः तैत्तिरीयाइतियजुः शाखाआसन्सुपेशलाः ६५ याज्ञवल्क्यस्ततोब्रह्मन्छंदांस्यधिगवेषयन् गुरोरविद्यमानानिसूपतस्थेऽर्कमीश्वरम् ६६ याज्ञवल्क्यउवाच ओंनमोभगवतेआदित्यायाखिलजगतामात्मस्वरूपेणकालस्वरूपेणचतुर्विधभूतनिकायानांब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानामंतर्हृदयेषुबहिरपिचाकाशइवोपाधिनाऽव्यवधीयमानोभगवानेकएवक्षणलवनिमेषावयवोपचितसंवत्सरगणेनापामादानविसर्गाभ्यामिमांलोकयात्रामनुवहति ६७

माध्यंदिनादिशाखामसंगमाह याज्ञवल्क्यइत्यादिना गुरोर्वैशंपायनस्यव्यासेनविभज्यानुक्तत्वादविद्यमानानिअधिकानिगवेषयन्मृगयन्नुसूपतस्थे सम्यक्तुष्टावईश्वरमृगादिवेदानाम् तथाचश्रुतिः ऋग्भिः पूर्वाह्णेदिविदेवईयते यजुर्वेदेनतिष्ठतिमध्येअन्हः सामवेदेनास्तमयेमहीयतेवेदैरशून्यस्त्रिभिरेतिसूर्यइति ६६ नमोभगवतेतुभ्यमादित्याययोभगवानेकएवेमांलोकयात्रामनुवहतीत्यन्वयः तदेवदर्शयति अखिलजगतामात्मस्वरूपेणांतर्हृदयेषुकालस्वरूपेणचबहिरपिवर्तमानइति अखिलजगतामित्यस्यप्रपंचः चतुर्विधेति हृदयांतर्वर्तित्वेऽपिजीववत्तेनोपाधिनाऽव्यवधीयमानोऽनाच्छाद्यमानः कालस्वरूपेणचेत्यस्यप्रपंचः क्षणेति क्षणलवादयोयेऽवयवास्तैरुपचिताः संवत्सरास्तेषांगणेनप्रत्यब्दमपामादानंशोषणंविसर्गोवृष्टिस्ताभ्यामनेनगायत्रीप्रथमपादोक्तवरेण्यताऽनुवर्णिता ६७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्वितीयपादार्थानुवर्णनेनस्तौति यदुहेति हेविबुधर्षभहेसवितः यदप्यदोभगवतः तवमंडलंतपतितत्समधीमहीति सम्यगाभिमुख्येनध्यायेम पुनस्त-
स्यैवसंबोधनम् प्रत्यहंत्रिषवणंवैदिककर्ममार्गेणस्तुवतांभक्तानांयान्यखिलानिदुरितानितत्फलानिचवृजिनानिदुःखानितेषांबीजमज्ञानंचतेषा-
मवभर्जनविनाशकहेतंपनेति ६८ तृतीयपादेनस्तौति यइहेतियाभगवान्स्थावरजंगमसमूहानांस्वाश्रयाणांजीवानांमनइंद्रियप्राणगणान् अनात्म-
नोजडान् स्वयमात्मैवांतर्यामीप्रचोदयति प्रवर्तयति ६९ तृतीयपादमेवमंडलस्थपरतयाव्याचक्षाणःस्तौति यएवेति यएकएवभगवान् अतिकरालवद-
नोयोंऽधकारसंज्ञोऽजगरग्रहः तेनगिलितमतएवमृतकमिवविचेतनंस्वधर्माख्यंयदात्मावस्थानंप्रत्यक्प्रवणत्वंतदेवश्रेयस्तस्मिन्प्रवर्तयति किंच योभ-
गवानवनिपतिरिवाटतिगच्छति ७० आशापालैरिंद्रादिभिः कमलकोशयुक्तैः तत्तुल्यैर्वाऽजलिभिः उपहृतार्हणः दत्तार्घः ७१ यतएवंभूतस्त्वमयातःह

यदुहवावविबुधर्षभसवितरदस्तपत्यनुसवनमहरहराम्नायविधिनोपतिष्ठमानानामखिलदुरितवृजिनबीजावभर्जनभगवतः समभि
धीमहितपनमंडलम् ६८ यइहवावस्थिरचरनिकराणांनिजनिकेतनानांमनइंद्रियासुगणाननात्मनःस्वयमात्मांतर्यामीप्रचोदय
ति ६९ यएवेमंलोकमतिकरालवदनांधकारसंज्ञाजगरग्रहगिलितंमृतकमिवविचेतनमवलोक्यानुकंपयापरमकारुणिकईक्षयै
वोत्थाप्याहरहरनुसवनंश्रेयसिस्वधर्माख्यात्मावस्थानेप्रवर्तयत्यवनिपतिरिवासाधूनांभयमुदीरयन्नटति ७० परितआशापालै
स्तत्रतत्रकमलकोशांजलिभिरुपहृतार्हणः ७१ अथहभगवंस्तवचरणनलिनयुगुलंत्रिभुवनगुरुभिर्वंदितमहमयातयामयजुःका
मउपसरामि ७२ सूतउ० एवंस्तुतःसभगवान्वाजिरूपधरोहरिः यजूंष्ययातयामानिमुनयेऽदात्प्रसादितः ७३ यजुर्भि
रकरोच्छाखादशपंचशतैर्विभुः जगृहुर्वाजसन्यस्ताःकाण्वमाध्यंदिनादयः ७४ जैमिनेःसामगस्यासीत्सुमंतुस्तनयोमुनिः सु
न्वांस्तुतत्सुतस्ताभ्यामेकैकांप्राहसंहिताम् ७५ सुकर्माचापितच्छिष्यःसामवेदतरोर्महान् सहस्रसंहिताभेदंचक्रेसाम्नांततोद्वि-
जः ७६ हिरण्यनाभःकौशल्यःपौष्यंजिश्चसुकर्मणः शिष्यौजगृहतुश्चान्यआवंत्योब्रह्मवित्तमः ७७ उदीच्याःसामगाःशिष्याआ-
सन्पंचशतानिवै पौष्यंज्यावंत्ययोश्चापितांश्चप्राच्यान्प्रचक्षते ७८

स्फुटम् अयातयामानि अन्यैर्यथावदविज्ञातानियजूंषितत्कामोहमुप-
सरामिभजामि ७२ एवंस्तुतःप्रसादितश्च ७३ पंचदशशाखाः याः शतैरपरिमितैर्यजुर्भिरकरोत् सतैरितिपाठेसएषयाज्ञवल्क्यस्तैर्यजुर्भिरकरोदि-
ति जगृहुः अधीतवंतः रविणाऽश्वरूपेणवाजेभ्यः केसरेभ्यः वाजेनवेगेनवासंन्यस्तास्त्यक्ताः शाखाः वाजसनीसंज्ञास्ताःशाखाइतिवा ७४ साम-
शाखाविभागमाह जैमिनेरिति तत्सुतः सुमंतुसुतः ताभ्यांपुत्रपौत्राभ्यांक्रमेणैकैकांप्राह ७५ तच्छिष्यः जैमिनेःशिष्यः महान् अतिमेधावीसहस्रसं-
हितारूपंभेदंचक्रे साम्नांतंसंहिताभेदम् ततः तदनंतरम् ७६ सुकर्मणःशिष्यएकः कौशल्योहिरण्यनाभः पौष्यंजिर्नामैकः तौजगृहतुः आवंत्यश्चान्यस्त-
स्यैवशिष्यः सोऽपिजग्राह ७७ पौष्यंज्यावंत्ययोरपिचकाराद्धिरण्यनाभस्यापिपंचशतानिशिष्याआसन् तेतावतीःशाखायथायथंजगृहुः तानुदीच्यान्सतःका
लतःकांश्चित्प्राच्यांश्चप्रचक्षतइत्यर्थः यथैवोक्तंवैष्णवे उदीच्याःसामगाःशिष्यास्तस्यपंचशतंस्मृताः हिरण्यनाभात्तावत्यःसंहितायैर्द्विजोत्तमैः गृहीतास्तेऽपि
चोच्यंतेपंडितैःप्राच्यसामगाइति ७८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुनरप्येतेषांत्रयाणांस्वकर्मणः शिष्याणांशिष्यांतरैः शाखाबाहुल्यंदर्शयति लौगाक्षिरितिद्वाभ्याम् ७९ कृतोनामहिरण्यनाभस्यशिष्यःस्वशिष्येभ्यऊ-
चे शेषाअन्याअपियाः प्रसिद्धाः शाखास्ताआवंत्यःस्वशिष्येभ्यऊचइति ८० इतिद्वादशेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ सप्तमेऽथर्वविस्तारःपुरा
णव्यसनंततः पुराणलक्षणादीनिफलंभागवतश्रुतेः १ क्रमप्राप्तमथर्ववेदविभागमाह शिष्यंकबंधनामानंस्वकांस्वकीयांसंहितांसोऽपिशिष्योऽपितां
द्विधाविभज्य तदुक्तंवैष्णवे अथर्ववेदंसमुनिःसुमंतुरमितद्युतिः शिष्यमध्यापयामासकबंधंसोऽपितंद्विधा कृत्वातुवेददर्शायतथापथ्यायदत्तवा-
निति १ तत्रवेददर्शः स्वसंहितांचतुर्धाविभज्यचतुरःशिष्यानध्यापयामास पथ्यश्चत्रिधाविभज्यत्रीनितिसार्द्धेनाह शौल्कायनिरिति २ आंगिर
सः शुनकस्यशिष्योबभ्रुःसैंधवायनश्च तदुक्तम् शुनकस्तुद्विधाकृत्वाददावेकांतुबभ्रवे द्वितीयांसंहितांप्रादात्सैंधवायनसंज्ञिनइति सावर्ण्याद्याः

लौगाक्षिर्मांगलिःकुल्यःकुशीदःकुक्षिरेवच पौष्यंजिशिष्याजगृहुःसंहितास्तेशतंशतम् ७९ कृतोहिरण्यनाभस्यचतुर्विंशति
संहिताः शिष्यऊचेस्वशिष्येभ्यःशेषाआवंत्यआत्मवान् ८० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेवेदशाखाप्रणयनंनाम
षष्ठोऽध्यायः ६ सूतउवाच अथर्ववित्सुमंतुश्चशिष्यमध्यापयत्स्वकाम् संहितांसोऽपिपथ्यायवेददर्शायचोक्तवान् १
शौल्कायनिर्ब्रह्मबलिर्मोदोषःपिप्पलायनिः वेददर्शस्यशिष्यास्तेपथ्यशिष्याननथोशृणु कुमुदःशुनकोब्रह्मन्जाजलिश्चाप्यथर्व-
वित् २ बभ्रुःशिष्योऽथांगिरसःसैंधवायनएवच अधीयेतांसंहितेद्वेसावर्ण्याद्यास्तथाऽपरे ३ नक्षत्रकल्पःशांतिश्चकश्यपांगिरसा
दयः एतेआथर्वणाचार्याःशृणुपौराणिकान्मुने ४ त्रय्यारुणिःकश्यपश्चसावर्णिरकृतव्रणः वैशंपायनहारीतौषड्वैपौराणिकाइ
मे ५ अधीयंतव्यासशिष्यात्संहितांमत्पितुर्मुखात् एकैकामहमेतेषांशिष्यःसर्वाःसमध्यगाम् ६ कश्यपोऽहंचसावर्णीरामशि
ष्योऽकृतव्रणः अधीमहिव्यासशिष्याच्चतस्रोमूलसंहिताः ७ पुराणलक्षणंब्रह्मन्ब्रह्मर्षिभिर्निरूपितम् शृणुष्वबुद्धिमाश्रित्यवेद
शास्त्रानुसारतः ८ सर्गोऽस्याथविसर्गश्चवृत्तिरक्षांतराणिच वंशोवंश्यानुचरितंसंस्थाहेतुरपाश्रयः ९ सैंधवायनादीनांशिष्याः ३ न

क्षत्रकल्पःशांतिकल्पश्चेतिद्वौ तदुक्तम् नक्षत्रकल्पोवेदानांसंहितानांतथैवच चतुर्थःस्यादांगिरसःशांतिकल्पश्चपंचमइति नक्षत्रकल्पादीनांकर्तार
स्तत्तन्नामभिरुच्यंते ४ ५ मत्पितुर्मुखादिति प्रथमंव्यासः षट्संहिताः कृत्वामत्पित्रेरोमहर्षणायप्रादात् तस्यचमुखादेतेत्रय्यारुण्यादयः एकै-
कांसंहितामधीयंत एतेषांषण्णांशिष्यः अहंताःसर्वाःसमधीतवान् ६ रामशिष्योयोऽकृतव्रणएवंचत्वारोवयम् मूलसंहिताइत्यनेनततःसंहिताबाहु-
ल्यंसूचितम् ७ शुकपरीक्षित्संवादेनिरूपितमपिपुराणलक्षणंतद्भेदकथनायदर्शयति पुराणेति ८ अस्यविश्वस्यअत्रसर्गोविसर्गश्चस्थानंपोषणमू
तयः मन्वंतरेशानुकथानिरोधोमुक्तिराश्रयइत्यत्रोक्तैःस्थानपोषणेवृत्तिरक्षाशब्दाभ्यामुच्येते अंतराणिमन्वंतराणि वंशोवंश्यानुचरितमितिईशानुक
थाःसंस्थानिरोधः अनेनैवात्यंतिकलयरूपामुक्तिरप्युक्ता हेतुशब्देनजीवाश्रयवासनाशब्दवाच्याऊतयोगृहीताः ९ ६७ ६७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दशभिरेतैर्लक्षणैरर्थैर्युक्तंमहापुराणंविदुः केचित्पंचविधम् सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्वंतराणिच वंशानुचरितंचेतिपुराणंपंचलक्षणमिति महत्पुराण-
मल्पंचेतिव्यवस्थयायत्रदशापिलक्षणानिपृथक्निरूप्यंतेतन्महापुराणम् यत्रत्वन्येषांपंचस्वेवांतर्भावस्यविवक्षातदल्पमितिव्यवस्थयेत्यर्थः १०
सर्गादिलक्षणानिव्याचष्टे अव्याकृतेत्यादिना प्रधानस्यगुणानांक्षोभात् योमहान्तस्मात्त्रिवृदहंकारस्तस्माद्भूतमात्राणांसूक्ष्माणामिंद्रियाणांचत
दर्थानांचस्थूलानांदेवतानांचसंभवः सर्गः कारणसृष्टिःसर्गइत्यर्थः उच्यतइतियथाऽपेक्षमुत्तरत्राप्यनुषंगः ११ विसर्गंव्याचष्टे पुरुषेणेश्वरेणानुगृही
तानामेतेषांमहदादीनांपूर्वकर्मवासनाप्रधानोऽयंसमाहारः कार्यभूतश्चराचरप्राणिरूपोबीजाद्बीजमिवप्रवाहापन्नोविसर्गउच्यतइत्यर्थः १२ चरा
णांभूतानांसामान्यतोऽचराणि चकाराच्चराणिचकामातृवृत्तिः तत्रनृणांस्वेनभावेनकामाच्चोदनयाऽपिवायानियतावृत्तिर्जीविकाकृतासावृत्तिरुच्यत
इत्यर्थः १३ तिर्यङ्मर्त्यर्षिदेवेषुयेअच्युतावतारास्तेषामीहालीलासाविश्वस्यरक्षोच्यतइत्यर्थः यैरवतारैरितिसमासान्निष्कृष्यकथंचित्संबंधः त्रयीद्वि

दशभिर्लक्षणैर्युक्तंपुराणंतद्विदोविदुः केचित्पंचविधंब्रह्मन्महदल्पव्यवस्थया १० अव्याकृतगुणक्षोभान्महतस्त्रिवृतोऽहमः
भूतसूक्ष्मेंद्रियार्थानांसंभवःसर्गउच्यते ११ पुरुषानुगृहीतानामेतेषांवासनामयः विसर्गोऽयंसमाहारोबीजाद्बीजंचराचरम् १२
वृत्तिर्भूतानिभूतानांचराणामचराणिच कृतास्वेनन्नृणांतत्रकामाच्चोदनयाऽपिवा १३ रक्षाऽच्युतावतारेहाविश्वस्यानुयुगेयुगे
तिर्यङ्मर्त्यर्षिदेवेषुहन्यंतेयैस्त्रयीद्विषः १४ मन्वंतरंमनुर्देवामनुपुत्राःसुरेश्वरः ऋषयोंऽशावताराश्चहरेःषड्विधमुच्यते १५ रा
ज्ञांब्रह्मप्रसूतानांवंशस्त्रैकालिकोऽन्वयः वंश्यानुचरितंतेषांवृत्तंवंशधराश्चये १६ नैमित्तिकःप्राकृतिकोनित्यआत्यंतिकोलयः
संस्थेतिकविभिःप्रोक्ताचतुर्धाऽस्यस्वभावतः १७ हेतुर्जीवोऽस्यसर्गादेरविद्याकर्मकारकः यंचानुशायिनंप्राहुरव्याकृतमुतापरे
१८ व्यतिरेकान्वयोयस्यजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु मायामयेषुतद्ब्रह्मजीववृत्तिष्वपाश्रयः १९ पदार्थेषुयथाद्रव्यंसन्मात्रंरूपनामसु
बीजादिपंचतांतासुह्यवस्थासुयुतायुतम् २०

षोढेत्याः १४ षड्विधंमन्वंतरमुच्यते षड्विधत्वमेवाह मनुरितिमन्वाद्यः षडेतेवर्गाः स्वस्वाधिका
रेणयदाप्रवर्तंतेतन्मन्वंतरमित्यर्थः १५ वंशमाह राज्ञामिति ब्रह्मणःसकाशात्प्रसूतिर्येषांशुद्धानामित्यर्थः तेषामन्वयोवंशः तत्रभवावंश्याः तेषांवृत्तं-
येचतद्वंशधरास्तेषांचवृत्तंवंश्यानुचरितमुच्यते १६ अस्यविश्वस्यस्वभावतोमायातोनिष्पन्नस्य यद्वा मायातश्चतुर्विधोलयइति १७ अस्यजगतःसर्गा
देर्हेतुर्निमित्तंजीवःसोऽत्रहेतुरुच्यतेइत्यर्थः तस्यनिमित्ततामाह अविद्याकर्मकारकः कर्मकर्ताजीवादृष्टप्रयुक्तत्वाद्विश्वसर्गादेः सतुतत्रहेतुरित्यर्थः नन्व
नुशायीनिमित्तमितिकेचित् अव्याकृतमित्यपरेतत्राह यमिति चैतन्यप्राधान्येनानुशायिनमुपाधिप्राधान्याविवक्षयाअव्याकृतम् १८ अपाश्रयमाह-
व्यतिरेकेति जाग्रदादिष्ववस्थासुजीवतयावर्ततइतिजीववृत्तयोविश्वतैजसप्राज्ञास्तेषुमायामयेषुसाक्षितयाऽन्वयः समाध्यादौचव्यतिरेकोयस्यतद्ब्रह्म
संसारप्रतीतिबाधयोरधिष्ठानावधिभूतमपाश्रयउच्यतइत्यर्थः १९ तदेवसदृष्टांतंप्रपंचयति पदार्थेषुघटादिषुद्रव्यंमृदादियथायुतमन्वितमयुतंचबहिरप्यव
स्थानात् रूपनामसुचसन्मात्रंसत्तामात्रंयथा एवंबीजंगर्भाधानमादिर्यासांपंचतांतोयासांतासुदेहावस्थासुनवस्वपिअधिष्ठानत्वेनयुतमयुतंचयत्तदपाश्रय
इति २०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एवंदशापिलक्षणानिव्याख्यायवर्णयंति महात्मानइतियदुक्तंतदाह यदासर्गादीनांमायामयत्वानुसंधानेनवामदेवादेरिवस्वयमेवचित्तंविरमेत् इहैवा-
नुष्ठितेनयोगेनवादेवहूत्यादिवत् तदाविक्षेपाभावात् आत्मानंवेदत्तदाचाविद्यानिवृत्तेरीहायाःसंसाररूपायानिवर्ततइत्यर्थः २१ पुराणविभागप्रस्ता
वेनतल्लक्षणादिप्रासंगिकमुक्त्वाप्रस्तुतमाह एवंविधैर्लक्षणैःलक्ष्याणि २२ २३ त्रिषट्अष्टादश २४ उपसंहरति ब्रह्मन्निति मुनेः व्यासस्यशिष्यादी
नांच ब्रह्मतेजोब्रह्मवर्चसंतद्विवर्धनंश्रोतृणामितिशेषः २५ इतिद्वादशस्कंधेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेतुतपश्चर्यामार्कंडेयस्यमोह-
कैः कामादिभिरसंमोहोनरनारायण स्तुतिः १ पुराणविभागप्रसंगेपुराणकर्तुर्मार्कंडेयस्यचरितंप्रस्तुतमाह सूतेति त्वमेववक्तुंयोग्यइत्याह तमे
सिसंसारेभ्रमतांपारदर्शनस्तन्निवर्तकः १ वक्तव्यमाह आहुरिति उर्वरितःअवशिष्टः येनकल्पांतेनैतत्कथंघटतइत्येकःप्रश्नः २ प्रलयाभावादप्येत-

विरमेतयदाचित्तंहित्वावृत्तित्रयंस्वयम् योगेनवातदात्मानंवेदेहायानिवर्तते २१ एवंलक्षणलक्ष्याणिपुराणानिपुराविदः मुनयो
ऽष्टादशप्राहुःक्षुल्लकानिमहांतिच २२ ब्राह्मंपाद्मंवैष्णवंचशैवंलैंगंसगारुडम् नारदीयंभागवतमाग्नेयंस्कांदसंज्ञितम् २३ भ
विष्यंब्रह्मवैवर्तंमार्कंडेयंसवामनम् वाराहंमात्स्यंकौर्मंचब्रह्मांडाख्यमितित्रिषट् २४ ब्रह्मन्निदंसमाख्यातंशाखाप्रणयनंमु-
नेः शिष्यशिष्यप्रशिष्याणांब्रह्मतेजोविवर्धनम् २५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ शौ-
नकउ० सूतजीवचिरंसाधोवदनोवदतांवर तमस्यपारेभ्रमतांनृणांत्वंपारदर्शनः १ आहुश्चिरायुषमृषिंमृकंडतनयंजनाः
यःकल्पांतेउर्वरितोयेनग्रस्तमिदंजगत् २ सवाअस्मत्कुलोत्पन्नःकल्पेऽस्मिन्भार्गवर्षभः नैवाधुनाऽपिभूतानांसंप्लवःकोऽपि
जायते ३ एकएवार्णवेभ्राम्यन्ददर्शपुरुषंकिल वटपत्रपुटेतोकंशयानंत्वेकमद्भुतम् ४ एषनःसंशयोभूयान्सूतकौतूहलंयतः
तंनश्छिंधिमहायोगिन्पुराणेष्वपिसंमतः ५ सूतउवाच प्रश्नस्त्वयामहर्षेऽयंकृतोलोकभ्रमापहः नारायणकथायत्र-
गीताकलिमलापहा ६ प्राप्तद्विजातिसंस्कारोमार्कंडेयःपितुःक्रमात् छंदांस्यधीत्यधर्मेणतपःस्वाध्यायसंयुतः ७ बृहद्व्रतधरः
शांतोजटिलोवल्कलांबरः बिभ्रत्कमंडलुंदंडमुपवीतंसमेखलम् ८ कृष्णाजिनंसाक्षसूत्रंकुशांश्चनियमर्द्धये अग्न्यर्कगुरुवि
प्रात्मस्वर्चयन्संध्ययोर्हरिम् ९ न्नघटतइत्याह सवाइति यतोभार्गवर्षभःकोऽपिमाकृतिकोनैमित्तिकोवा ३ अन्यदप्यघटितमेवेत्याह एक-
एवेति तोकंबालकम् ४ कौतूहलमौत्सुक्यम् तंसंशयम् नकेवलंत्वंमहायोगीकिंतुपुराणेष्वपिज्ञातृत्वेनसंमतः ५ प्रश्नमभिनंदति हेमहर्षेअयंप्र-
श्नः तत्रहेतुः नारायणेति यत्रप्रश्नविषये ६ तत्रमार्कंडेयस्तपसाभगवंतमाराध्यमायाप्रदर्शनंवव्रे ततश्चतेनैवभगवन्माययासप्तकल्पावृत्तानान्यैरित्यु-
त्तरंवक्तुमादितआरभ्यतस्यचरितमाह प्राप्तइत्यादिना मार्कंडेयोमृत्युंजिग्येइतिपंचमश्लोकेनान्वयः मध्यमग्रंथेनतस्यधर्मःकथ्यते प्राप्तोद्विजातिसं
स्कारःउपनयनाख्योयेनसः पितुःसकाशाद्गर्भाधानादिक्रमात् छंदांसिवेदान् ७ बृहद्व्रतधरःनैष्ठिकःब्रह्मचारीसन् ८ नियमर्द्धयेधर्मवृद्धये अग्न्यादिषुपंच
सुहरिमर्चयन् ९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भैक्ष्यंगुर्वर्थमाहृत्यतेनानुज्ञातश्चेत्तर्हिबुभुजेनोचेत्सकृत्कदापिउपोषितोभवति १० ११ तेनमृत्युंजयेन १२ ध्वस्ताःक्लेशारागाद्यीयस्य तेनांतरात्मनाप्रत्याहृतमनसा १३ १४ तस्यतपोनिष्ठामितिहासेनवर्णयति एतदित्यादिना अस्मिन्सप्तमेमन्वंतरे तपसामत्पदंगृहीष्यतीतिविशंकितः १५ मुनयेमुनिंभ्रंशयितुंरजसस्तोकमितिप्रियमपत्यंलोभः मद्ध्वतौ १६ १७ तदाश्रमपदंप्रविष्टोवायुर्ववावितितृतीयेनान्वयः पुण्यैर्द्रुमैर्लताभिश्चांचितंपूजितम् पुण्यद्विजानामृषीणांकुलैराकीर्णम् पुण्याअत्यमलाजलाशयायस्मिन् १८ मत्तभ्रमराणांसंगीतंयस्मिन् मत्तकोकिलानांकूजितंयस्मिन् मत्तबर्हिणएवनटास्तेषामाटोपःसंभ्रमोयस्मिन् मत्तद्विजानांपक्षिणांकुलैराकुलंव्याप्तम् १९ एवंभूतंतदाश्रमपदंप्रविष्टःसन्वायुर्मलयानिलोववौ प्रससार उत्तंभयन्उद्दी-

सायंप्रातःसगुरवेभैक्ष्यमाहृत्यवाग्यतः बुभुजेगुर्वनुज्ञातःसकृन्नोचेदुपोषितः १० एवंतपःस्वाध्यायपरोवर्षाणामयुतायुतम् आराधयन्हृषीकेशंजिग्येमृत्युंसुदुर्जयम् ११ ब्रह्माभृगुर्भवोदक्षोब्रह्मपुत्राश्चयेपरे नृदेवपितृभूतानितेनासन्नतिविस्मिताः १२ इत्थंबृहद्व्रतधरस्तपःस्वाध्यायसंयमैः दध्यावधोक्षजंयोगीध्वस्तक्लेशांतरात्मना १३ तस्यैवंयुंजतश्चित्तंमहायोगेनयोगिनः व्यतीयायमहान्कालोमन्वंतरषडात्मकः १४ एतत्पुरंदरोज्ञात्वासप्तमेऽस्मिन्किलांतरे तपोविशंकितोब्रह्मन्नारेभेतद्विघातनम् १५ गंधर्वाप्सरसःकामंवसंतमलयानिलौ मुनयेप्रेषयामासरजस्तोकमदौतथा १६ तेवैतदाश्रमंजग्मुर्हिमाद्रेःपार्श्वउत्तरे पुष्पभद्रानदीयत्रचित्राख्याचशिलाविभो १७ तदाश्रमपदंपुण्यंपुण्यद्रुमलताऽञ्चितम् पुण्यद्विजकुलाकीर्णंपुण्यामलजलाशयम् १८ मत्तभ्रमरसंगीतंमत्तकोकिलकूजितम् मत्तबर्हिनटाटोपंमत्तद्विजकुलाकुलम् १९ वायुःप्रविष्टआदायहिमनिर्झरशीकरान् सुमनोभिःपरिष्वक्तोववावुत्तंभयन्स्मरम् २० उद्यच्चंद्रनिशावक्त्रःप्रवालस्तबकादिभिः गोपद्रुमलताजालैस्तत्रासीत्कुसुमाकरः २१ अन्वीयमानोगंधर्वैर्गीतवादित्रयूथकैः अदृश्यतात्तचापेषुःस्वःस्त्रीयूथपतिःस्मरः २२ हुत्वाग्निंसमुपासीनंददृशुःशक्रकिंकराः मीलिताक्षंदुराधर्षंमूर्तिमंतमिवानलम् २३ ननृतुस्तस्यपुरतःस्त्रियोऽथोगायकाजगुः मृदंगवीणापणवैर्वाद्यंचक्रुर्मनोरमम् २४ संदधेऽस्त्रंस्वधनुषिकामःपंचमुखंतदा मधुर्मनोरजस्तोकइंद्रभृत्याव्यकंपयन् २५ क्रीडंत्याःपुंजिकस्थल्याःकंदुकैस्तनगौरवात् भृशमुद्विग्नमध्यायाःकेशविस्रंसितस्रजः २६

पयन् तत्रवृक्षेषुप्रवेशान्मांद्यम् हिमनिर्झरकणानामादानात्शैत्यम् पुष्पपरिष्वंगात्सौगंध्यंचोक्तम् २० किंच उद्यंश्चंद्रोयस्मिन्तन्निशावक्त्रंरजनीमुखंयस्मिन्सः प्रवालस्तबकानामालयःश्रेणयोयेषुतैःगुप्यंतिविटपैःसंश्लिष्यंतीतिगोपाद्रुमाः लताश्चतेषांजालैःसमूहैराविर्बभूव २१ किंच तदागीतवादित्रयूथकैःगायकादिसमुदायिभिःगंधर्वैरन्वीयमानःतथास्वःस्त्रियोऽप्सरसःतासांयूथपतिःआत्तंचापमिषुश्चयेनसस्मरश्चतत्राहृश्यत २२ दुराधर्षमभिभवितुमशक्यम् २३ २४ शोषणदीपनसंमोहनतापनोन्मादनाख्यानिपंचमुखानियस्यतदस्त्रंसंदधे तदैवमधुर्वसंतःरजस्तोकश्चपुंस्त्वमार्षम् अन्येचेंद्रभृत्यास्तस्यमनोव्यकंपयन् २५ २६ छ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

किंच वायुर्मलयानिलः पुंजिकस्थल्यास्तत्सूक्ष्मंवासोजहार २७ सर्वंतेषांकर्मतत्रतस्मिन्नमोघंव्यर्थम् अनीशस्यनिर्दैवस्य २८ मुनेरपकुर्वंतः प्रतिकू
लमाचरंतः हेमुने २९ अहमः अहंकारस्यभावंविकारम् ३० निस्तेजसंम्लानवदनम् स्वराडिंद्रः ३१ नरनारायणरूपोहरिः ३२ तावनुवर्णयति-
द्वाभ्याम् ताविति रौरवंकृष्णाजिनंवल्कलंचांबरंययोस्तौ पवित्रेपाण्योर्ययोस्तौ त्रिवृत्त्रिगुणंनवतंतुकमितिवा त्रिवृद्बर्हिः पवमानमित्यादौनवके
प्रयोगादितिनवतंत्वादिमयम् ३३ वेदंचदर्भमुष्टिम् किंच साक्षात्तपएवतौ तत्रहेतुः तपत्तडिद्वर्णंदेदीप्यमानविद्युत्संकाशंयत्तुपिशंगंरोचिस्तेनरू
पिणौमूर्तिमंतौ तादृक्तेजोयुक्तमूर्तिभ्यांतपोमयत्वेनप्रकाशमानावित्यर्थः प्रांशूउन्नतौ ३४ उच्चैर्महताआदरेण ३५ तयोः संदर्शनेनयआनंद-

इतस्ततोप्सरसांहृष्टेश्चलंत्याअनुकंदुकम् वायुर्जहारतद्वासः सूक्ष्मंत्रुटितमेखलम् २७ विससर्जतदाबाणंमत्वातंस्वजितंस्मरः
सर्वंतत्राभवन्मोघमनीशस्ययथोद्यमः २८ तइत्थमपकुर्वंतोमुनेस्तत्तेजसामुने दह्यमानानिवृत्तुः प्रबोध्याहिमिवार्भकाः २९
इतींद्रानुचरैर्ब्रह्मन्धर्षितोऽपिमहामुनिः यन्नागादहमोभावंनतच्चित्रंमहत्सुहि ३० दृष्ट्वानिस्तेजसंकामंसगणंभगवान्स्वराट्
श्रुत्वानुभावंब्रह्मर्षेर्विस्मयंसमगात्परम् ३१ तस्यैवंयुंजतश्चित्तंतपःस्वाध्यायसंयमैः अनुग्रहायाविरासीन्नरनारायणोहरिः
३२ तौशुक्लकृष्णौनववंकजलोचनौचतुर्भुजौरौरववल्कलांबरौ पवित्रपाणीउपवीतकंत्रिवृत्कमंडलुंदंडमृजुंचवैणवम् ३३ पद्मा
क्षमालामुतजंतुमार्जनंवेदंचसाक्षात्तपएवरूपिणौ तपत्तडिद्वर्णपिशंगरोचिषाप्रांशूदधानौविबुधर्षभार्चितौ ३४ तेवैभगवतोरू
पेनरनारायणावृषी दृष्ट्वोत्थायादरेणोच्चैर्ननामांगेनदंडवत् ३५ सतत्संदर्शनानंदनिर्वृत्तात्मेंद्रियाशयः हृष्टरोमाश्रुपूर्णाक्षोन-
सेहेतावुदीक्षितुम् ३६ उत्थायप्रांजलिः प्रह्वऔत्सुक्यादाश्लिषन्निव नमोनमइतीशानौबभाषेगद्गदाक्षरः ३७ तयोरासन-
मादायपादयोरवनिज्यच अर्हणेनानुलेपेनधूपमाल्यैरपूजयत् ३८ सुखमासनमासीनौप्रसादाभिमुखौमुनी पुनरानम्य-
पादाभ्यांगरिष्ठाविदमब्रवीत् ३९ मार्कंडेयउवाच किंवर्णयेतवविभोयदुदीरितोऽसुः संस्पंदतेतमनुवाङ्मनइंद्रि-
याणि स्पंदंतिवैतनुभृतामजशर्वयोश्चस्वस्याप्यथापिभजतामसिभावबंधुः ४०

सुखेननिर्वृत्ताउपशांताआत्मेंद्रियाशयादेहेंद्रियमनां
सियस्यसः नसेहेनाशक्नोत् ३६ आश्लिषन्आश्लिष्यन् आलिंगयन्निव ३७ पादयोरवनिज्यपादौप्रक्षाल्यअर्हणेनअर्घ्येण ३८ पादाभ्यांपादौ
आनम्य गरिष्ठौपूज्यतमौतौप्रति ३९ अंतर्यामिणस्तस्यैवप्राणादिप्रवर्तकत्वोदात्मनस्त्वत्तस्तावस्वातंत्र्यंपश्यन्नाह किमिति तवत्वांकिमहंवर्णये
कथंस्तौमि यत्येनत्वयैवउदीरितः प्रेरितोऽसुः प्राणः संस्पंदतेप्रवर्तते तमनुचवागादयः स्पंदंति अत्रहेतुः वैअन्वयव्यतिरेकाभ्यांश्रोत्रस्यश्रोत्रमि-
त्यादिश्रुतिभिश्चेतत्प्रसिद्धमित्यर्थः नकेवलंप्राकृतानांतनुभृतांकिंत्वजशर्वयोश्चातःस्वस्यममापितथैव एवंयद्यपिनकस्यापिस्वातंत्र्यम् अथापिदा
रुयंत्रवत्त्वत्प्रवर्तितैरपिवागादिभिर्भजतांपुंसांभावबंधुः आत्मबंधुरसि नतुपित्रादिवत् देहमात्रबंधुः अहोकृपालुतातवेत्यर्थः ४० ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननुकथमावांप्राणादिप्रवर्तकौधर्मपुत्रत्वादावयोरितिचेत्तत्राह मूर्तीइति हेभगवन्भगवतस्तवइमेमूर्तीत्रिलोक्याःक्षेमायपालनायतापविरमायच
दुःखनिवृत्त्यैमृत्युजित्यैमोक्षाय नतुत्वंकस्यापिपुत्रइत्यर्थः अत्रदृष्टांतः यथेदंविश्वमवितुमन्यास्तनूर्मत्स्यकूर्मादिलक्षणाः नानाअनेकप्रकाराबि
भर्षितद्वत् नकेवलंपालनादिमात्रंतवकर्मकिंतुसृष्टिलयावपीत्याह सृष्ट्वेति तत्राप्यन्यनिरपेक्षत्वेदृष्टांतः ऊर्णनाभिरिवेति ४१ यस्मादेवंभूतस्त्वं
तस्मात्तवांघ्रिमूलंभजामीत्याह तस्येति तस्यावितुःपालकस्यस्थावरजंगमानामीश्वरस्यांघ्रिमूलंभजामीतितृतीयश्लोकस्यानुषंगः कथंभूतमं
घ्रिमूलम् यत्स्थयत्रस्थितंकर्मगुणकालानांरजोमलम् अन्येचपूर्वोक्तास्तापादयोनस्पृशंति रुजइतिवापाठः यतः वेदोहृदयेयेषांतेवेदतात्पर्यविदो-
मुनयः येदेवस्तुवंतिनितरांनमंति तत्तदास्यै तत्प्राप्तये एवंस्तवनादिकुर्वंति ४२ यतःअन्यःपुरुषार्थोनास्तीत्याह नान्यमिति अंघ्र्युपनयात् श्रीम-
च्चरणप्राप्तेः अन्यंक्षेमंनविद्मः परितःसर्वेष्वपिलोकेषुभीर्यस्यतस्यजनस्य तदेवाह द्विपरार्धधिष्ण्यंस्थानंयस्यसःब्रह्माऽपितेलोकस्यत्वद्भ्रूविजृंभ
रूपात्कालादलंबिभेति अतःकिमु वक्तव्यम् तेनब्रह्मणाकृतानांभौतिकानांप्राणिनांभयमिति ४३ यस्मादेवंतत्तस्मात्तवपादमूलंभजामि कथंभू

मूर्तीइमेभगवतोभगवंस्त्रिलोक्याःक्षेमायतापविरमायचमृत्युजित्यै नानाबिभर्ष्यवितुमन्यतनूर्यथेदंसृष्ट्वापुनर्ग्रससिसर्वमि-
वोर्णनाभिः ४१ तस्यावितुःस्थिरचरेशितुरंघ्रिमूलंयत्स्थंनकर्मगुणकालरजःस्पृशंति यद्वैस्तुवंतिनिनमंतियजंत्यभीक्ष्णंध्यायंति-
वेदहृदयामुनयस्तदाप्त्यै ४२ नान्यंतवांघ्र्युपनयादपवर्गमूर्तेःक्षेमंजनस्यपरितोभियईशविद्मः ब्रह्माबिभेत्यलमतोद्विपरार्धधिष्ण्यः
कालस्यतेकिमुततत्कृतभौतिकानाम् ४३ तद्वैभजाम्यृतधियस्तवपादमूलंहित्वेदमात्मच्छदिचात्मगुरोःपरस्य देहाद्यपार्थमसदंत्य
मभिज्ञमात्रंविंदेतते तर्हिसर्वमनीषितोर्थम् ४४ सत्वंरजस्तमइतीशतवात्मबंधोमायामयाःस्थितिलयोदयहेतवोऽस्य लीलाधृताय
दपिसत्वमयीप्रशांत्यैनान्येनृणांव्यसनमोहभियश्चयाभ्याम् ४५ तस्मात्तवेहभगवन्नथतावकानांशुक्लांतनुंस्वदयितांकुशलाभजं
ति यत्सात्वताःपुरुषरूपमुशंतिसत्वंलोकोयतोऽभयमुतात्मसुखंनचान्यत् ४६ तस्य ऋतधियःसत्यज्ञानस्वरूपस्य यद्वा सत्याधीर्य-

स्यतस्मिन्वातस्य आत्मगुरोर्जीवस्यनियंतुः अतःकारणात्परस्य किंकृत्वा आत्मच्छदिस्वात्मावरकम् अपार्थंचनिष्फलम् असच्चतुच्छम् अंत्यं-
वनश्वरम् इदंदेहादिहित्वा देहादिभजनंत्यक्त्वा असच्चेत्कथंप्रतीयेततत्राह अभिज्ञमात्रम् नह्यत्यंतमसत् किंत्वात्ममात्रम् नततःपृथगस्तीत्यर्थः नन्व
पवर्गायभवतुमद्भजनम् फलांतरार्थंत्वन्यभजनंकार्यमेवतत्राह तर्हीति यदित्वांभजतिपुरुषः तर्हितेत्वत्तएवसर्वंमनीषितमर्थंविंदेतेति ४४ ननुब्रह्मरुद्रा
वपिममैवमूर्तीअतोमामेवकिमत्यंतमाद्रियसेतत्राह सत्वमिति यदपियद्यपित्वैवमाययाकृताएतालीलास्त्वयैवधृताः तथाऽपियासत्वमयीसैवप्रशां-
त्यैमोक्षाय नकेवलमस्यप्रशांत्यभावमात्रमन्यभजनेकिंत्वनिष्टंचभवेदित्याह व्यसनेति ४५ तदेवसदाचारेणद्रढयति तस्मादिति हेभगवन् तवशुक्लां
तांतनुंश्रीनारायणाख्याम् अथतावकानांचशुक्लांतनुंनराख्याम् यद्यस्मात्सात्वताःसत्वमेवपुरुषस्येश्वरस्यरूपमुशंतिमन्यंतेनत्वन्यत्रजस्तमश्चेति अ
चहेतुः यतःसत्वात्लोकोवैकुंठाख्यःलोकत्वेसत्यप्यभयंचभोगेसत्यप्यात्मसुखंच ४६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अतस्तंप्रणमति तस्मैनमइति हंसायशुद्धाय संयत्तगिरेनियतवाचे अथचनिगमेश्वरायवेदमार्गप्रवर्त्तकाय ४७ वेदार्थसंप्रदाय प्रवर्तनेहेतुत्वंवदन्-
स्तौति यमिति कुपथेंद्रियमार्गैः प्रमत्तधीः विक्षिप्तबुद्धिःपुमान् स्वेंद्रियादिषुनियंतृत्वेनसंतमपियंत्वांनवेद दृक्पथेषुविषयेषुबुद्धिविक्षेपेहेतुः तन्मा
ययातस्यतवैवमायया आवृता आत्मनिष्ठामतिर्यस्य सउसोऽपि आद्यएवपूर्वमज्ञात्तैव अखिलगुरोस्तवत्वत्प्रवर्तितंवेदमुपसाद्यप्राप्यतंत्वांसाक्षा
द्वेद ४८ वेदेनैवतत्तज्ज्ञानमित्युपपादयन्प्रणमति तस्यतवदर्शनंनिगमेभवति कथंभूतम् आत्मनस्तवरहः रहस्यप्रकाशकम् अन्यथादुर्ज्ञेयत्ता-
माह अजपराब्रह्ममुख्याः कवयोऽपिसांख्ययोगादिभिर्यतमानाः यत्रत्वयिमुह्यंति कुतइत्यतआह सर्वेषांसांख्यादिवादानांविषयाभेदादर्थस्तेषां-
प्रतिरूपंतत्तदनुसारिशीलंस्वभावोयस्यतम् कुतः आत्मनादेहादिसंघातेननिगूढोबोधोयस्यतम् एवंभूतंमहापुरुषंत्वांवंदे ४९ इतिद्वादशस्कंधे

तस्मैनमोभगवतेपुरुषायभूम्नेविश्वायविश्वगुरवेपरदेवतायै नारायणायऋषयेचनरोत्तमायहंसायसंयत्तगिरेनिगमेश्वराय ४७
यंवैनवेदवितथाक्षपथैर्भ्रमद्धीःसंतंस्वखेष्वसुषुहृद्यपिदृक्पथेषु तन्माययावृतमतिःसउएवसाक्षादाद्यस्तवतेऽखिलगुरोरुपसा-
द्यवेदम् ४८ यद्दर्शनंनिगमआत्मरहःप्रकाशंमुह्यंतियत्रकवयोऽजपरायतंतः तंसर्ववादविषयप्रतिरूपशीलंवंदेमहापुरुषमा-
त्मनिगूढबोधम् ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेअष्टमोऽध्यायः ८ सूतउवाच संस्तुतोभगवानित्थंमा
र्कंडेयेनधीमता नारायणोनरसखःप्रीतआहभृगूद्वहम् १ श्रीभगवानुवाच भोभोब्रह्मर्षिवर्योऽसिसिद्धआत्मसमा
धिना मयिभक्त्यानपायिन्यातपःस्वाध्यायसंयमैः २ वयंतेपरितुष्टाःस्मत्वद्बृहद्व्रतचर्यया वरंप्रतीच्छभद्रंतेवरदेशादभीप्सित
म् ३ ऋषिरुवाच जितंतेदेवदेवेशप्रपन्नार्तिहराच्युत वरेणतावताऽलंनोयद्भवान्समदृश्यत ४ गृहीत्वाऽजादयोयस्य
श्रीमत्पादाब्जदर्शनम् मनसायोगपक्वेनसभवान्मेऽक्षगोचरः ५ अथाप्यंबुजपत्राक्षपुण्यश्लोकशिखामणे द्रक्ष्येमायांययालो
कःसपालोवेदसद्भिदाम् ६ सूतउवाच इतीडितोर्चितःकाममृषिणाभगवान्मुने तथेतिसस्मयंप्रागाद्बदर्याश्रममीश्व
रः ७ तमेवचिंतयन्नर्थमृषिःस्वाश्रमएवसः वसन्नग्न्यर्कसोमांबुभूवायुवियदात्मसु ८ टीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमेभगव-
न्मायादिदृक्षोर्दर्शनंमुहुः मायाशिशोर्लयाब्धौचमुनेर्निर्वेशनिर्गमैः १ भगवतःपरितोषपूर्वकंतदपेक्षितवरदानंकथयितुमाह संस्तुतइत्यादिना
१ आत्मसमाधिनाचित्तैकाग्र्येण २ वयंतेपरितुष्टाःस्मेतिबहुवचनंसर्वदेवाभिप्रायेण वरदेशादित्येकवचनंद्वयोरैक्याभिप्रायेणप्रतीच्छगृहाण ३
वरेणच्छंदयताचयाजितमुत्कर्षोदर्शितः ममतुवराकांक्षानास्तीत्याह वरेणेति ४ यस्यतवश्रीमत्पादाब्जदर्शनंमनसाऽपिगृहीत्वाप्राप्यकृतार्थाअजा
दयोभवंति सभवान्मेऽक्षगोचरोजातोऽस्तिकिमतःपरंवरेणेत्यर्थः ५ द्रक्ष्येद्रष्टुमिच्छामि लोकपालैर्ब्रह्मादिभिःसहितोऽयंलोकोजनःसद्भिदांस-
तिवस्तुनिभिदांययेति ६ तथेतिद्रक्ष्यसीति सईश्वरःस्मयन्प्रागात् पाठांतरेक्रियाविशेषणम् ७ तमेवार्थंमायादर्शनरूपम् अग्न्यादिमूर्तिषु ८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भावद्रव्यैर्मनोमयैर्द्रव्यैः क्वचित्कदाचित्प्रेमप्रसरसंप्लुतः प्रेमोद्रेकंप्राप्तः ९ मायादर्शनमाह तस्येत्यादिना १० तंवायुमनुबलाहकामेघा अभवन् आ
विर्बभूवुः तेचतडिद्भिः सहिताः उच्चैः स्वनंतोगर्जंतः अक्षोरथ्यांगंतद्वत्स्थविष्ठाः अभितोवर्षधारामुमुचुः ११ चतुर्दिक्षुवर्तमानाः समुद्राः समीरवेगेनो
र्मयस्तैर्भूतलंग्रसंतः उग्रानक्रायेषुमहाभयाआवर्तायेषुगंभीरोघोषोयेषुतैश्चतैश्च १२ आत्मनासहजरायुजादिचतुर्विधंजगदंतर्बहिश्चापतापितंवीक्ष्य
क्ष्मांचजलाप्लुतांवीक्ष्यमुनिः समत्रसत् भयंप्रापकेनोपतापितम् अद्भिः कथंभूताभिः अतिद्युभिः अतिक्रांताद्यौर्याभिः स्वरैश्चसूर्यरश्मिभिः वायु
भिर्वाइतिशेषः शतह्रदाभिश्चविद्युद्भिः दीर्घमार्षंछंदोऽनुसारेण १३ प्रभंजनेनआघूर्णितवाःउदकंयस्मिन्सः अप्यधात्छादयामास समंसह १४

ध्यायन्सर्वत्रचहरिंभावद्रव्यैरपूजयत् क्वचित्पूजांविसस्मारप्रेमप्रसरसंप्लुतः ९ तस्यैकदाभृगुश्रेष्ठपुष्पभद्रातटेमुने उपासीन-
स्यसंध्यायांब्रह्मन्वायुरभून्महान् १० तंचंडशब्दंसमुदीरयंतंबलाहकाअन्वभवन्करालाः अक्षस्थविष्ठामुमुचुस्तडिद्भिः
स्वनंतउच्चैरभिवर्षधाराः ११ ततोव्यदृश्यंतचतुःसमुद्राःसमंततःक्ष्मातलमाग्रसंतः समीरवेगोर्मिभिरुग्रनक्रमहाभयावर्त
गभीरघोषाः १२ अंतर्बहिश्चाद्भिरतिद्युभिःस्वरैःशतह्रदाभीरुपतापितंजगत् चतुर्विधंवीक्ष्यसहात्मनामुनिर्जलाप्लुतांक्ष्मां
विमनाःसमत्रसत् १३ तस्यैवमुद्वीक्षतऊर्मिभीषणःप्रभंजनाघूर्णितवार्महार्णवः आपूर्यमाणोवरषद्भिरंबुदैःक्ष्मामप्यधा
द्वीपवर्षाद्रिभिःसमम् १४ सक्ष्मांतरिक्षंसदिवंसभागणंत्रैलोक्यमासीत्सहदिग्भिराप्लुतम् सएकएवोर्वरितोमहामुनिर्बभ्रा
मविक्षिप्यजटाजडांधवत् १५ क्षुत्तृट्परीतोमकरैस्तिमिंगिलैरुपद्रुतोवीचिनभस्वताहतः तमस्यपारेपतितोभ्रमन्दिशोनवे-
दखंगांचपरिश्रमेषितः १६ क्वचिद्गतोमहावर्ततरलैस्ताडितःक्वचित् यादोभिर्भक्ष्यतेक्वापिस्वयमन्योऽन्यघातिभिः १७ क्वचि
च्छोकंक्वचिन्मोहंक्वचिद्दुःखंसुखंभयम् क्वचिन्मृत्युमवाप्नोतिव्याध्यादिभिरुतार्दितः १८ अयुतायुतवर्षाणांसहस्राणिशतानि
च व्यतीयुर्भ्रमतस्तस्मिन्विष्णुमायावृतात्मनः १९ सकदाचिद्भ्रमंस्तस्मिन्पृथिव्याःककुदिद्विजः न्यग्रोधपोतंददृशेफलपल्लवशो
भितम् २० प्रागुत्तरस्यांशाखायांतस्यापिददृशेशिशुम् शयानंपर्णपुटकेग्रसंतंप्रभयातमः २१ महामरकतश्यामंश्रीमद्वदनपंक-
जम् कंबुग्रीवंमहोरस्कंसुनासंसुंदरभ्रुवम् २२ श्वासैजदलकाभातंकंबुश्रीकर्णदाडिमम् विद्रुमाधरभासेषच्छोणायितसुधास्मि
तम् २३

सक्ष्मांऽतरिक्षंभूम्यंतरिक्षस्थप्राणिसहितंसदिवंस्वर्गस्थदेवसहितम् भागणाज्योतिर्गणाःतैःसहितम् जटाःविक्षिप्यविकीर्य १५ परिभ्र
मेणइषितःगतःप्राप्तइत्यर्थः इषुसर्पणइत्यस्मात् १६ अन्योऽन्यघातिभिः तद्भक्षणायपरस्परंयुध्यद्भिः १७ १८ विष्णुमायावृतात्मनइतिसतथादृष्टवानि
त्यर्थः १९ ककुदिउन्नतप्रदेशे न्यग्रोधपोतंकोमलंवटम् २० तस्यईशानदिक्शाखायांशिशुमपि २१ श्रीमत्रम्यंवदनपंकजंयस्यतम् कंबुवत्त्रिरेखावृता
ग्रीवायस्यतम् महोरस्कंविशालवक्षसम् सुनासंशोभनानासायस्यतम् सुंदरेभ्रुवौयस्यतम् २२ श्वासैरेजंतः कंपमानाःअलकास्तैराभातंशोभितम् -
कंबुवत् अंतर्वलयेनश्रीर्ययोस्तौकंबुश्रियौ तयोःकर्णयोर्दाडिमपुष्पंयस्यतम् विद्रुमतुल्याधरभासाईषत्शोणायितंसुधातुल्यंस्मितंयस्यतम् २३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पद्मगर्भवत् आईषत् अरुणौअपांगौनेत्रप्रांतौयस्यतम् हृद्योहासोयस्मिन्तत्दवलोकनंयस्यतम् श्वासैरेजंतश्चलंत्योवलयस्तिर्यकूनिम्नरेरवास्ताभिः-
संविग्नाचंचलानिम्नागंभीरानाभिर्यस्मिन्तत् दलवदश्वत्थपत्रसंकाशमुदरंयस्यतम् २४ चारवः अंगुलयोययोस्ताभ्यामुन्नीय आकृष्यधयंतम्
२५ हृत्पद्मंचविलोचनांबुजेचप्रोत्फुल्लानितानियस्यसः अद्भुतभावंअत्याश्चर्यरूपंतेनशंकितःसन्नपितंप्रष्टुंपुरः प्रससारसमीपंगतः २६ अदः इदंज
गत् यथापुराप्रलयात्पूर्वंन्यस्तंविन्यस्तंदृष्ट्वाचातीवविस्मितःसन्नमुह्यत् २७ कृत्स्नशोदर्शनंप्रपंचयति रवमित्यादिना ककुभोदिशःपुराणिआकरा
श्चरवेटान्कर्षकग्रामान्व्रजान्गोकुलानिआश्रमांश्चवर्णांश्चतेषांवृत्तीश्चेत्यर्थः २८ नानायुगानिकल्पांश्चकल्पयतितैर्वाकल्प्यतइतितथातंकालंच

पद्मगर्भारुणापांगंहृद्यहासावलोकनम् श्वासैजद्वलिसंविग्ननिम्ननाभिदलोदरम् २४ चार्वंगुलिभ्यांपाणिभ्यामुन्नीयचरणां
बुजम् मुखेनिधायविप्रेंद्रोधयंतंवीक्ष्यविस्मितः २५ तद्दर्शनाद्वीतपरिश्रमोमुदाप्रोत्फुल्लहृत्पद्मविलोचनांबुजः प्रहृष्टरोमाऽद्भु-
तभावशंकितःप्रष्टुंपुरस्तंप्रससारबालकम् २६ तावच्छिशोर्वैश्वसितेनभार्गवःसोंऽतःशरीरंमशकोयथाविशत् तत्राप्यदो न्यस्त
मचष्टकृत्स्नशोयथापुरामुह्यदतीवविस्मितः २७ खंरोदसीभगणानद्रिसागरान्द्वीपान्सवर्षान्ककुभःसुरासुरान् वनानिदे-
शान्सरितःपुराकरान्रवेटान्व्रजानाश्रमवर्णवृत्तयः २८ महांतिभूतान्यथभौतिकान्यसौकालंचनानायुगकल्पकल्पनम् यत्किं
चिदन्यद्व्यवहारकारणंददर्शविश्वंसदिवावभासितम् २९ हिमालयंपुष्पवहांचतांनदींनिजाश्रमंतत्रऋषीनपश्यत् विश्वंविपश्य
न्श्वसिताच्छिशोर्वैबहिर्निरस्तोन्यपतल्लयाब्धौ ३० तस्मिन्पृथिव्याःककुदिप्ररूढंवटंचतत्पर्णपुटेशयानम् तोकंचतत्प्रेमसुधा-
स्मितेननिरीक्षितोऽपांगनिरीक्षणेन ३१ अथतंबालकंवीक्ष्यनेत्राभ्यांधिष्ठितंहृदि अभ्ययादतिसंक्लिष्टःपरिष्वक्तुमधोऽक्षजम्
३२ तावत्सभगवान्साक्षाद्योगाधीशोगुहाशयः अंतर्दधऋषेःसद्योयथेहानीशनिर्मिता ३३ तमन्वथवटोब्रह्मन्सलिलंलोकसंप्लु
वः तिरोधायिक्षणादस्यस्वाश्रमेपूर्ववत्स्थितः ३४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेमायादर्शनंनामनवमोऽध्यायः
९ सूतउवाच सएवमनुभूयेदंनारायणविनिर्मितम् वैभवंयोगमायायास्तमेवशरणंययौ १ मार्कंडेयउ० प्रपन्नो
ऽस्म्यंघ्रिमूलंतेप्रपन्नाभयदंहरे यन्माययाऽपिविबुधामुह्यंतिज्ञानकाशया २ सदिवपरमार्थइवेत्यवभासितंतेनैवेति २९ ३० वटंचतोकं
चवीक्ष्यतस्यप्रेम्णासुधातुल्यस्मितयुक्तेनापांगनिरीक्षणेननिरीक्षितःसन् ३१ अथतंबालकमधोक्षजंपरिष्वक्तुमभ्ययादितिद्वयोरन्वयः कथं-
भूतम् नेत्राभ्यांहृदिधिष्ठितम् ३२ तावत्परिष्वंगलाभात्पूर्वमेवऋषेस्तस्यांतर्हितोबभूव तदुद्यमवैफल्येदृष्टांतः अनीशोनिर्दैवस्तेननिर्मिताईहा
क्रीडायथेति ३३ अंतर्हितंभगवंतमनुवटःसलिलंलोकसंप्लवश्चतिरोधायि अंतर्हितःसचस्वाश्रमएवयथापूर्वंस्थितइति ३४ इतिद्वादशस्कंधेटी-
कायांनवमोऽध्यायः ९ दशमेशिवआगत्यमुनेस्तुष्टोवरानदात् तेनसाकमतिमीत्यासमाभाष्यसभाजयत् १ १ ज्ञानकाशयाज्ञानवत्प्रकाशमान-
यामाययात्वद्भजनविद्वांसोऽपिज्ञानिनोवयमित्यहंकारेणयस्यतवमाययाविमुह्यंतीत्यर्थः २

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीनारायणएवस्वमायादर्शनश्रांतंशिवरूपेणसांत्वयामासतदाह तमेवमित्यादिना निभृतात्मानंसमाहितचित्तम् रुद्राण्याभवान्या ३ निभृतानिश्च
लाआत्मेंद्रियाशयादेहेंद्रियमनांसियस्यतम् ४ निभृतंनिश्चलमुदकंझषव्रातश्चयस्मिन्सःसंसिद्धिफलंसाक्षात्कुरुप्रकटीकुरु यतोभवान्सिद्धिदः ५
यतोआशिषःअभ्युदयलक्षणाःउतस्वित् अत्रहेतुःभक्तिमिति ६ संवदिष्यामः संवादंकरिष्यामः ७ सात्वतांसताम् पतित्वेहेतुः ईशानइति ८ रुद्रा
धियोंऽतः करणवृत्तयोयेनसः ९ १० नकेवलंबहिरेवआत्मन्यपिमांसंशिवंविचक्ष्यविस्मितः कथंमांतंसहसाअकस्मादेवहृदिभातम् कथंभूतम्

सूतउवाच तमेवंनिभृतात्मानंवृषेणादिविपर्यटन् रुद्राण्याभगवान्रुद्रोददर्शस्वगणैर्वृतः ३ अथोमातमृषिंवीक्ष्यगिरिशंस
मभाषत पश्येमंभगवन्विप्रंनिभृतात्मेंद्रियाशयम् ४ निभृतोदझषव्रातोवातापायेयथाऽर्णवः कुर्वस्यतपसःसाक्षात्संसिद्धिं
सिद्धिदोभवान् ५ श्रीभगवानु॰ नैवेच्छत्याशिषःक्वापिब्रह्मर्षिर्मोक्षमप्युत भक्तिंपरांभगवतिलब्धवान्पुरुषेऽव्यये ६
अथाऽपिसंवदिष्यामोभवान्येतेनसाधुना अयंहिपरमोलाभोनृणांसाधुसमागमः ७ सूतउ॰ इत्युक्त्वातमुपेयायभग
वान्सात्वतांपतिः ईशानःसर्वविद्यानामीश्वरःसर्वदेहिनाम् ८ तयोरागमनंसाक्षादीशयोर्जगदात्मनोः नवेदरुद्धधीवृत्ति
रात्मानंविश्वमेवच ९ भगवांस्तदभिज्ञायगिरीशोयोगमायया आविशत्तद्गुहाकाशंवायुश्छिद्रमिवेश्वरः १० आत्मन्यपिशि
वंप्राप्ततडित्पिंगजटाधरम् त्र्यक्षंदशभुजंप्रांशुमुद्यंतमिवभास्करम् ११ व्याघ्रचर्मांबरंशूलधनुरिष्वसिचर्मभिः अक्षमालाडम
रुकंकपालपरशूंसह बिभ्राणंसहसाभातंविचक्ष्यहृदिविस्मितः १२ किमिदंकुतएवेतिसमाधेर्विरतोमुनिः नेत्रेउन्मील्यद-
दृशेसगणंसोमयागतम् १३ रुद्रंत्रिलोकैकगुरुंननामशिरसामुनिः तस्मैसपर्यांव्यदधात्सगणायसहोमया स्वागतासनपा-
द्यार्घगंधस्रक्धूपदीपकैः १४ आह्वात्मानुभावेनपूर्णकामस्यतेविभो करवामकिमीशानयेनेदंनिर्वृतंजगत् १५ नमःशिवाय-
शांतायसत्वायप्रमृडायच रजोजुषेऽप्यघोरायनमस्तुभ्यंतमोजुषे १६ सूतउ॰ एवंस्तुतःसभगवानादिदेवःसतांगतिः परि
तुष्टःप्रसन्नात्माप्रहसंस्तमभाषत १७ श्रीभगवानु॰ वरंवृणीष्वनःकामंवरदेशावयंत्रयः अमोघदर्शनंयेषामर्त्योयदि
तेऽमृतम् १८ ब्राह्मणाःसाधवःशांतानिःसंगाभूतवत्सलाः एकांतभक्ताअस्मासुनिर्वैराःसमदर्शिनः १९

तडिद्द्युत्पिशंगाजटाधारयती-
तितथातम् त्रीण्यक्षीणियस्य ११ शूलादिभिःसहाक्षमालादीन्बिभ्राणमित्यन्वयः अक्षमालादीनांद्वंद्वैक्यम् १२ विस्मयपूर्वकंबहिर्दर्शनमाह किमि-
दमितिसोमयाउमयासहागतंरुद्रंददृशे १३ ततोननाम १४ पूर्णकामत्वंव्यनक्ति येनत्वयाजगन्निर्वृतंभवतीति १५ निर्गुणत्वेनत्रिगुणत्वेनचनमस्क
रोति नमःशिवायनिर्गुणायसत्त्वायसत्त्वाधिष्ठात्रे अतएवमृडयतीतितथातस्मै १६ १७ नोऽस्मत्तःत्रयः ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः यतुयेभ्यःतेवयम् १८
वरदानादिनाभवत्सेवैवास्माभिःक्रियतेनत्वनुग्रहःजगद्वंद्यत्वाद्भवतामितिब्राह्मणान्स्तौति ब्राह्मणाइत्यादियेसाधवःसदाचाराःशांतामत्सरादिरहिताः
निःसंगाःनिष्कामाः १९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नकेवलंनएवकिंतुअहंचेत्यादि २० पूज्यतमत्वेहेतुंतरमाह नेति अण्वपिअणुमात्रमपिनचक्षतेनेनपश्यंति ततूतस्मात् एवंभूतान् युष्मान् ईमहि भजेम २१ २२ ब्रा
ह्मणेभ्यः ब्राह्मणान् आत्मसमाधानंचित्तैकाग्र्यम् तपः आलोचनम् स्वाध्यायः अध्ययनम् संयमोमनसः तैः २३ किंच श्रवणादित्यादि २४ चंद्रोलल्लामोभू
षणंयस्यतस्यधर्मरहस्ययुक्तममृतास्पदंवचः कर्णाभ्यांपिबन् नातृप्यत् अलमितिनामन्यत् कर्णयोरमृतायनमितिवान्वयः २५ शिवस्यवागेवामृतंतेनध्वस्तः क्ले
शपुंजोयस्यसः २६ इयंलीलादुर्विभाव्याअवितर्क्यायत् ययाईशितव्यानिस्वनियम्यानियानिभूतानिजगदीश्वराः स्वयंनसंतिरक्तवंतिचेतिः अथवालोकसंग्रह
मात्रमेतदित्याह धर्ममिति प्रवक्तारोऽपियत्स्वयंदेहिनांधर्मंग्राहयितुमाचरंति २८ नन्वेतत्स्वप्रभावतिरस्कारकंकथंमं याक्रियतेतत्राह नैति एतावत्तालोकसंग्रह

सलोकालोकपालास्तान्वंदंत्यर्चंत्युपासते अहंचभगवान्ब्रह्मास्वयंचहरिरीश्वरः २० नतेमय्यच्युतेऽजेचभिदामण्वपिचक्षते नात्मनश्चज
नस्यापितद्युष्मान्वयमीमहि २१ नह्यंमयानितीर्थानिनदेवाश्चेतनोज्झिताः तेपुनंत्युरुकालेनयूयंदर्शनमात्रतः २२ ब्राह्मणेभ्योनमस्यामोये
स्मद्रूपंत्रयीमयम् बिभ्रत्यात्मसमाधानतपःस्वाध्यायसंयमैः २३ श्रवणाद्दर्शनाद्वापिमहापातकिनोपिवः शुध्येरन्नंत्यजाश्चापिकिमुसंभा
षणादिभिः २४ सूतउवाच इतिचंद्रललामस्यधर्मगुह्योपबृंहितम् वचोमृतायनमृषिर्नातृप्यत्कर्णयोःपिबन् २५ सचिरंमाययाविष्णोर्भ्रामितःकर्शितोभृशम् शिववागमृतध्वस्तक्लेशपुंजस्तमब्रवीत् २६ ऋषिरुवाच अहोईश्वरचर्येयंदुर्विभाव्याशरीरिणाम्
यन्नमंतीशितव्यानिस्तुवंतिजगदीश्वराः २७ धर्मंग्राहयितुंप्रायःप्रवक्तारश्चदेहिनाम् आचरंत्यनुमोदंतेक्रियमाणंस्तुवंतिच २८ नैतावताभ
गवतःस्वमायामयवृत्तिभिः नदुष्येतानुभावैस्तैर्मायिनःकुहकंयथा २९ सृष्ट्वेदंमनसाविश्वमात्मनानुप्रविश्ययः गुणैःकुर्वद्भिराभातिकर्तेव
त्वप्नदृग्यथा ३० तस्मैनमोभगवतेत्रिगुणायगुणात्मने केवलायाद्वितीयायगुरवेब्रह्ममूर्तये ३१ कंवृणेनुपरंभूमन्वरंत्वद्वरदर्शनात्
यद्दर्शनात्पूर्णकामःसत्यकामःपुमान्भवेत् ३२ वरमेकंवृणेथापिपूर्णात्कामाभिवर्षणात् भगवत्यच्युतांभक्तिंतत्परेषुतथात्वयि ३३ सू
तउवाच इत्यर्चितोऽभिष्टुतश्चमुनिनासूक्तयागिरा तमाहभगवान्शर्वःशर्वयाचाभिनंदितः ३४ कामस्तेऽस्तुमहर्षेत्वंभक्तिमांस्त्वमधोक्षजे आकल्पांताद्यशःपुण्यमजरामरतातथा ३५ ज्ञानंत्रैकालिकंब्रह्मन्विज्ञानंचविरक्तिमत् ब्रह्मवर्चस्विनोभूयात्पुराणाचार्यतास्तुते ३६

मात्रेणतैर्नमनादिभिः कथंभूतैःस्वमायामयीवृत्तिर्येषुतैः भगवतोमायिनः तवानुभावोनदुष्येतयतः प्रसिद्धस्यमायिनःकुहकंकपटंयथातथा एतानिनमनादीनि
अतस्तस्ययथाकुहकैरात्मानुभावोनदुष्यतइतितद्वत् प्रदुष्येतानुभावइतिपाठेनकारस्यदृष्टांतेऽनुषंगः २९ मायाचेष्टितंप्रपंचयति सृष्ट्वेति स्वप्नदृग्यथेत्थंविधा
चेष्टितेदृष्टांतः ३० त्रिगुणत्वेऽपिनजीववत्तदभिभूतायकिंतुगुणानामात्मनेनियंत्रे ३१ वरंवृणीष्वेतियदुक्तंतत्राह किमिति वरंदर्शनंयस्यतस्मात्त्वत्तः परंकंनुवरंवृणे
यस्यतवदर्शनात् अवलोकनात्पूर्णकामः सर्वानंदसंदोहरूपः सत्यकामःयथेच्छंप्राप्तसर्वानंदःपुमान्भवेत् ३२ ३३ वरदानायस्वयमेवप्रवृत्तः शर्वयाउमया
भिनंदितःअनुमोदितःसन्नाह ३४ कामोऽयंसर्वोऽपि अन्यच्चयशःपुण्यंपशाइत्यादिब्रह्मवर्चस्विनस्तेभूयादित्युत्तरेणान्वयः यतस्त्वमधोक्षजेभक्तिमान् ३५ ३६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तस्यकर्मतपआदिमुनेःपुराऽनुभूतंच भगवन्मायावैभवंतत्त्वकथयन् ३७ अथासौमहायोगमहिमायेनसः ३८ एतन्मार्कंडेयस्यचरितंतेनानुभूतंच भगवन्माया
वैभवंतेऽनुवर्णितम् ३९ नन्वेवमप्यस्मत्कुलोत्पन्नस्यास्यसप्तकल्पायुष्यंवृद्धैरुच्यमानंविरुद्धमेवतत्राह एतन्मार्कंडेयेनानुभूतंभगवन्मायावैभवंनानाकल्परूपं
कदाचित्कमीश्वरेच्छयातस्यैवाकस्मिकंनतुसर्वसाधारणम् एतत्केचिदनादिबहुकालमावर्तितम् तदैवयुगसहस्रह्रूयमानेनपुनःपुनःपरिवर्तितंप्रचक्षतेकेते
नृणांसंसृतिंसर्गप्रलयादिलक्षणामात्मनोभगवतोमायेत्येवमविद्वांसः विद्वांसस्तुमायाशिशोःश्वासोच्छ्वासाभ्यांसप्तकल्पस्तदुदरप्रवेशनिर्गमतः सप्तकल्प
त्वंतत्क्षणमात्रेणेतिवदंत्यतोनविरोधइत्यर्थः ४० संशृणुयात् उइतिहर्षे संश्रावयेद्वा यौतावुभौतयोःकर्मवासनाकृतासंसृतिः नभवेदिति ४१ इतिद्वादशेटीका
यांदशमोऽध्यायः १० एकादशेतुपूजार्थंमहापुरुषवर्णनम् स्वेच्छूहस्यचाख्यानंप्रतिमासंपृथक्पृथक् १ येनामर्त्यत्वमापन्नोमर्त्योऽसौभार्गवोत्तमः तंपृच्छ
तिक्रियायोगंसांगोपांगादिकल्पितम् २ अथेति हेभगवन् हेभागवतयतोभवान्समस्ततंत्रराद्धांततत्त्ववित् १ प्रष्टव्यमाह तांत्रिकाइति परिचर्यायामुपासनायां

सूतउवाच एवंवरान्सवमुनयेदत्त्वाऽगात्त्र्यक्षईश्वरः देव्यैतत्कर्मकथयन्ननुभूतंपुरामुनेः ३७ सोऽप्यवाप्तमहायोगमहिमाभार्गवो
त्तमः विचरत्यधुनाप्यद्धा हरावेकांततांगतः ३८ अनुवर्णितमेतत्ते मार्कंडेयस्यधीमतः अनुभूतंभगवतोमायावैभवमद्भुतम् ३९ एतत्केचि
दविद्वांसोमायासंसृतिमात्मनः अनाद्यावर्तितंनृणांकदाचित्कंप्रचक्षते ४० यएवमेतद्भृगुवर्यवर्णितंरथांगपाणेरनुभावभावितम् संश्राव
येत्संशृणुयादुतावुभौतयोर्नकर्माशयसंसृतिर्भवेत् ४१ इति॰ भा॰ द्वा॰ दशमोऽध्यायः १० शौनकउवाच अथेममर्थंपृच्छा
मोभवंतंबहुवित्तमम् समस्ततंत्रराद्धांतेभवान्भागवततत्त्ववित् १ तांत्रिकाः परिचर्यायांकेवलस्यश्रियःपतेः अंगोपांगायुधाकल्पंक-
ल्पयंतियथैवयैः २ तन्नोवर्णयमहाभागक्रियायोगंबुभुत्सताम् येनक्रियानैपुणेनमर्त्योयायादमर्त्यताम् ३ सूतउवाच नमस्कृत्यगुरू
न्वक्ष्येविभूतीर्वैष्णवीरपि याःप्रोक्तावेदतंत्राभ्यामाचार्यैःपद्मजादिभिः ४ मायाद्यैर्नवभिस्तत्त्वैःसविकारमयोविराट् निर्मितोदृश्यतेयत्रस
चित्केभुवनत्रयम् ५ एतद्वैपुरुषरूपंभूःपादौद्यौःशिरोनभः नाभिःसूर्योऽक्षिणीनासेवायुःकर्णौदिशःप्रभोः ६ प्रजापतिःप्रजननमपानोमृ
त्युरीशितुः तद्बाहवोलोकपालामनश्चंद्रोभ्रुवौयमः ७

विषयेकेवलस्यचैतन्यघनस्यांगानिपादादीनि उपांगानिगरुडादीनि आयुधानिसुदर्शनादीनि
आकल्पाःकौस्तुभादयः तेषांद्वंद्वैक्यम् तद्यथाकल्पयंति २ तन्नोवर्णयेति ३ गुरूपदेशगम्यत्वादस्यार्थस्यतन्नमस्कारपूर्वकमाह नमस्कृत्येति विभूतीःविरा
ड्विग्रहाद्याः ४ अंगादिकल्पनांभूरादिभिर्दर्शयितुंप्रथमंतावद्यथाकल्पयंतीतिप्रश्नस्यवैराजरूपेणोत्तरंवक्तुंविराड्विग्रहमाह मायाद्यैःप्रकृतिसूत्रमहद
हंकारपंचतन्मात्रैर्नवभिःतत्त्वैःविकारएकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूतानीतिषोडशतन्मयोविराडसप्रसिद्धोनिर्मितः यत्रविराजिसचित्केचेतनाधिष्ठितेभुवन
त्रयंदृश्यते अनेनांगादिकल्पनासौलभ्यत्वंदर्शितम् ५ एतद्वैपौरुषंरूपम् पुरुषस्यवैराजस्यरूपमेवेश्वरेणाधिष्ठितत्वात् तदभेदविवक्षयातस्यरूपमुच्यते १७
अंगकल्पनामाह भूःपादावित्यादित्रिभिः भूराद्यनुवादेनभगवत्पादादिभावनाविधीयते ६ प्रजननंमेढ्रम् अपानःपायुः ७ ६९ ६२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

८ अनुक्रमन्यदप्येवमूह्यमित्याह यावानयंव्यष्टिः पुरुषः स्वमानतः सप्तवितस्तिसंस्थया अवयवसन्निवेशेनमितः ९ भूषणादीन्याह कौस्तुभेत्यादिना स्वा
त्मास्वयंज्योतिः शुद्धजीवचैतन्यं यातस्य कौस्तुभस्य प्रभातामेव बिभर्ति १० त्रिवृत्स्वरं त्रिमात्रं प्रणवम् ११ पारमेष्ठ्यं पदं ब्रह्मलोकम् १२ अव्याकृतं प्रधानम्
यदधिष्ठितः अधिष्ठायस्थितः तदासनभूतं पद्मम् सत्त्वं सत्त्वगुणः १३ मुख्यं तत्त्वं प्राणतत्त्वम् प्राणो वै मुख्य इति श्रुतेः दरवरं शंखम् १४ १५ आकूतीः क्रि
याशक्तियुतं मनः अस्य रथस्याभिव्यक्तिं बहिरभिव्यक्तं रूपं मुद्रया धृतया अर्थक्रियात्मतां वरदाभयदादिरूपत्वं बिभर्ति तत्तन्मुद्रया तथा तया भावयेदित्यर्थः १६ मं
डलं देवयजनं देवपूजाभूमिम् सूर्यमंडलत्वेन भावयेदित्यर्थः अंतर्वह्निमंडलं वा दीक्षासंस्कार आत्मनः गुरुकृतां मंत्रदीक्षामेवात्मनस्तत्पूजायोग्यतां भाव-
येदित्यर्थः परिचर्येति भगवतस्तां परिचर्यां स्वस्य सकलपापक्षयाय एवंरूपां भावयेदित्यर्थः १७ पूर्वमासनपद्ममुक्तमिदानीं करस्थं पद्ममाह भगवानिति

लज्जोत्तरोऽधरो लोभो दंता ज्योत्स्ना स्मयो भ्रमः रोमाणि भूरुहा भूम्नो मेघाः पुरुषमूर्धजाः ८ यावानयं वै पुरुषो यावत्या संस्थया मि
तः तावानसावपि महापुरुषो लोकसंस्थया ९ कौस्तुभव्यपदेशेन स्वात्मज्योतिर्बिभर्त्यजः तत्प्रभाव्यापिनी साक्षाच्छ्रीवत्समुर
सा विभुः १० स्वमायां वनमालाख्यां नानागुणमयीं दधत् वासश्छंदोमयं पीतं ब्रह्मसूत्रं त्रिवृत्स्वरम् ११ बिभर्ति सांख्यं योगं च देवो मक
रकुंडले मौलिं पदं पारमेष्ठ्यं सर्वलोकाभयंकरम् १२ अव्याकृतमनंताख्यमासनं यदधिष्ठितः धर्मज्ञानादिभिर्युक्तं सत्त्वं पद्ममिहोच्यते
१३ ओजः सहो बलयुतं मुख्यतत्त्वं गदां दधत् अपां तत्त्वं दरवरं तेजस्तत्त्वं सुदर्शनम् १४ नभोनिभं नभस्तत्त्वमसिं चर्म तमोमयम् काल
रूपं धनुः शार्ङ्गं तथा कर्ममयेषुधिम् १५ इंद्रियाणि शरानाहुराकूतीरस्य स्यंदनम् तन्मात्राण्यस्याभिव्यक्तिं मुद्रयार्थक्रियात्मताम् १६
मंडलं देवयजनं दीक्षा संस्कार आत्मनः परिचर्या भगवत आत्मनो दुरितक्षयः १७ भगवान्भगशब्दार्थं लीलाकमलमुद्वहन् धर्मं यशश्च
भगवांश्चामरव्यजनेऽभजत् १८ आतपत्रं तु वैकुंठं द्विजा धामाकुतोभयम् त्रिवृद्वेदः सुपर्णाख्यो यज्ञं वहति पूरुषम् १९ अनपायिनी भग
वती श्रीः साक्षादात्मनो हरेः विष्वक्सेनस्तंत्रमूर्तिर्विदितः पार्षदाधिपः नंदादयोऽष्टौ द्वास्स्थाश्च तेऽणिमाद्या हरेर्गुणाः २० वासुदेवः संकर्षणः
प्रद्युम्नः पुरुषः स्वयम् अनिरुद्ध इति ब्रह्मन्मूर्तिव्यूहोऽभिधीयते २१ स विश्वस्तैजसः प्राज्ञस्तुरीय इति वृत्तिभिः अर्थेंद्रियाशयज्ञानैर्भगवा
न्परिभाव्यते २२

भगशब्दार्थमैश्वर्यादिषाड्गुण्यम् १८ हे द्विजाः एकवचनांतो वा पाठः अकुतोभयं कैवल्यं धाम गृहम् सम भजत् यद्वा वैकुंठस्य विशे
षणमकुतोभयं यद्धामेति त्रिवृत् ऋग्यजुःसामरूपो वेदः सुपर्णोऽसि गरुत्मांस्त्रिवृत्ते शिर इत्यादिमंत्रलिंगात् यज्ञं यज्ञरूपं पुरुषम् यज्ञो वै विष्णुरिति श्रु
तेः १९ अनपायिनी हरेः शक्तिः तत्र हेतुः साक्षादात्मनः स्वरूपस्य चिद्रूपत्वात्तस्यास्तदभेदादित्यर्थः तंत्रमूर्तिः पंचरात्राद्यागमरूपः येऽणिमाद्योऽष्टौ गुणाः ते हरेर्द्वा
रपाला नंदादयः २० तस्यैव चतुर्व्यूहोपासनामाह वासुदेवादिशब्दैः पुरुषः श्रीनारायण एव स्वयं मूर्तिभेदैरुपास्य इत्यभिधीयते २१ तस्यैवाध्यात्मनि चतुर्धो
पासनामाह स एव भगवान्विश्वादिशब्दैः वृत्तिभिर्जाग्रदाद्यवस्थाभिः परिभाव्यते तद्धेतूपाधीनाह अर्थाः बाह्याः इंद्रियं मनः आशयस्तदुभयसंस्कारयुक्तम्
ज्ञानं ज्ञानं त्रितयसाक्षि तैः २२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उक्तचतुर्व्यूहद्वयोपासनेऽपिपूर्वोक्तमंगाद्युपासनामाह अंगेति अंगादिभिरुपलक्षितो भगवान्हरिर्वासुदेवादिचतुर्मूर्तिःसन् विश्वादिचतुष्टयंबिभर्तिस्म विश्वादि भावेऽपितन्नियंतृत्वस्यजीवत्वमाह विश्वादित्रितुष्टयंबिभ्रदपिभगवानीश्वरएवेति २३ तस्यब्रह्मादित्रिमूर्तितामाह द्विजऋषभेति सएषएवभगवान्ब्रह्मयो निर्वेदस्यकारणमित्यादिहेतुत्रयम् वृक्तताभेदाभावेऽपिस्वगतमायायासृजतिहरतिपातीतिकृत्वा आरव्ययाब्रह्मादिरूपयाअनावृताक्षः अनाच्छन्नज्ञा नोऽपिविवृतइवभिन्नइवनिरुक्तः शास्त्रेषुनतुभिन्नः अत्रविद्वदनुभवंप्रमाणयति यतस्तत्परैरात्मत्वेनैवलभ्यतइति २४ यस्येदमुपासनमुक्तंतंश्रीकृष्णंप्रार्थ्य यते कृष्णास्रखाअर्जुनस्यसखवृष्णिश्रेष्ठ अवनिद्रुहोयेराजन्याः तेषांवंशस्यदहनअनपवर्गमक्षीणंवीर्यंयस्यगोपवनितानांव्रजाःसमूहाः भृत्यानारदादयस्तै गीतंतीर्थभूतंश्रवःकीर्तिर्यस्य श्रवणमेवमंगलंयस्य २५ एतज्जपमात्रस्यापिब्रह्मज्ञानफलमित्याह यइति कल्पेउषःकालेयस्तच्चित्तःप्रयतःशुचिश्चसःज- स्वागुहाशयंहृदिस्थंब्रह्मपश्यति २६ मंडलंदेवयजनमित्युक्त्याबुद्धिमागतः मूर्तिव्यूहप्रसंगेनरविव्यूहोऽत्रपृच्छते शौनकइतिपंचभेयदाहतथाऽन्येचऋषयो

अंगोपांगायुधाकल्पैर्भगवांस्तच्चतुष्टयम् बिभर्तिस्मचतुर्मूर्तिर्भगवान्हरिरीश्वरः २३ द्विजऋषभसएषब्रह्मयोनिःस्वयंदृक्स्वमहिमपरिपूर्णोमाययाचस्वयैतत् सृजतिहरतिपातीत्यारव्ययानावृताक्षोविवृतइवनिरुक्तस्तत्परैरात्मलभ्यः २४ श्रीकृष्णकृष्णसखवृष्ण्यृषभावनिध्रुग्राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य गोविंदगोपवनिताव्रजभृत्यगीततीर्थश्रवःश्रवणमंगलपाहिभृत्यान् २५ यइदंकल्यउत्थायमहापुरुषलक्षणम् तच्चित्तःप्रयतोजप्त्वाब्रह्मवेदगुहाशयम् २६ शौनकउवाच शुकोयदाहभगवान्विष्णुरातायशृण्वते सौरोगणोमासिमासिनानावसतिसप्तकः २७ तेषांनामानिकर्माणिसंयुक्तानामधीश्वरैः ब्रूहिनःश्रद्दधानानांव्यूहंसूर्यात्मनोहरेः २८ सूतउवाच अनाद्यविद्ययाविष्णोरात्मनःसर्वदेहिनाम् निर्मितोलोकतंत्रोऽयंलोकेषुपरिवर्तते २९ एकएवहिलोकानांसूर्यआत्मादिकृद्धरिः सर्ववेदक्रियामूलमृषिभिर्बहुधोदितः ३० कालोदेशःक्रियाकर्ताकरणंकार्यमागमः द्रव्यंफलमितिब्रह्मन्नवधोक्तोऽजयाहरिः ३१ मध्वादिषुद्वादशसुभगवान्कालरूपधृक् लोकतंत्रायचरतिपृथग्द्वादशभिर्गणैः ३२ धाताकृतस्थलीहेतिर्वासुकीरथकृन्मुने पुलस्त्यस्तुंबरुरितिमधुमासंनयंत्यमी ३३

गंधर्वाप्सरसोनागाग्रामण्योयातुधानादेवाइत्येकैकशोगणाःसप्तेत्यादिना सौरःसूर्यसंबंधीसप्तानांगणः २७ तेषांसप्तानामधीश्वरैस्तत्पतिभिःतत्तत्स्मान्मासाधिकृतसूर्यैर्वाव्यूहंविभागम् २८ तत्रतावद्व्यूहंनिरूपयितुंप्रथमंसूर्यस्वरूपमाह अनाद्यविद्ययामाययाप्रसंसूर्यःलोकतंत्रः लोकयात्राप्रवर्तकः २९ अतःतस्यक्रियाभेदोपाधिकमेवनानात्वंनस्वतइत्याह एकएवेति सूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्चेतिश्रुतेः जगदात्माआदिकृत्सृष्टिकर्ताहरिरेवसूर्यःसचसर्वासांवेदोक्तक्रियाणांमूलंसत्तेनोपाधिनाबहुधोक्तः ३० कालरूपधारिणोहरेर्द्वादशादित्यरूपभेदंक्रियोपाधिकंदर्शयितुंप्रथमंसर्वकर्मप्रवर्त्तयेमायाकृतंनवधाभेदमाह कालइति कालःप्रातरादिःदेशःसमादिः क्रियाअनुष्ठानंकर्ताब्राह्मणादिःकरणंस्रुगादिःकार्यंयागादिःआगमःमंत्रादिःद्रव्यंव्रीह्यादिःफलंस्वर्गादिः ३१ तत्रचकालस्वरूपधारीभगवान्पृथक्चरति मध्वादिषुचैत्रादिषुलोकतंत्रायलोकयात्रानिर्वाहाय ३२ तानेवगणानाह धातेतिद्वादशभिःधातासूर्यः कृतस्थलीअप्सराः हेतीराक्षसः वासुकिर्नागः रथकृद्यक्षःपुलस्त्यऋषिः तुंबरुर्गंधर्वः नयंतिअनुवर्तयंति ३३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अथौजायक्षः प्रहेतीराक्षसः नारदोगंधर्वः कच्छनीरोनागः माधवंवैशाखम् ३४ मित्रःसूर्यः पौरुषेयोराक्षसः रथस्वनोयक्षः शुक्रमासंज्येष्ठम् ३५ वरुणःसूर्यः सहज
न्योयक्षः शक्रोनागः चित्रस्वनोराक्षसः शुचिमासमाषाढम् ३६ इंद्रः सूर्यः विश्वावसुर्गंधर्वः श्रोतायक्षः एलापत्रोनागः वर्योराक्षसइतिस्वयमेवव्याख्यातम्
नभोमासंश्रावणम् ३७ विवस्वान्सूर्यः उग्रसेनोगंधर्वः व्याघ्रोराक्षसः आसारणोयक्षः शंखपालोनागः नभस्याख्यंभाद्रपदम् ३८ धनंजयोनागः वातोराक्ष
सः सुषेणोगंधर्वः सुरुचिर्यक्षः तपोमासंमाघम् मासक्रमातिलंघनंकौर्मोक्त्यादिक्रमानुसारेण वैष्णवेतुमासक्रमेणोक्तिः क्वचिन्नामव्यत्ययस्तुकल्पभेदेनेति
ज्ञेयम् ३९ क्रतुर्यक्षः वर्चाराक्षसः पर्जन्यःसूर्यः सेनजित्अप्सराः विश्वोगंधर्वः ऐरावतोनागः तपस्याख्यंफाल्गुनम् ४० अंशुःसूर्यः अंशइतिवापाठः तार्क्ष्यो
यक्षः ऋतसेनोगंधर्वः विद्युच्छत्रुः राक्षसः महाशंखोनागः सहोमासंमार्गशीर्षम् ४१ भगःसूर्यः स्फूर्जोराक्षसः अरिष्टनेमिर्गंधर्वः ऊर्णोयक्षः आयुर्ऋषिः कर्कोट
कोनागः ४२ ऋचीकतनयोजमदग्निः कंबलोनागः ब्रह्मापेतोराक्षसः शतजिद्यक्षः धृतराष्ट्रोगंधर्वः इषंभराः आश्विनपालकाः ४३ विष्णुरादित्यः अश्वतरोना

अर्यमापुलहोथौजाःप्रहेतिःपुंजिकस्थली नारदःकच्छनीरश्चनयंत्येतेस्ममाधवम् ३४ मित्रोऽत्रिःपौरुषेयो थतक्षकोमेनकाहाहाः रथस्वन
इतिह्येतेशुक्रमासंनयंत्यमी ३५ वसिष्ठोवरुणोरंभासहजन्यस्तथाहूहूः शुक्रश्चित्रस्वनश्चैवशुचिमासंनयंत्यमी ३६ इंद्रोविश्वावसुःश्रोताएला
पत्रस्तथांगिराः प्रम्लोचाराक्षसोवर्योनभोमासंनयंत्यमी ३७ विवस्वानुग्रसेनश्चव्याघ्रआसारणोभृगुः अनुम्लोचाशंखपालोनभस्या-
ख्यंनयंत्यमी ३८ पूषाधनंजयोवातःसुषेणःसुरुचिस्तथा घृताचीगौतमश्चैवतितपोमासंनयंत्यमी ३९ क्रतुर्वर्चाभरद्वाजःपर्जन्यःसेनजित्तथा
विश्वऐरावतश्चैवतपस्याख्यंनयंत्यमी ४० अथांशुःकश्यपस्तार्क्ष्यऋतसेनस्तथोर्वशी विद्युच्छत्रुर्महाशंखःसहोमासंनयंत्यमी ४१ भगःस्फू
र्जोऽरिष्टनेमिरूर्णआयुश्चपंचमः कर्कोटकःपूर्वचित्तिःपुष्यमासंनयंत्यमी ४२ त्वष्टाऋचीकतनयःकंबलश्चतिलोत्तमा ब्रह्मापेतोऽथशत
जिद्धृतराष्ट्रइषंभराः ४३ विष्णुरश्वतरोरंभासूर्यवर्चाश्चसत्यजित् विश्वामित्रोमखापेतऊर्जमासंनयंत्यमी ४४ एताभगवतोविष्णोरादित्य
स्यविभूतयः स्मरतांसंध्ययोर्नृणांहरंत्यंहोदिनेदिने ४५

गः सूर्यवर्चागंधर्वः सत्यजित्यक्षः मखापेतोराक्षसः ऊर्जमासंकार्तिकमासम् ४४ एतेचादित्या
दयः कौर्मेविभज्योक्ताः धातार्यमाचमित्रश्चवरुणश्चेंद्रएवच विवस्वानथपूषाचपर्जन्यश्चांशुरेवच भगस्त्वष्टाथविष्णुश्चआदित्याद्वादशास्मृताः पुलस्त्यःपुल
हश्चात्रिर्वसिष्ठोऽथांगिराभृगुः गौतमोऽथभरद्वाजःकश्यपःक्रतुरेवच जमदग्निःकौशिकश्चमुनयोब्रह्मवादिनः रथकृच्चोऽरिष्टनेमिर्ग्रामणीश्चरथस्वनः रथचि
त्रस्वनःश्रोतावरुणःसेनजित्तथा तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चशतजित्सत्यजित्तथा एतेयक्षाः अथहेतिःप्रहेतिश्चपौरुषेयोवधस्तथा वर्योव्याघ्रस्तथायुश्चवायुर्विद्यु
द्दिवाकरः ब्रह्मापेतश्चविप्रेंद्रयज्ञापेतश्चराक्षसाः वासुकिःकच्छनीरश्चतक्षकःसर्पपुंगवः एलापत्रःशंखपालस्तथैरावतसंज्ञितः धनंजयोमहापद्मस्तथाकर्कोट
कोद्विजाः कंबलोऽश्वतरश्चैवबहत्येवंयथाक्रमम् तुंबरुर्नारदोहाहाहूहूर्विश्वावसुस्तथा उग्रसेनोवसुरुचिर्विश्वावसुरथापरः चित्रसेनस्तथोर्णायुर्धृतराष्ट्रो
द्विजोत्तमाः सूर्यवर्चाद्वादशैतेगंधर्वागायतांवराः कृतस्थल्यप्सरोवर्यातथान्यापुंजिकस्थली मेनकासहजन्याचप्रम्लोचाचद्विजोत्तमाः अनुम्लोचाघृताचीच
विश्वाचीचोर्वशीतथा अन्याचपूर्वचित्तिःस्यादन्याचैवतिलोत्तमा रंभाचेतिद्विजश्रेष्ठास्तथैवाप्सरसःस्मृताइति ४५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एतेषांपृथक्कर्माणिनिरूपयति द्वादशस्वपीतित्रिभिः असौदेवः सूर्यः षड्भिर्गंधर्वादिभिः अस्यजनस्यसमंताच्चरन्शक्रमांमतिंतनुते गायत्र्यर्थोऽनेनसूचितः
४६ तल्लिंगैः सूर्यप्रकाशकैः ४७ उन्नह्यंतिदृढंबध्नंति ग्रामण्योयक्षाः नैर्ऋताराक्षसाः ४८ किंच वालखिल्याइति एवंप्रतिमासंतएवस्तुवंतिविभुंसूर्यम्
४९ व्यूह्यविभज्य ५० इतिद्वादशेटीकायांएकादशोऽध्यायः ११ द्वादशेतुपुराणोक्तसर्वार्थानुक्रमःकृतः प्रथमस्कंधमारभ्यप्राधान्येनसमासतः
१ तदेवमस्मिन्पुराणोक्तानर्थान्संक्षेपतोवर्णयिष्यन् धर्मादीन्प्रणमति नमइति महतेहरिभक्तिलक्षणायब्राह्मणेभ्यःब्राह्मणान्सनातनान्धर्मानित्यु
पलक्षणंपुराणोक्तार्थानाम् १ पुरुषत्वेउचितंश्रवणादियोग्यम् २ एतत्प्रपंचयति अत्रेति भगवान्ऐश्वर्यादिषड्गुणः साक्षात्संकीर्तितइतिदेवताकांडार्थः ३
ब्रह्मकांडार्थमाह अत्रब्रह्मेति गुह्यंनिर्गुणम् प्रभवाप्ययम् प्रभवंत्यस्मादितिप्रभवम् अप्येत्यस्मिन्नितिअप्ययम् तत्त्वतत्त्व अनेनाश्रयशब्दार्थोदर्शितः वि-

द्वादशस्वपिमासेषुदेवोऽसौषड्भिरस्यवै चरन्समंतात्तनुतेपरत्रेहचसन्मतिम् ४६ सामर्ग्यजुर्भिस्तल्लिंगैर्ऋषयःसंस्तुवंत्यमुम् गंधर्वास्तं
प्रगायंतिनृत्यंत्यप्सरसोऽग्रतः ४७ उन्नह्यंतिरथंनागाग्रामण्योरथयोजकाः नोदयंतिरथंपृष्ठेनैर्ऋताबलशालिनः ४८ वालखिल्याःसह
स्राणिषष्टिर्ब्रह्मर्षयोऽमलाः पुरतोभिमुखंयांतिस्तुवंतिस्तुतिभिर्विभुम् ४९ एवंह्यनादिनिधनोभगवान्हरिरीश्वरः कल्पेकल्पेस्वमात्मानं
व्यूह्यलोकानवत्यजः ५० इतिश्रीभा॰ द्वाद॰ आदित्यव्यूहविवरणंनामएकादशोऽध्यायः ११ सूतउवाच नमोधर्मायमहतेन
मःकृष्णायवेधसे ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्यधर्मान्वक्ष्येसनातनान् १ एतद्वःकथितंविप्राविष्णोश्चरितमद्भुतम् भवद्भिर्यदहंपृष्टोनराणां
पुरुषोचितम् २ अत्रसंकीर्तितःसाक्षात्सर्वपापहरोहरिः नारायणोहृषीकेशोभगवान्सात्वतांपतिः ३ अत्रब्रह्मपरंगुह्यंजगतःप्रभ
वाप्ययम् ज्ञानंचतदुपाख्यानंप्रोक्तंविज्ञानसंयुतम् ४ भक्तियोगःसमाख्यातोवैराग्यंचतदाश्रयम् पारीक्षितमुपाख्यानंनारदाख्या
नमेवच ५ प्रायोपवेशोराजर्षेर्विप्रशापात्परीक्षितः शुकस्यैवचब्रह्मर्षेःसंवादश्चपरीक्षितः ६ योगधारणयोत्क्रांतिःसंवादोनारदाजयोः अ
वतारानुगीतंचसर्गःप्राधानिकोऽग्रतः ७ विदुरोद्धवसंवादःक्षत्तुमैत्रेययोस्ततः पुराणसंहिताप्रश्नोमहापुरुषसंस्थितिः ८ ततःप्राकृतिकः
सर्गःसप्तवैकृतिकाश्चये ततोब्रह्मांडसंभूतिर्वैराजःपुरुषोयतः ९ कालस्यस्थूलसूक्ष्मस्यगतिःपद्मसमुद्भवः भुवउद्धरणेंऽभोधौहिरण्या
क्षवधोयथा १० ऊर्ध्वतिर्यगवाक्सर्गोरुद्रसर्गस्तथैवच अर्धनारीनरस्याथयतःस्वायंभुवोमनुः ११

ज्ञानसंयुतमपरोक्षज्ञानपर्यंतंज्ञानंतदुपाख्या
नंतज्ज्ञानमुपाख्यायतेप्रकाश्यतेयेनतत्ज्ञानसाधनमित्यर्थः ४ कर्मकांडार्थमाह भक्तियोगश्चसाध्यसाधनरूपः तदाश्रयंभक्तियोगेननिष्पादितम् एवंसामा
न्यतोनिरूप्येदानींद्वादशस्कंधप्रकरणार्थाननुक्रामति पारीक्षितमुपाख्यानंपरीक्षिज्जन्मादितत्प्रस्तावायनारदाख्यानंच ५ महर्षेर्ब्राह्मणोत्तमस्य इति
प्रथमस्कंधार्थः ६ उत्क्रांतिरर्चिरादिगतिःप्राधानिकः प्रधानकार्यविराड्रूपः सर्गः अग्रतः आदितः महदादिक्रमेणेत्यर्थः इतिद्वितीयार्थः ७ महापुरुषस्यसंस्थितिः
प्रलयेतूष्णीमवस्थानम् ८ प्राकृतिकः प्रकृतिप्रभवोगुणक्षोभरूपः वैकृतिकामहदादयः चकाराद्वैकारिकाश्चयेतयोस्तेषांसर्गः ९ गतिः स्वरूपम् उद्धरणेउद्धारणे ११
अर्धाभ्यांनारीचनरश्चतस्य ११

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संतानो धर्मपत्नीनामितिनवब्रह्मसमुत्पत्तिरित्यस्यानंतरंद्रष्टव्यम् १२ १३ चतुर्थस्कंधार्थमाह नवब्रह्मणांमरीच्यादीनांसमुत्पत्तिः संतानः १४ पंचमस्कंधा
र्थमाह ततः प्रैयव्रतंप्रियव्रतस्यचरितम् १५ द्वीपाद्युपवर्णनंप्रथमंसंक्षेपतः ततोद्वीपादीनांयेगिरयोनद्यश्चतेषामुपवर्णनम् पातालनरकादीनांचसंस्थितिः
अनेनैवनरकनिवर्तकमजामिलोपाख्यानंगृहीतंततः पराचीनम् १६ षष्ठार्थमाह दक्षजन्मेति १७ सप्तमार्थमाह पुत्रयोश्चेति १८ अष्टमार्थमाह मन्वंतरा

शतरूपाचयास्त्रीणामाद्याप्रकृतिरुत्तमा संतानोधर्मपत्नीनांकर्दमस्यप्रजापतेः १२ अवतारोभगवतःकपिलस्यमहात्मनः देवहू-
त्याश्चसंवादःकपिलेनचधीमता १३ नवब्रह्मसमुत्पत्तिर्दक्षयज्ञविनाशनम् ध्रुवस्यचरितंपश्चात्पृथोःप्राचीनबर्हिषः १४ नारदस्यचसं
वादस्ततःप्रैयव्रतंद्विजाः नाभेस्ततोनुचरितमृषभस्यभरतस्यच १५ ततोद्वीपसमुद्राद्रिवर्षनद्युपवर्णनम् ज्योतिश्चक्रस्यसंस्थानंपा
तालनरकस्थितिः १६ दक्षजन्मप्रचेतोभ्यस्तत्पुत्रीणांचसंततिः यतोदेवासुरनरास्तिर्यङ्नगखगादयः १७ त्वाष्ट्रस्यजन्मनिधनंपुत्रयोश्चदि
तेर्द्विजाः दैत्येश्वरस्यचरितंप्रह्रादस्यमहात्मनः १८ मन्वंतरानुचरितंगजेंद्रस्यविमोक्षणम् मन्वंतरावताराश्चविष्णोर्हयशिरादयः १९
कौर्मंमात्स्यंनारसिंहंवामनंचजगत्पतेः क्षीरोदमथनंतद्वदमृतार्थेदिवौकसाम् २० देवासुरमहायुद्धंराजवंशानुकीर्तनम् इक्ष्वाकुजन्मतद्वं
शःसुद्युम्नस्यमहात्मनः २१ इलोपाख्यानमत्रोक्तंतारोपाख्यानमेवच सूर्यवंशानुकथनंशशादाद्यानृपादयः २२ सौकन्यंचाथशर्यातेः
ककुत्स्थस्यचधीमतः खट्वांगस्यचमांधातुःसौभरेःसगरस्यच २३ रामस्यकोशलेंद्रस्यचरितंकिल्बिषापहम् निमेरंगपरित्यागोजन
कानांचसंभवः २४ रामस्यभार्गवेंद्रस्यनिःक्षत्रकरणंभुवः ऐलस्यसोमवंशस्यययातेर्नहुषस्यच २५ दौष्यंतेर्भरतस्यापिशंतनोस्तत्सु
तस्यच ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्ययदोर्वंशोनुकीर्तितः २६ यत्रावतीर्णोभगवान्कृष्णाख्योजगदीश्वरः वसुदेवगृहेजन्मततोवृद्धिश्चगोकुले
२७ तस्यकर्माण्यपाराणिकीर्तितान्यसुरद्विषः पूतनासुपयःपानंशकटोच्चाटनंशिशोः २८ तृणावर्तस्यनिष्पेषस्तथैवबकवत्सयोः धेनु
कस्यसहभ्रातुःप्रलंबस्यचसंक्षयः २९ गोपानांचपरित्राणंदावाग्नेःपरिसर्पतः दमनंकालियस्याहेर्महाहेर्नंदमोक्षणम् ३० व्रतचर्यातु
कन्यानांयत्रतुष्टोऽच्युतोव्रतैः प्रसादोयज्ञपत्नीभ्योविप्राणांचानुतापनम् ३१ गोवर्धनोद्धारणंचशक्रस्यसुरभेरथ यज्ञाभिषेकंकृष्णस्य
स्त्रीभिःक्रीडाचरात्रिषु ३२ शंखचूडस्यदुर्बुद्धेर्वधोऽरिष्टस्यकेशिनः अक्रूरागमनंपश्चात्प्रस्थानंरामकृष्णयोः ३३ व्रजस्त्रीणांविलाप
श्चमथुरालोकनंततः गजमुष्टिकचाणूरकंसादीनांचयोवधः ३४ मृतस्यानयनंसूनोःपुनःसांदीपनेर्गुरोः मथुरायांनिवसतायदुचक्रस्य
यत्प्रियम् ३५ कृतमुद्धवरामाभ्यांयुतेनहरिणाद्विजाः जरासंधसमानीतसैन्यस्यबहुशोवधः घातनंयवनेंद्रस्यकुशस्थल्यानिवेशनम् ३६

नुचरितमिति क्वचित्कस्यचिदनुक्तिः व्युत्क्रमोक्तिश्चप्रक्तिरसानुकूलत्वेनेतिद्रष्टव्यम् १९ २० नवमार्थमाह राजवंशेति २१ २२ २३ २४ सोमवंशादिभूतस्यैल
स्यचरितम् २५ तत्सुतस्यभीष्मस्य २६ २७ दशमार्थमाह तस्यकर्माणीति पूतनायाअसुसहितस्यस्तन्यपयसःपानम् २८ सहभ्रातुःससरवस्य २९ ३० ३१ य
ज्ञाभिषेकंयज्ञः पूजाभिषेकश्चतयोर्द्वंद्वैक्यम् ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्विषतःशत्रून्प्रमथ्य ३७ ३८ येचशंबरादयस्तेषांमाहात्म्यंप्रभावः ३९ ४० एकादशार्थमाह विप्रशापेति ४१ धर्मविनिर्णयः वर्णाश्रमधर्मविनिश्चयः मर्त्यपरित्यागः मनुष्यत्वस्यांतर्धानम् ४२ द्वादशार्थमाह युगेति युगलक्षणंतदनुरूपावृत्तिश्चेत्यर्थः त्रिविधाप्राकृतिकीनैमित्तिकीनित्याचेति ४३ ऋषेर्व्यासस्यसूर्यस्यचविन्यासइत्यर्थः ४४ इतिचोक्तमितिचकारादन्यदपि वःयुष्माभिरिहयत्पृष्टोऽस्मितदुक्तमिति किमेवंनानार्थकथनेनतत्राह लीलेतिसर्वशः तदर्थकीर्तनद्वारेणेत्यर्थः ४५ तत्कीर्तनेनापिकिमित्यपेक्षायांतत्फलमाह द्वाभ्याम् पतितः कूपादिषुस्खलितः सोपानादिषुआर्तः दुःखितः क्षुत्वाक्षुतंक्षुत्वाविवशोऽपि ४६ संकीर्त्यमानः यद्वा श्रुतोऽनुभावोयस्यसः पुंसांचित्तंप्रविश्यनिःशेषंदुःखंविधुनोति हीति सतामनुभवंप्रमाणयति अर्कोगिरिगुहा

आदानंपारिजातस्यसुधर्मायाःस्वरालयात् रुक्मिण्याहरणंयुद्धेप्रमथ्यद्विषतोहरेः ३७ हरस्यजृंभणंयुद्धेबाणस्यभुजकृंतनम् प्राग्ज्योतिषपतिं हत्वाकन्यानांहरणंचयत् ३८ चैद्यपौंड्रकशाल्वानांदंतवक्त्रस्यदुर्मतेः शंबरोद्विविदःपीठोमुरःपंचजनादयः ३९ माहात्म्यंचवधस्तेषां वाराणस्याश्चदाहनम् भारावतरणंभूमेर्निमित्तीकृत्यपांडवान् ४० विप्रशापापदेशेनसंहारःस्वकुलस्यच उद्धवस्यचसंवादोवासुदेवस्यचाद्भुतः ४१ यत्रात्मविद्याह्यखिलाप्रोक्ताधर्मविनिर्णयः ततोमर्त्यपरित्यागआत्मयोगानुभावतः ४२ युगलक्षणवृत्तिश्चकलौनृणामुपप्लवः चतुर्विधश्चप्रलयउत्पत्तिस्त्रिविधातथा ४३ देहत्यागश्चराजर्षेर्विष्णुरातस्यधीमतः शाखाप्रणयनमृषेर्मार्कंडेयस्यसत्कथा ४४ महापुरुषविन्यासःसूर्यस्यजगदात्मनः इतिचोक्तंद्विजश्रेष्ठायत्पृष्टोहमिहास्मिवः लीलावतारकर्माणि कीर्तितानीहसर्वशः ४५ पतितःस्खलितश्चार्तःक्षुत्त्वावाविवशोऽब्रुवन् हरयेनमइत्युच्चैर्मुच्यतेसर्वपातकात् ४६ संकीर्त्यमानोभगवाननंतः श्रुतानुभावोव्यसनंहिपुंसाम् प्रविश्यचित्तंविधुनोत्यशेषंयथातमोर्कोऽभ्रमिवातिवातः ४७ मृषागिरस्ताह्यसतीरसत्कथानकथ्यतेयद्भगवानधोक्षजः तदेवसत्यंतदुहैवमंगलंतदेवपुण्यंभगवद्गुणोदयम् ४८ तदेवरम्यंरुचिरंनवंनवंतदेवशश्वन्मनसोमहोत्सवम् तदेवशोकार्णवशोषणंनृणांयदुत्तमश्लोकयशोऽनुगीयते ४९ नयद्वचश्चित्रपदंहरेर्यशोजगत्पवित्रंप्रगृणीतकर्हिचित् तद्ध्वांक्षतीर्थंनतुहंससेवितंयत्राच्युतस्तत्रहिसाधवोऽमलाः ५०

दृष्टांतंननिवर्तयतीत्यपरितोषात् दृष्टांतांतरमाह अतिवातोऽभ्रमिवेति ४७ हरिसंकीर्तनमेवमहाफलंतद्व्यतिरिक्तंसर्वंमिथ्यालापमात्रमितिप्रपंचयति मृषागिरइतिचतुर्भिः मृषागिरः मिथ्यावाचः असतीअसत्यः असतांकथाः यास्ताः यत्तु यास्तु उत्तमश्लोकस्ययशोऽनुगीयतइतियत् तदेवसत्यंतदेवहिमंगलम् हइतिहर्षे भगवद्गुणानामभ्युदयोयस्मात्तत् ४८ नवंनवंयथाभवतितथारुचिरंरुचिरप्रदम् महानुत्सवोयस्मात् ४९ चित्राणिपदानियस्मिन् तदपिजगत्पवित्रयतीतितथा तद्धरेर्यशोनप्रगृणीतनवर्णयेत्तद्वचः ध्वांक्षतीर्थंकाकतुल्यनराणांरतिस्थानंनतुहंसैर्ज्ञानिभिःसेवितम् तत्रहेतुः यत्रेति ५०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सवाग्विसर्गः सएववाचः प्रयोगःजनताऽघसंप्लवः जनसमूहाघनाशकः यद्यस्मात् तान्येवान्यैःकीर्त्यमानानिशृण्वंति श्रोतरिसतिगायंति नोचेत्स्वयमेवगृ-
णंति ५१ इदानींज्ञानकर्मादरादपिभगवत्कीर्तनादिष्वेवादरःकर्तव्यइत्याह नैष्कर्म्यंब्रह्मतत्प्रकाशकंयत्ज्ञानम् यतोनिरंजनमुपाधिनिवर्तकंतदप्यच्युतभक्तिव
र्जितंचेन्नशोभतेनापरोक्षपर्यंतंभवतीत्यर्थः ईश्वरेनचेदर्पितंतर्हियदत्युत्तमंसर्वोत्तममपिकर्मतदपिपुनःकुतःशोभतेयतः शश्वत्साधनकालेफलकालेचअभ
द्रंदुःखात्मकम् ५२ किंच वर्णाश्रमाचारादिषुयः परोमहान्परिश्रमःसयशःश्रियामेवकीर्तिःसंपत्तिश्चकेवलंपरःपुरुषार्थइत्यर्थः गुणानुवादे...
भिस्तुश्रीधरपादपद्मयोरविस्मृतिर्भवति ५३ ततःकिमतआह अविस्मृतिरिति क्षिणोतिनाशयति ५४ अथेदानींश्रोतॄनात्मानंचाभिनंदन्नाह यूयमिति

सवाग्विसर्गोजनताऽघसंप्लवोयस्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि नामान्यनंतस्ययशोंऽकितानियच्छृण्वंतिगायंतिगृणंतिसाधवः ५१
नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितंनशोभतेज्ञानमलंनिरंजनम् कुतःपुनःशश्वदभद्रमीश्वरेनह्यर्पितंकर्मयदप्यनुत्तमम् ५२ यशःश्रियामे
वपरिश्रमःपरोवर्णाश्रमाचारतपःश्रुतादिषु अविस्मृतिःश्रीधरपादपद्मयोर्गुणानुवादश्रवणादिभिर्हरेः ५३ अविस्मृतिःकृष्णपदार
विंदयोःक्षिणोत्यभद्राणिशमंतनोति सत्त्वस्यशुद्धिंपरमात्मभक्तिंज्ञानंचविज्ञानविरागयुक्तम् ५४ यूयंद्विजाग्र्याबतभूरिभागायच्छश्वदा
त्मन्यखिलात्मभूतम् नारायणंदेवमदेवमीशमजस्रभावाभजताविवेश्य ५५ अहंचसंस्मारितआत्मतत्त्वंश्रुतंपुरामेपरमर्षिवक्त्रात् प्रा
योपवेशेनृपतेःपरीक्षितःसदस्यृषीणांमहतांचशृण्वताम् ५६ एतद्वःकथितंविप्राःकथनीयोरुकर्मणः माहात्म्यंवासुदेवस्यसर्वाशुभविनाश
नम् ५७ यएवंश्रावयेन्नित्यंयामंक्षणमनन्यधीः श्रद्धावान्योऽनुशृणुयात्पुनात्यात्मानमेवसः ५८ द्वादश्यामेकादश्यांवाशृण्वन्नायुष्यवा
न्भवेत् पठत्यनश्नन्प्रयतः ततोभवत्यपातकी ५९ पुष्करेमथुरायांचद्वारवत्यांयतात्मवान् उपोष्यसंहितामेतांपठित्वामुच्यतेभयात् ६०
देवतामुनयःसिद्धाःपितरोमनवोनृपाः यच्छंतिकामान्गृणतःशृण्वतोयस्यकीर्तनात् ६१ ऋचोयजूंषिसामानिद्विजोऽधीत्यानुविंदते मधुकु
ल्याघृतकुल्याःपयःकुल्याश्चतत्फलम् ६२ पुराणसंहितामेतामधीत्यप्रयतोद्विजः प्रोक्तंभगवतायत्तुतत्पदंपरमंव्रजेत् ६३ विप्रोऽधीत्या
प्नुयात्प्रज्ञांराजन्योदधिमेखलाम् वैश्योनिधिपतित्वंचशूद्रःशुध्येतपातकात् ६४ कलिमलसंहरतिकालनोऽखिलेशोहरिरितरत्रनगी
यतेह्यभीक्ष्णम् इहतुपुनर्भगवानशेषमूर्तिःपरिपठितोऽनुपदंकथाप्रसंगैः ६५

द्वाभ्याम् हेद्विजाग्र्याः यद्यस्मादात्मन्यंतःकरणेश्रीनारायणमाविवेश्यशश्वद्भजत संभावनायांलोट् अतोभूरिभागाःबहुपुण्याः कथंभूतं अखिलात्मभूतंस
र्वांतर्यामिणम् अतएवदेवंसर्वोपास्यम् अदेवंनदेवोऽन्योयस्यतम् कुतःईशम् यद्वा यस्मात् यूयंभूरिभागाःतपआदिसंपन्नाःततोनारायणंभजतेतिविधिः५५मेमया
श्रुतम् ५६ एतत्पुण्यकीर्तनादिफलंप्रपंचयितुमाह एतदित्यष्टभिः ५७ यामंक्षणंचेत्यर्थः आत्मानमेवसाक्षात्पुनातिनतुस्नानादिवद्देहमात्रम् ५८ ५९ ६० ६१ ऋगा
द्यधीत्यद्विजोमधुकुल्यादियदनुविंदतेतत्फलमेतांपठित्वाअनुविंदतइति ६२ किंच प्रोक्तमिति ६३ राजन्यउदधिमेखलांपृथ्वीम् संधिरार्षः ६४ अस्यपुराणस्यैवंप्र
भावातिरेकेकारणमाह कलिमलानांसंहतिंसमूहंकमलयतिविनाशयतीतितथाइतरत्रशास्त्रांतरे ६५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शास्त्रप्रतिपादितं भगवंतं नमस्करोति नमिति द्वाभ्याम् जगदुदयस्थितिसंयमात्मानो रजआदयः शक्तयो यस्य तम् द्युपतिभिर्देवैरपि दुरवसितः अज्ञातः स्तवः स्तोत्रं य
स्य तम् ६६ उपचिताभिः उद्रिक्ताभिर्नवशक्तिभिः प्रकृतिपुरुषमहदहंकारतन्मात्ररूपाभिः स्व आत्मन्येवोपरचितम् स्थिरं जगमं च आलयो यस्य तस्मै भगवते ६७ श्री
गुरुं नमस्करोति स्वसुखेनैव निभृतं पूर्णं चेतो यस्य तेनैव व्युदस्तोऽन्यस्मिन् भावो यस्य तथाभूतोऽपि अजितस्य रुचिराभिर्लीलाभिः आकृष्टः सारः स्वसुखं गतं स्थै
र्यं यस्य सः तत्त्वदीपं परमार्थप्रकाशकं श्रीभागवतं यो व्यतनुत तं नतोऽस्मीति ६८ इति द्वादशे टीकायां द्वादशोऽध्यायः १२ सर्वपुराणसंख्यादीननुपवर्णयिष्य
न् तत्प्रतिपाद्यं देवं प्रणमति यमिति स्तवैर्वेदैश्च स्तुवंति उपनिषच्छब्दस्याकारांतत्वं छंदोऽनुरोधेन ध्यानेनावस्थितं निश्चलं तद्गतं यन्मनस्तेन यस्यांतं न विदुः
सुरासुरगणाः १ क्षीरोदमथनादौ दुर्ज्ञेयत्वमेव प्रदर्शयितुं कूर्मावतारमनुस्मरन्नाशिषः प्रार्थयते पृष्ठे भ्राम्यत् अमंदो गरिष्ठो मंदरगिरिः मंदराचलस्तस्य ग्रा

तमहमजमनंतमात्मतत्त्वं जगदुदयस्थितिसंयमात्मशक्तिम् द्युपतिभिरजशक्रशंकराद्यैर्दुरवसितस्तवमच्युतं नतोऽस्मि ६६ उपचित
नवशक्तिभिः स्व आत्मन्युपरचितस्थिरजंगमालयाय भगवत उपलब्धिमात्रधाम्ने सुरऋषभाय नमः सनातनाय ६७ स्वसुखनिभृ
तचेतास्तद्व्युदस्तान्यभावोऽप्यजितरुचिरलीलाकृष्टसारस्तदीयम् व्यतनुत कृपया यस्तत्त्वदीपं पुराणं तमखिलवृजिनघ्नं व्याससूनुं
नतोऽस्मि ६८ इति श्रीभा॰ द्वा॰ द्वादशस्कंधार्थनिरूपणं नाम द्वादशोऽध्यायः १२ सूत उवाच यं ब्रह्मावरुणेंद्ररुद्रमरुतः स्तुन्व
ति दिव्यैः स्तवैर्वेदैः सांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंति यं सामगाः ध्यानावस्थिततद्गतेन मनसा पश्यंति यं योगिनो यस्यांतं न विदुः सुरासुरग
णा देवाय तस्मै नमः १ पृष्ठे भ्राम्यदमंदमंदरगिरिग्रावाग्रकंडूयनान्निद्रालोः कमठाकृतेर्भगवतः श्वासानिलाः पांतु वः यत्संस्कारकलानुव
र्तनवशाद्वेलानिभेनांभसां यातायातमतंद्रितं जलनिधेर्नाद्यापि विश्राम्यति २ पुराणसंख्यासंभूतिमस्य वाच्यप्रयोजने दानं दानस्य मा
हात्म्यं पाठादेश्च निबोधत ३ ब्राह्मं दशसहस्राणि पाद्मं पंचोनषष्टि च श्रीवैष्णवं त्रयोविंशच्चतुर्विंशति शैवकम् ४ दशाष्टौ श्रीभागवतं ना
रदं पंचविंशति मार्कंडेयं नव वान्हं तु दशपंच चतुःशतम् ५ चतुर्दश भविष्यं स्यात्तथा पंचशतानि च दशाष्टौ ब्रह्मवैवर्तं लैंगमेकादशैव तु ६
चतुर्विंशति वाराहमेकाशीतिसहस्रकम् स्कांदं शतं तथा चैकं वामनं दश कीर्तितम् ७ कौर्मं सप्तदशाख्यातं मात्स्यं तत्तु चतुर्दश एकोन-
विंशत्सौपर्णं ब्रह्मांडं द्वादशैव तु ८ एवं पुराणसंदोहश्चतुर्लक्ष उदाहृतः तत्राष्टादशसाहस्रं श्रीभागवतमिष्यते ९ वाणस्तेषामग्राणि तैः कंडूयमान

त्वेन सुखेन निद्रालोः निद्राशीलस्य येषां श्वासानिलानां संस्काराः तेषां कलाश्च लेशाः तदनुवर्तनवशात् जलनिधेरंभसां यातायातं न विश्राम्यति ननु सप्त
भादेषतन्न संस्कारवशात्तत्राह वेलाक्षोभस्तस्य निभेन मिषेण २ पुराणसंख्या कृता सांसं भूतिः समाहारं चास्य तु श्रीभागवतस्य वाच्यं विषयः प्रयोजनं च दा
नं च तस्य पाठादेश्च माहात्म्यं निबोधत ३ त्रयोविंशत्त्रयोविंशति वैष्णवम् चतुर्विंशतिसहस्राणि शैवकं शिवपुराणम् ४ वान्हं तु अग्निपुराणं दशसहस्राणि च
त्वारिंशतानि ५ ६ स्कांदं शताधिकैकाशीतिसहस्रम् ७ सौपर्णं गरुडपुराणमेकोनविंशत् एकोनविंशतिः ८ महाभारतं तु इतिहासः रामायणं च ऋषिप्रोक्तं का-
व्यम् अतः पुराणानां संदोहः समूहश्चतुर्लक्षसंख्याक एव इदानीमस्य वाच्यप्रयोजनादीन् दर्शयितुमाह तत्रेत्यादिना ९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१० हरिलीलाकथानांव्रातःसमूहःसएवामृतंतेनानंदिताःसंतःसुराश्चयेनतत् ११तन्निष्ठंतद्विषयम् १२प्रौष्ठपद्यांभाद्रपद्याम् हेमसिंहसमन्वितंस्वर्णसिंहास
नारूढम् १३ १४ तद्रसएवामृतंतेनतृप्तस्यनिर्वृत्तस्य १५ १६ १७ पारमहंस्यंपरमहंसैःप्राप्यंनैष्कर्म्यंसर्वकर्मोपरमः भक्त्यातच्छ्रवणादिपरोविमुच्येत् १८
गवतसंप्रदायप्रवर्तकरूपेणभगवत्ध्यानलक्षणंमंगलमाचरति कस्मैब्रह्मणे अतुलःअसमःअयंश्रीभागवतरूपःपुराकल्पादौतद्रूपेणनारदाय तद्रू
दरूपिणाकृष्णायव्यासाय तद्रूपिणायोगींद्रायशुकाय तदात्मनाशुकरूपेणततपरंसत्यंश्रीनारायणाख्यंतत्त्वंधीमहि १९ इतिगायत्र्यैवयथोपक्रममुप
न् गायत्र्याख्यब्रह्मविद्येयमितिदर्शयति तमेवदेवतारूपेणगुरुरूपेणचप्रणमति नमइतिद्वाभ्याम् व्याचचक्षेव्याख्यातवान् २० २१ २२ २३ भावार्थदी

इदंभगवतापूर्वंब्रह्मणेनाभिपंकजे स्थितायभवभीतायकारुण्यात्संप्रकाशितम् १० आदिमध्यावसानेषुवैराग्याख्यानसंयुतम् ह
रिलीलाकथाव्रातामृतानंदितसत्सुरम् ११ सर्ववेदांतसारंयद्ब्रह्मात्मैकत्वलक्षणम् वस्त्वद्वितीयंतन्निष्ठंकैवल्यैकप्रयोजनम् १२ प्रौ
ष्ठपद्यांपौर्णमास्यांहेमसिंहसमन्वितम् ददातियोभागवतंसयातिपरमांगतिम् १३ राजंतेतावदन्यानिपुराणानिसतांगणे यावद्भाग
तंनैवश्रूयतेऽमृतसागरम् १४ सर्ववेदांतसारंहिश्रीभागवतमिष्यते तद्रसामृततृप्तस्यनान्यत्रस्याद्रतिःक्वचित् १५ निम्नगानांयथा
गादेवानामच्युतोयथा वैष्णवानांयथाशंभुःपुराणानामिदंतथा १६ क्षेत्राणांचैवसर्वेषांयथाकाशीह्यनुत्तमा तथापुराणव्रातानांश्री
मद्भागवतंद्विजाः १७ श्रीमद्भागवतंपुराणममलंयद्वैष्णवानांप्रियंयस्मिन्पारमहंस्यमेकममलंज्ञानंपरंगीयते तत्रज्ञानविरागभक्तिस
तंनैष्कर्म्यमाविष्कृतंतच्छृण्वन्विपठन्विचारणपरोभक्त्याविमुच्येन्नरः १८ कस्मैयेनविभासितोऽयमतुलोज्ञानप्रदीपःपुरातद्रूपेण
रदायमुनयेकृष्णायतद्रूपिणा योगींद्रायतदात्मनाथभगवद्राताय कारुण्यतस्तच्छुद्धंविमलंविशोकममृतंसत्यंपरंधीमहि १९ नमस्त
वतेवासुदेवायसाक्षिणे यइदंकृपयाकस्मैव्याचचक्षेमुमुक्षवे २० योगींद्रायनमस्तस्मैशुकायब्रह्मरूपिणे संसारसर्पदष्टं
रातममूमुचत् २१ भवेभवेयथाभक्तिःपादयोस्तवजायते तथाकुरुष्वदेवेशनाथस्त्वंनोयतःप्रभो २२ नामसंकीर्तनंयस्यसर्व
णाशनम् प्रणामोदुःखशमनस्तंनमामिहरिंपरम् २३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैय
द्वादशस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ श्रीकृष्णार्पणमस्तु समाप्तोऽयंग्रंथः शुभंभवतु

कामेतांभगवद्भक्तिवत्सलाम् परमानंदपादाब्जभृंगःश्रीश्रीधरोकरोत् १ स्वबालचपलालापैःस्वलीलापरिनर्तितैः प्रीयतांपरमानंदनृहरि
स्वयम् २ श्रीपरानंदसंप्रीत्यैगुह्यंभागवतंमया तन्मतेनेदमाख्यातंनतुमन्मतिवैभवात् ३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेश्री
वार्थदीपिकायांश्रीधरस्वामिविरचितायांद्वादशस्कंधटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ श्रीकृष्णार्पणमस्तु इतिद्वादशस्
मुंबईतबापूसदाशिवशेटशेट्येहेगिष्टेश्रीवर्धनकरयाणीश्रीमद्भागवतआपलेशिलाछापखान्यांतछापिलें शके १७८३ दुर्मतिनामसं० ज्येष्ठव० १४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इतिश्रीमद्भागवतद्वादशस्कन्धःसमाप्तः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=02.03.20 14:53
,TRANSFERRED=2020/03/02 at 15:01:00
,PAGES=45
,TYPE=STD
,NAME=S0002949
,Book Name=M-2867-SHRIMAD BHAGWAT BARAVA SKANDH
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection